

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI

SOSYAL YARDIMLAR VE İSTİHDAMA KATILIMIN
YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YALNIZ ANNELİ
AİLELERE YÖNELİK BİR İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Melike BOZTILKI

İstanbul

Aralık-2020

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI

SOSYAL HİZMET BİLİM DALI

**SOSYAL YARDIMLAR VE İSTİHDAMA KATILIMIN
YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YALNIZ ANNELİ
AİLELERE YÖNELİK BİR İNCELEME**

DOKTORA TEZİ

Melike BOZTİLKI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İsmail BARIŞ

İstanbul

Aralık-2020

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. İsmail BARIŞ

Üye Prof. Dr. Kadir CANATAN

Üye Doç. Dr. Emel YURTSEVER

Üye Dr. Öğr. Üyesi Neşe ÇAKI

Üye Dr. Öğr. Üyesi Sena ÖKSÜZ

Onay

Yukardaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “**Sosyal Yardımlar ve İstihdama Katılımın Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Bir İnceleme**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Melike BOZTİLKİ

ÖN SÖZ

Aralarındaki ilişkiyi ve en sonunda neyi sonuç vereceklerini kestiremeden yaşayıp geçtiğimiz anların, tanışmaların ve tekrar tekrar rastlaşmaların, dinleyip unuttuğumuz hikayelerin, tanık olup şaşırmadığımız görüntülerin bir noktada birleşip kulağımıza, hayatla ve kendimizle ilgili unuttuğumuz veya hiç bilmediğimiz gerçekleri fısıldadığı anları çok değerli buluyorum. Aklımın bir köşesinde tezimde hangi konuyu çalışacağım sorusuyla geçirdiğim 2018 yazının sonunda, bir yerlere yazıp unuttuğum ve tezin bitmesine yakın bir dönemde karşıma çıkıveren bir notun (*Bu yaz, bir anda anlamlandırabileceğim şeyler olmadı. Bütün yaz yalnız kadınların ilginç hikayeleriyle geçti. Peki ben bu hikayelerin sırrını çözebilecek miyim? Bunlardan çıkarmam gereken bir anlam var gibi hissediyorum, ama nedir, henüz bilmiyorum*) yaşamda hiçbir şeyin tesadüf olmadığını hatırlattığı an gibi anları yani.

Bir insan yazdığı bir metni ne kadar sevebilirse o kadar sevdiğim ve bağlandığım bu çalışma benim için öncelikle, hayatımda tek bir konu üzerine yoğunlaşabildiğim en uzun sürenin meyvesi olması ve yazıldığı süre boyunca hayatıma temas eden herkesten izler taşınması nedeniyle çok kıymetli. Bu çalışma ayrıca farklı şehirlerdeki sosyal çalışma görevlileri, farklı üniversitelerdeki hocalar gibi beni tanımadıkları halde bana destek olmayı kabul eden pek çok insanın ortak emeğiyle tamamlanmış olması yönüyle kıymetli. Araştırmama katılarak beni sevindiren, bazen de soru formu üzerine *'hiç gelirim yok', 'kimsem yok', 'bakkala eklemek borcum var'* gibi notlar yazıp beni derinden üzen kadınlar ise en büyük katkının sahipleri. Bu nedenle teşekkürlerimin en büyüğünü onlara sunuyorum.

Tez danışmanım ve hocam Doç. Dr. İsmail Barış'a hem farklı şehirlerden katılımcılara ulaşabilmem için verdiği destek, hem de tez yazım sürecinde bana sunduğu rahat çalışma şartları için teşekkür ediyorum. Ortak iş yükümüzü çoğu zaman tek başına sırtlayarak bana çalışabileceğim bolca zaman bırakan Nurefşan Özalp'e dostluğu ve işbirliği için, tezimi satır satır okuyarak bana son derece önemli geri bildirimlerde bulunan Dr. Neşe Çakı'ya sabrı ve desteği için teşekkür ediyorum.

Aileme ve dostlarıma hayat yolculuğumda bana eşlik ettikleri için teşekkür ediyorum. Şimdi üç yaşında olan yeğenim İhsan'a ise bir gün bu satırları okuyup beni hatırlaması ve tebessüm etmesi için selam ediyorum. Ve Nida'ya.

Üsküdar, 2020

ÖZET

SOSYAL YARDIMLAR VE İSTİHDAMA KATILIMIN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YALNIZ ANNELİ AİLELERE YÖNELİK BİR İNCELEME

Melike BOZTILKI

Doktora, Sosyal Hizmet

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail BARIŞ

Aralık-2020, 201 Sayfa

Bu araştırmada tüm dünyada tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunluğunu oluşturan yalnız anneli aileler incelenmektedir. Araştırmanın ana amacı, yalnız anneli ailelerde yaygın görülen yoksulluk sorunu ve refah devletinin bu sorunun çözümü amacıyla uyguladığı müdahalelerin etkinliğini değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmanın odak noktasını, istihdama katılımı arttırmaya yönelik düzenlemeler, sosyal yardımlar ve nihayet bu müdahalelerin yoksulluğu azaltmadaki etkililikleri oluşturmaktadır. Bu amaçla araştırmada Türkiye'deki yalnız anneler özelinde, istihdama katılım ve sosyal yardımların sosyoekonomik düzey üzerindeki etkisi incelenmektedir. Türkiye'de doğrudan yalnız anneli ailelerde yoksulluk konusunu inceleyen ilk doktora tezi olan çalışmada 7 coğrafi bölge ve 35 farklı şehirden 668 yalnız anneye ait veri incelenmiştir. Nicel bir yapıya sahip araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel İyi Oluş İndeksi Kısa Formu ile araştırmacı tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır. Araştırma sonuçları yalnız anneli aileler açısından kısmi zamanlı çalışmanın sosyal yardım ihtiyacını ortadan kaldırma etkisinin düşük olduğunu; ailelerin en önemli gelir kaynaklarının sırasıyla maaş, SED ve aile desteği olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca, yüksek düzeydeki yoksulluğa rağmen kamu kaynaklı sürekli yardımlardan yararlanma oranının düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek Ebeveynli Aileler, Yalnız Anneli Aileler, Yoksulluk, İstihdama Katılım, Sosyal Yardımlar.

ABSTRACT

THE EFFECT OF SOCIAL BENEFITS AND EMPLOYMENT ON POVERTY: AN INVESTIGATION ON LONE-MOTHER FAMILIES

Melike BOZTILKI

Ph.D., Department of Social Work

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. İsmail BARIŞ

December-2020, 201 Pages

The lone-parent family is one of the newer family structures in which a child is raised by either of the parents. Compared to the other families, this family structure has experienced an increase worldwide. This is particularly evident in Turkey, where the steady increase of divorce rates contributes significantly to the overall number of lone parent families. Among lone-parent families, lone-mother ones represent the majority, prompting a socio-cultural change in society. Lone mothers are amongst the most economically disadvantaged groups in any society, and for this particular reason, they have been a subject of interest for socio-politics and social services. The dangers, causes and consequences impoverished lone mothers and their offspring have to face have been studied extensively in academic literature. Aligned with this global academic interest on the subject, this research aims at providing new insights regarding the effects of poverty experienced by lone-mother families in contemporary Turkey. Being the first doctorate thesis on Turkish lone-mother families and poverty, this research constitutes the result of the study of diverse data collected from 668 lone mothers that live in 35 cities of 7 different regions in Turkey. The data sample present in this paper was obtained through the participation of female social service applicants, with the ultimate objective to shed more light on the causes and effects of poverty experienced by families headed by lone mothers. The data in this research was

evaluated and analyzed through Personal Wellbeing Index, as well as with a survey that evaluates a plethora of factors such as a) the socio-demographic and socio-economic situation of the lone mothers, b) their accessibility to social benefits, c) the perceived wellness and health of the participants. The result of the present research indicates that jobs occupied by single mothers are generally part-time or without social benefits. The need for childcare is one of the biggest obstacles families headed by lone mothers face in search for better prospects.

Key Words: Lone Parent Families, Lone Mother Families, Poverty, Employment, Social Benefits.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı ve Önemi	7
1.2. Araştırma Hipotezleri.....	8
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
1.4. Tez Düzeni	9
1.5. Kavramlar.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TEK EBEVEYNLİ VE YALNIZ ANNELİ AİLELER.....	13
2.1. Tek Ebeveynli ve Yalnız Anneli Aileler	13
2.2. Yalnız Anneli Ailelerin Oluşum Sebepleri	14
2.2.1. Boşanma.....	14
2.2.2. Evlilik Birliği Dışında Çocuk Sahibi Olma	14
2.3. Dünyada Yalnız Anneli Aileler.....	15
2.3.1. Gelişmiş Ülkelerde Yalnız Anneli Aileler	15
2.3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yalnız Anneli Aileler	16
2.4. Türkiye’de Tek Ebeveynli ve Yalnız Anneli Aileler	18

2.5. Yalnız Anneliğin Artışına İlişkin Kuramlar.....	24
2.5.1. İkinci Demografik Geçiş.....	25
2.5.2. Ayrışan Kaderler.....	26
2.5.3. Dezavantaj Modeli.....	26
2.5.4. Yeni Sosyal Riskler Kavramı Çerçevesinde Yalnız Anneli Aileler.....	27
2.6. Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Toplumsal Algı.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YALNIZ ANNELİ AİLELERDE YOKSULLUK SORUNU VE ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALAR.....	32
3.1. Yalnız Anneli Ailede Yoksulluk Sorunu.....	33
3.2. Yalnız Anneli Ailelerde Çocuk Yoksulluğu.....	36
3.3. Türkiye’de Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluk.....	37
3.4. Yoksulluğun Yalnız Anneli Aile Bireylerinin Beden ve Ruh Sağlıkları Üzerindeki Etkileri.....	40
3.4.1. Yoksulluğun Yalnız Anne Sağlığı Üzerindeki Etkileri.....	40
3.4.2. Yoksulluğun Yalnız Anneli Ailede Büyüyen Çocuğun Sağlığı Üzerindeki Etkileri.....	42
3.5. Yoksulluk Sorunu Bağlamında Refah Devleti Açısından Yalnız Anneli Aileler.....	45
3.6. Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluk Sorununa Yönelik Çözüm Girişimleri: Sosyal Yardımlar ve İstihdama Katılımı Arttırma Çalışmaları.....	49
3.6.1. Sosyal Güvenlik.....	49
3.6.2. Sosyal Sigortalar.....	51
3.6.3. İşgücü Piyasalarına Yönelik Düzenlemeler.....	52
3.6.4. Sosyal Hizmetler.....	54
3.6.5. Sosyal Yardımlar.....	55
3.7. Farklı Ülkelerde Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltma Etkisi.....	57
3.8. Türkiye’de Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Sosyal Yardımlar.....	63
3.9. Türkiye’de Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltma Etkisi.....	65
3.10. Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluğun Önlenmesine Yönelik İşgücüne Katılımı Arttırma Uygulamaları.....	67
3.10.1. Yalnız Annelerin İstihdama Katılımları.....	68

3.10.2. Yalnız Anne İstihdamının Özellikleri	69
3.10.3. İstihdama Katılımda Çocuk Etkisi ve Yalnız Annenin Bakım Sorumluluğu	70
3.10.4. Farklı Ülkelerde Çocuk Bakım Hizmetleri	71
3.10.5. Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetleri	74
3.10.6. İş-Yaşam Çatışması	78
3.10.7. Farklı Ülkelerde Yalnız Anne İstihdamının Yoksulluğu Azaltma Etkisi	79
3.10.8. Türkiye’de Yalnız Annelerin İstihdama Katılımları	80
3.10.9. Türkiye’de İstihdama Katılımın Yalnız Anne Yoksulluğunu Azaltma Etkisi: Esnek ve Kısmi Zamanlı Çalışma Modelleri Ekseninde Bir Değerlendirme	82
3.10.10. Türkiye’de Sosyal Yardımlara İstihdama Katılım Şartı Getirilmesi	85
3.11. Sosyal Yardım ve İstihdama Katılımı Artırma Uygulamalarının Oluşturduğu Etkilerin Ülkeler Bazında İncelenmesi	87
3.11.1. Amerika Birleşik Devletleri	88
3.11.2. İngiltere	89
3.11.3. İsrail	90
3.11.4. Almanya	91
3.11.5. İsveç	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM	93
4.1. Alan Araştırmasının Amacı ve Kapsamı	93
4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	93
4.3. Araştırma Modeli	95
4.3.1. Yoksulluğun Ölçümü	96
4.3.2. Yaşam Memnuniyetinin Ölçümü	98
4.4. Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci	99
4.4.1. Araştırma Hazırlık Süreci	99
4.4.2. Soru Formunun Yapısı ve Amaçları	99
4.4.3. Kişisel İyi Oluş İndeksi Yetişkin Formu	100
4.4.4. Soru Formunun Uygulanma Süreci	101
4.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	101

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR	102
5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular	102
5.2. Katılımcıların Gelir ve Mülkiyet Durumlarına Yönelik Analizler	106
5.3. Katılımcıların İstihdama Katılımlarına İlişkin Bulgu ve Analizler.....	111
5.4. İstihdama Katılım, Çalışma Düzeni ve Sosyal Yardımlar Arasındaki İlişkilere Yönelik Analiz ve Bulgular	118
5.5. Katılımcıların Aldıkları Çocuk Bakım Hizmetlerine Yönelik Bulgu ve Analizler.....	121
5.6. Yaşam Memnuniyetinin Farklı Değişkenlerle İlişkisine Yönelik Bulgular.....	123
ALTINCI BÖLÜM TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	130
6.1. Tartışma.....	130
6.2. Sonuç.....	144
6.3. Öneriler	153
KAYNAKLAR	157
EKLER	182
EK-1: Soru Formu.....	182
ÖZGEÇMİŞ	187

TABLO LİSTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2.2.2.1: Farklı ülkelerde evlilik dışı çocuk doğum oranları.....	15
Tablo 2.4.1: Türkiye’de Aileler İçinde Tek Çekirdek Aileler	20
Tablo 2.6.1: Batı toplumlarında yalnız annelere yönelik toplumsal algı	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.7.1: Tek ebeveynlere Finansal Destek: Özel Çocuk Destekleri ve Sosyal Yardımlar.....	60
Tablo 3.10.5.: Türkiye’de ücretsiz kreş hizmeti alan çocukların hizmetten yararlanma sebepleri ve sayılarının yıllar içindeki değişimi	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4.2.1: Evren büyüklüklerine göre tahmini örneklem büyüklükleri ve sapma miktarları	95

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tablo 5.1.1: Yalnız annelerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri.....	103
Tablo 5.1.2: Yalnız annelerin sahip oldukları çocuk sayısına ilişkin frekans ve yüzde değerleri	105
Tablo 5.2.1: Gelir ve mülkiyet durumuna ilişkin frekans ve yüzde değerleri	106
Tablo 5.2.2: Gelire dahil olan ücret ve yardımlara ilişkin frekans ve yüzde değerleri.....	107
Tablo 5.2.3: Gelirin yeterlilik durumuna ilişkin görüşlerin frekans ve yüzde değerleri.....	109
Tablo 5.2.4: Sosyal hizmet kuruluşlarına maddi ve psikolojik yardım amacıyla başvurma durumu frekans ve yüzde değerleri.....	110
Tablo 5.3.1: Çalışma durumu ve SGK prim ödemelerine ilişkin bulgular	112
Tablo 5.3.2: Çalışmama nedenlerine yönelik bulgular	113

Tablo 5.3.3:	İş aradığı halde bulamayanların ($n=139$) eğitim durumu, yaş ve sahip olunan çocuk sayısına göre frekans ve yüzde değerleri.....	113
Tablo 5.3.4:	İlk doğum yapma yaşına göre istihdama katılım durumunun Ki-Kare sonuçları	115
Tablo 5.3.5:	Eğitim düzeyine göre çalışmama nedenlerinin ki-kare sonuçları.....	116
Tablo 5.3.6:	Sahip olunan çocuk sayısına göre annelerin istihdama katılım oranı ki-kare sonuçları	117
Tablo 5.4.1:	Çalışma düzenine ve eğitim seviyesine göre 1 ve 3 no'lu gelir gruplarından faydalanmanın ANOVA Sonucu	119
Tablo 5.4.2:	Gelirin temel ihtiyaçları karşılama durumuna göre 4 no'lu gelir grubunda bulunmanın ANOVA sonucu	121
Tablo 5.5.1:	Çalışma saatinde çocuğa kimin baktığına ilişkin frekans ve yüzde değerleri ($n=336$).....	122
Tablo 5.5.2:	Annelerin eğitim/gelir durumuna göre çocukların özel yuva veya kreşe gitme durumu ki-kare sonuçları	123
Tablo 5.6.1:	Yaşam Memnuniyeti Ölçeği Maddeleri ortalama değerleri ($n=668$)	124
Tablo 5.6.2:	Medeni duruma göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA Sonucu	125
Tablo 5.6.3:	Yaşa göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonucu.....	125
Tablo 5.6.4:	Eğitim durumuna göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonuçları	126
Tablo 5.6.5:	Çocuğa tek bakma süresine göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonuçları	126
Tablo 5.6.6:	Gelir, çalışma düzeni, borç ve ev sahibi olmaya göre yaşam memnuniyeti puanının T-Test sonuçları.....	127
Tablo 5.6.7:	Gelirin yeterliliğine ilişkin görüşler, yaşam memnuniyeti ve gelir grupları Spearman korelasyon katsayıları	128

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇŞHB	: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AİP	: Aktif istihdam politikaları
ASAGEM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
H	: Hipotez
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SD	: Serbestlik derecesi
SED	: Sosyal Ekonomik Destek
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SS	: Standart sapma
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TANF	: Temporary Assistance for Needy Families
TNSA	: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanların ve toplumların gelişimleri her zaman değişimlerle birlikte gerçekleşir. Ancak değişimler her zaman gelişimle sonuçlanmadıkları ve doğaları gereği bilinmezlikler içerdikleri için hem kendi değişimimizden, hem de içinde yaşadığımız dünyanın değişmesinden çoğunlukla kaygı duyarız. Dünyaya ve hayatlarımıza böyle bir perspektiften baktığımızda, varlığını hissettiğimiz ancak sebebini çözemediğimiz kaygılarımızın, içinde yaşadığımız dünya değişirken bizim değişimin neresinde durmamız gerektiği konusunda yaşadığımız kararsızlıkla ilişkili olduğunu fark edebiliriz. Ve eğer toplumsal değişimin, bireysel düzeyde yaşadığımız kaygıyla bir ilişkisi varsa, içinde yaşadığımız bu tarih diliminde maddi dünyanın ve sosyal yapının değişim hızını göz önünde bulundurarak, taşıdığımız pek çok kaygının toplumsal kökenleri olduğunu söyleyebiliriz. Zira tarih bize köklü toplumsal değişimlerin uzun zaman aldığı, atalarımızın -olağanüstü durumlar dışında- içine doğdukları toplumsal düzen ve ekonomik yapı içerisinde hayatlarının sonuna kadar yaşayabildiklerini anlatmaktadır. Ancak bugün içinde yaşadığımız dünya böyle bir yer değildir ve insanlık tarihinde bizim payımıza, gerçekliklerimiz ve her türden ilişkimizin kısa süreler içinde değişmelerine tanıklık etmek düşmüştür. Örneğin pek çoğumuz için en güvenilir insani ilişkilerin kaynağı olan, sağlamlığına en fazla ihtiyaç duyduğumuz ve zarar görmesi ihtimali karşısında yüksek düzeyde kaygı duyduğumuz 'aile' kurumu o denli hızlı bir değişim yaşamaktadır ki, yirminci yüzyıl yalnızca bu değişim temelinde incelendiğinde bile oldukça ilginç bir dönem olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir.

Yalnız anneli aileleri, yani ailenin içinde bulunduğu değişim sürecinin en önemli sonuçlarından birini ele alan bu araştırma da, söz konusu ailelere ve yaşadıkları temel sorunlara ilişkin daha net bir tablo ortaya koymayı ve böylelikle belirsizlikleri mümkün olduğunca azaltmayı hedeflemektedir.

Ailenin değişim süreci geçtiğimiz yüzyıldan itibaren kronolojik olarak incelendiğinde geçtiğimiz yüzyılın neredeyse üçüncü çeyreğine kadar dünyanın herhangi bir ülkesinde aile tanımı içine anne, baba ve çocuklar yanında çoğu durumda aile

büyüklerinin de girdiği görülmektedir. Aile üyelerinden birinin hayatını kaybetmesinin genellikle ailenin dağılmasına yol açmadığı bu dönem boyunca boşanmalar ise -örneğin ABD’de 19.yüzyılın sonunda başlayan kısa süreli yükselişi gibi istisnai durumlar dışında- nadiren gerçekleşmektedir (Day ve Hook, 1987). Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ise aile, farklı ülkelerde boşanmanın artışı ve evlilik dışı doğumların normalleşmesiyle büyük oranda zayıflamaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde üretim ilişkileri ve ekonomik yapıyla ilişkili olarak 1960’larda başlayan ve temel dinamiğini artan boşanmaların oluşturduğu çekirdek ailenin güçsüzleşme süreci, zamanla etki alanına gelişmekte olan toplumları da dahil etmiş; böylelikle yeni aile formları, yeni bin yılın başında en çok kaygı oluşturan ve tartışılan sosyal konularından biri haline gelmiştir (Andersen, 2016). Sonuç olarak yalnızca bir yüzyıl içinde önce büyük ailelerin küçülerek çekirdek ailelere evrilmesine; sonrasında çekirdek ailenin kısa süre içinde ‘toplumun temel yapı taşı’ şeklinde tanımlanacak kadar güçlenmesine ve son olarak da dağılmasına tanıklık edilmiştir.

Bu zayıflama sürecinin aile kurumunu tamamen ortadan kaldıracak bir geleceği işaret edip etmediği ise tartışılmaktadır. Ailenin süregelen varlığına inananlar, çekirdek aile zayıflarken ortaya çıkan yeni aile formlarını; insanın bağlanma, üreme gibi temel ihtiyaçları sürdürükçe aile kurumunun da -farklılaşarak da olsa- varlığını sürdüreceğinin göstergeleri olarak yorumlamaktadır. Örneğin Esping-Andersen yeni aile formlarını, gelecekte aile kurumunun ortadan kalkacağına değil, varlığını dönüştürerek yeni yapılarla sürdüreceğinin işaretleri olarak yorumlamaktadır. Andersen bu iddiasını, Batı toplumları açısından ileri yaşta evlenme, evlilik dışı çocuk sahibi olma gibi eğilimlerin yakın zamanda ortaya çıkmadığı; tıpkı bugün olduğu gibi yüz yıl önce de pek çok Avrupa ülkesinde evlilik dışı çocuk sahibi olmanın yaygın bir durum olduğu yönündeki tarihi bilgilerle temellendirmektedir. Andersen’e göre Avrupa tarihi açısından yirminci yüzyılın ikinci yarısında güçlenen ve altın çağını yaşayan çekirdek aile insanlık tarihi açısından bir normu değil, istisnayı temsil etmektedir. Bugün evliliğin popülaritesini kaybetmesi veya tek ebeveynli aile sayısındaki artış ise, geçmişle gelecek arasında bir noktayı temsil etmektedir; şahit olduğumuz, iki toplumsal denge hali arasında kalan dengesizlik durumudur (Esping-Andersen, 2009: 8). Fallesen ve Gähler’in (2020: 337) yaptıkları araştırmada 2019 yılında Avrupa’da var olan on beş farklı aile tipi belirlemiş olmaları gibi bilgiler de bir anlamda Andersen’in iddiasını desteklemektedir.

Yeni aile modellerine olumsuz yaklaşarak onları, aile kurumunun ortadan kalkacağı yeni bir sürecin başlangıcı olarak yorumlayanlar da vardır. Olumsuz yaklaşımlarla yeni tip ailelerin ekonomik ve toplumsal dönüşüm yanında ahlaki erozyonun da sonucu olduğu; bu ailelerde büyüyen çocukların topluma uyumlu ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerinin, dolayısıyla gelecekte kendilerinin de sağlıklı ve mutlu aileler kurmalarının mümkün olmadığı savunulmaktadır. Bu bir anlamda, bugün yeni aile formlarında büyüyen çocukların gelecekte evliliğin ve ailenin sonunu getireceğini iddia etmektir. Olumsuz yaklaşımın önemli isimlerinden olan ve yeni aile formlarını kendisine ait “ailenin yıkılışı kuramı”nda inceleyen sosyolog Popeneo’ya (1988) göre evlilik kurumunun zayıflaması, aileyi oluşturan ve bir arada tutan ihtiyaçların ortadan kalkmasının sonucudur. Buna göre çiftlerin üretime katılarak aileyi ekonomik açıdan güçlendirecek çok sayıda çocuğa, kadınların ise ekonomik anlamda varlıklarını sürdürmelerini sağlayacak bir erkeğe duydukları ihtiyacın ortadan kalkması, aile kurumunu zayıflatan ve gelecekte de ortadan kaldıracak olan ekonomik temelli dönüşümlerdir (Laplant, 2016). Popeneo sosyal bilim alanlarına hakim liberal ve feminist yaklaşımlar nedeniyle yeni aile formlarının, bu ailelerde büyüyen çocuklar açısından oluşturduğu risklerin göz ardı edildiğini de iddia etmektedir.

Popeneo’nun kuramı, muhafazakar bir anlayışla ve yalnızca ABD’deki yeni aile formlarında büyüyen çocuklara ilişkin verileri tüm toplumlara genellediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Örneğin Houseknecht ve Sastry (1996), Popeneo’nun kuramına yönelik eleştiriler içeren araştırmalarında Batı Almanya, İsveç, ABD ve İtalya’da geleneksel olmayan aile formlarında büyüyen çocukların gelişimsel performanslarını farklı yönlerden incelemişlerdir. Araştırmacılar, sosyal refah sistemleri daha gelişmiş ülkelerde ve yeni aile formlarında büyüyen çocukların gelişimsel performanslarının akranlarından daha düşük olmadığını belirlemişler; çocuk sağlığı açısından sosyal devletin koruyucu ve güçlendirici hizmetlerinin, çocuğun içinde yetiştiği ailenin formundan daha önemli olduğunu iddia etmişlerdir (Houseknecht ve Sastry, 1996).

Bu tip tartışmalarla toplumsal dönüşüme ilişkin farklı yorumlamalara konu olan yeni aile formlarının en yaygını, çocuğun yalnızca anne veya yalnızca babayla yaşadığı tek ebeveynli ailelerdir. Kadının farklı sebeplerle bir eşi olmaksızın ailenin ve çocukların sorumluluğunu üstlendiği yalnız anneli aileler ise, tek ebeveynli aileler içinde çoğunluğu oluşturmaktadır.

Orantısız olarak incelediğinde geçtiğimiz yüzyıla kadar tek ebeveyn ailelerin toplamı içinde yalnız baba ailelerin payının bugün olduğundan daha yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Yirminci yüzyılda ise tıp bilimindeki gelişmeler sonucu doğumda veya postpartum dönemde ölen kadın sayısının düşmesi; sonrasında çocuğun annesiyle ilişkisinin önemini savunan bağlanma kuramının gördüğü kabul sonucu boşanmada velayetin anneye verilmesi eğilimiyle birlikte tek ebeveynli aileler içinde yalnız anneli ailelerin oranı yükselmeye başlamıştır (Main, Hesse ve Hesse, 2011: 428). Son olarak erkek açısından herhangi bir bağlayıcılık taşımayan, bu nedenle çoğunlukla kadınların çocuklarını tek başlarına büyütme sonuç veren evlilik dışı ilişkilerin yaygınlaşmasıyla, tüm dünyada tek ebeveynli aileler içinde ağırlığın yalnız anneli ailelerde olduğu bugünkü yapı oluşturmuştur.

Yalnız anneli ailelerin yaygınlaşması, kadınların geleneksel cinsiyet rollerinden özgürleşme arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirilip eleştirilebilmektedirler. Özellikle boşanmaların artışı büyük oranda kadınların toplum içinde değişen rolleri ve sorumluluklarıyla ilişkilendirilmekte; klasik aile formlarının zayıflamasına ilişkin çok sayıda sebep ortaya korsa da temel sorunun kadınla ilişkili olduğu yönündeki algı, özellikle geleneksel toplumlarda varlığını sürdürmektedir.

Ancak çalışma içinde de inceleneceği üzere dünya üzerindeki yalnız annelerin pek azı, yaygın algıdaki 'evliliğin bağlayıcılığı yerine bireysel özgürlüğü tercih eden bağımsız kadın' imajıyla örtüşen bir gerçekliğe sahiptir. Herhangi bir sebeple aileden uzaklaşan veya babalık rolüne ilişkin sorumlulukları yerine getirmeyen erkeğin sorumluluklarını da üstlenerek bir eşe sahip olmaksızın çocuk büyütme tamamen kendi rızasıyla seçen, kendisi ve çocuğu için sosyal ve ekonomik açıdan asgari düzeyde yaşam şartları oluşturabilen yalnız annelerin oranı oldukça düşüktür. Sayıları dünyanın neredeyse tamamında dikkat çekici düzeyde artmakta olan yalnız anneli ailelerin büyük bölümü ise, yaşadıkları toplumun ortalama gelir düzeyinin altında kalan, yoksul yapılardır (Duyulmuş, 2015). Bu nedenle yalnız anneli ailelerde yoksulluk konusu, hemen her ülkede yaşanan bir sorun olarak yoksulluk araştırmalarının yoğunlaştığı alanlardan biri haline gelmiştir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde dahi yalnız anneli ailelerin yoksulluk düzeylerinin toplumun genel yoksulluk düzeyinden dikkat çekici derecede yüksek olması, sorunun sistemsiz kaynaklarını açık eden ve araştırmacıların ilgisini konuya çeken ilk ve en önemli nedendir (Hübgen, 2018: 168).

Ancak yalnız anneli ailelerin sürekli olarak yoksulluk ve ilişkili sorunlarla anılması, kadının aile sorumluluğunu üstlenmesinin doğal sonucunun yoksulluk olduğu gibi bir algı oluşturması nedeniyle eleştirilmektedir (Thomas, 1994: 66). Ayrıca bu bakış açısı, söz konusu ailelerin yoksullaşmasına neden olan işgücü piyasalarına hakim cinsiyet eşitsizlikçi yapı ve devletlerin koruyucu müdahalelerinin yetersizliği gibi temel sebeplerin göz ardı edilmesine neden olduğu için de sorunlu bulunmaktadır. Zira yalnız anneli ailelerde yoksulluk yaygın olsa bile bu, kadının ailenin sorumlusu olmasının değil; kadını pek çok açıdan erkeğin gerisinde bırakan sistem, kurum ve yapıların, mevcut toplumsal yapıya uyumsuzluğunun sonucudur. Bu nedenle “yalnız anneli aile yoksulluğu” kavramsallaştırması, kadının yoksul olmasına neden olan sistemsel sorunların göz ardı edilmesine ve konuyla ilgili tartışmaların merkezine ahlaki bazı eleştirileri taşıyarak esas sorunu görünmez kılması gibi tehlikeler içermektedir.

Devletler ve toplumlar açısından yalnız anneli aileler ve bu ailelerde yoğunlaşan yoksullukla ilişkili en önemli kaygı kaynağı bekleneceği üzere bu ailelerde büyümekte olan çocuklardır. Zira yalnızca anneleriyle ve yoksunluk şartları içinde büyüyen çocukların gelişimsel açıdan akranlarının gerisinde kaldıklarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Sassler vd, 2013; Azuka-Obieke, 2013; Cheung, 2015; Freeman ve Brewer, 2013). Bu nokta, refah sistemlerinin konuyla ilgili en net ayrımlarından birinin de yansımalarını içermektedir. Zira çalışma içinde inceleneceği üzere fiziksel ve ekonomik olarak ‘görünmez’ olan babanın görevlerini refah kurumlarının üstlendiği ülkelerde çocuklara ilişkin sorunların azaldığı görülmektedir. Diğer yandan özerk bir yapı olarak tanımladığı aileye yönelik müdahalelerini asgari düzeyde tutan ülkelerde sorunlar artmaktadır.

Yalnız anneli aileleri bu çalışmanın konusu haline getiren özelliklerinin başında, dünyanın tamamında, toplumun özellikle alt sosyoekonomik düzeydeki grupları arasında yaygınlaşmalarıdır. Batı toplumları açısından değerlendirildiğinde bu durum yalnız anneli aileleri, içerdiği tüm sorunlarla birlikte modern sonrası toplumun ön görülenden hızlı gerçekleşen dönüşümü ve yerleşik kurumları dönüştürmeye yönelik baskısını ifade eden ‘yeni sosyal riskler’in en önemlilerinden biri haline getirmektedir. Bu açıdan bir bakışla Bauman’ın (2017) *akışkan modernite* kavramına ilişkin yaptığı ‘belirsizlik’ ve bu belirsizliği ortadan kaldıracak yapı ve müdahalelerin tanımlanmamış olması vurguları da, aslında tam anlamıyla yalnız anneli ailelerdeki

sorunları ne şekilde önleyeceğini kestiremeyen refah devletinin durumunu özetlemektedir. Bu bağlamda refah devletinin yalnız anneli ailelerde yaşanan sorunlara yönelik çözüm denemelerinin hali hazırda göstermiş olduğu düşük etkiyi, hızlı dönüşümle oluşan ihtiyaçlara aynı hızda çözüm geliştirilememiş olması ile açıklamak mümkündür.

Türkiye gibi tek ebeveynliğin ortaya çıkışındaki yaygın sebebin boşanma olduğu ve evlilik dışı doğum oranlarının düşük olduğu, çekirdek aile formunun hala gücünü koruduğu ülkelerin aksine Batı toplumlarında yalnız anneliğin oluşumunda evlilik dışı çocuk doğumu veya evlenmeden birlikte yaşama gibi sebepler yaygındır (Esping-Ansersen, 2016). Bunun yanında araştırma kapsamında incelenen pek çok ülkede yalnız anneli aile sayısı, Türkiye'dekinden oldukça yüksektir. Ancak bir toplumdaki yalnız anneli aile sayısı veya bu aileleri ortaya çıkaran nedenler gibi farklılık içeren noktalara değil, yalnız annelik ortaya çıktıktan sonra yaşanan sorunlara odaklanıldığında toplumlar arası benzerliklerin arttığı görülmektedir. Nitekim yalnız anneliği sorunsala dönüştüren temel etken olan yoksulluğun sebepleri (toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin toplumsal yapı ve kurumlardaki yaygınlığı nedeniyle kadının düşük eğitim ve mesleki deneyim düzeyi, istihdam piyasasındaki eşitsizlikler gibi) Kuzey Avrupa ülkeleri gibi istisnalar dışında çoğu ülkede benzerdir. Bunun yanında Türkiye'de ve pek çok ülkede bu ailelerdeki yoksullukla mücadele de benzer şekilde, sosyal yardımlar ve istihdama katılımı artırma çalışmalarıyla yürütülmektedir.

Ailenin dönüşümüyle ortaya çıkan yalnız anneli aileleri yoksulluk odak noktasından inceleyen nicel yapıdaki bu çalışmada da yalnız anne yoksulluğu bu iki temel noktadan, sosyal yardımlar ve istihdama katılım bağlamında incelenmektedir. 35 farklı ilinde yaşayan 688 yalnız anneden anket yoluyla elde edilen veriyle gerçekleştirilen çalışmada öncelikle Türkiye'deki yalnız anneli ailelerin genel bir resminin çizilmesi, ardından sosyal yardımların ve istihdama katılımının özellikle düşük eğitim düzeyindeki yalnız anneli ailelerin gelir düzeyi üzerindeki etkisinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmada kısmi zamanlı işlerde çalışan yalnız annelerin bireysel ve sosyal yardımlardan yararlanma düzeylerinin tam zamanlı çalışanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yalnız annelerin bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı arttıkça istihdama katılım olasılıklarının düştüğü; çalışmaları durumundaysa çocukları için aldıkları bakım hizmetinin gelir ve eğitim durumundan etkilendiği tespit edilmiştir. Yalnız annelerin en önemli düzenli gelir kaynağının ücret olduğu, en yaygın

faydalanılan sosyal yardımın ise SED olduğu belirlenmiştir. SED’i aileden alınan maddi destek takip ederken, annelerin zekat, fitre gibi dini temelli yardımlar da dahil bireysel yardımlardan yararlanma düzeylerinin düşük olduğu görölmüştür.

Çalışmayla ilgili açıklanmasının gerekli olduğu düşünölen bir nokta ise ‘yalnız anneli aile’ ve ‘yalnız babalı aile’ ifadelerinin kullanımına ilişkindir. Türkçe literatürde çocuğun yalnızca anne veya yalnızca baba ile yaşadığı aileler “tek ebeveynli aile” olarak isimlendirilmektedir. Bu araştırmanın kapsamı aile sorumluluğunun hangi ebeveynde olduğunun açık şekilde belirtilmesini gerektirdiği için ‘yalnız anneli’ ve ‘yalnız babalı aile’ ifadeleri kullanılmıştır.

Çalışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı’nın 20292139-050.01.04 sayılı kararıyla bilim etiğine uygunluk onayı almıştır.

1.1. Tezin Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın ana amacı Türkiye’de düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip yalnız anneli ailelerde annenin istihdama katılımı ve sosyal yardımların, ailenin sosyoekonomik şartlarını ne şekilde etkilediği konusunda bilgi güncel bilgi elde etmektir.

Literatürde yalnız anneli ailelerde yoksulluk ve yoksulluğa bağlı olarak oluşan sorunları ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Büyük örneklemlere sahip ve boylamsal nitelikte olmaları yönüyle bilimsel açıdan güvenilir olan bu çalışmaların büyük bölümü ABD ve Avrupa’da yapılmıştır. Türkiye’de ise yalnız anneli aileleri yoksulluk ekseninde inceleyen güncel araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu bağlamda bu tezin diğer bir amacı, özellikle düşük gelir düzeyindeki yalnız anneli ailelerin yaşam şartlarını inceleyen uluslararası literatüre Türkiye’ye ait bilgilerle katkı sağlamaktır.

Bunun yanında çalışmanın, yalnız anne durumundaki kadınların yoksulluk yaşantılarını, sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alıyor olması gibi özellikleriyle kadın yoksulluğu literatürüne de katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Elde edilen bulguların yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorununa yönelik geliştirilecek uygulamalar açısından yol gösterici olması ise tezin amaçlarından bir diğeridir.

Oluşum biçimlerine göre üç farklı yalnız anneli aile türü tanımlaması ve hiç evlenmemiş anneleri de örnekleme dahil eden ilk Türkçe doktora çalışması olması

çalışmayı ulusal literatürdeki benzer çalışmalardan ayıran bir unsurdur. Yalnız anneli ailelerdeki yoksulluk sorununu Türkiye çapında, istihdama katılım ve sosyal yardımların etkisini de kapsayarak incelemesi ise tezin önemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırma Hipotezleri

Araştırmanın ana hipotezleri ve ana hipoteze bağlı alt hipotezleri şunlardır:

H1: Düşük eğitime sahip ve kısmi zamanlı çalışan yalnız annelerin elde ettikleri ücretin sosyal yardım ihtiyacını ortadan kaldırma etkisi düşüktür.

Bu hipotezle ilgili alt hipotezler şunlardır;

H1.1: Kısmi zamanlı çalışan yalnız annelerin sosyal yardımlardan yararlanma düzeyi, tam zamanlı çalışan yalnız annelerin sosyal yardımlardan yararlanma düzeyinden yüksektir.

H1.2: Tam zamanlı çalışma düzeyi arttıkça kamu kaynaklı süreli yardımlar, sürekli transferler ve bireysel yardımlardan yararlanma düzeyi düşer.

H1.3: Yalnız annenin eğitim düzeyi arttıkça, aradığı halde iş bulamama oranı düşer.

H1.4: Yalnız annenin eğitim düzeyi yükseldikçe sosyal yardımlardan yararlanma düzeyi düşer.

H1.5: Yalnız annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, kamu kaynaklı süreli yardımlar ve bireysel yardımlardan yararlanma düzeyi düşer.

H1.6: Yalnız annelerin sosyal hizmet kuruluşlarına maddi yardım talebiyle başvurma oranı, psikolojik destek ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmak için başvurma oranından yüksektir.

H2: Bakımından sorumlu olduğu çocuk sayısı arttıkça yalnız annenin istihdama katılım oranı düşer.

H3: Yalnız annenin eğitim düzeyi yükseldikçe, çocuk bakımı sebebiyle çalışmama ihtimali azalır.

H4: Yalnız annenin ilk çocuk doğurma yaşı düştükçe annenin istihdama katılım oranı azalır.

H5: Yalnız annenin gelir düzeyi ve eğitim düzeyi arttıkça, çocukların özel yuva/kreşe gitme oranı yükselir.

H6: Yalnız annenin sosyodemografik özellikleri ile yaşam memnuniyeti arasında ilişki vardır.

H6.1: Yalnız annenin eğitim düzeyi yükseldikçe yaşam memnuniyeti artar.

H6.2: Yalnız annenin gelir düzeyi yükseldikçe yaşam memnuniyeti artar.

H6.3: Yalnız annelerin yaşları yükseldikçe yaşam memnuniyetleri düşer.

H6.4: Eşin vefatı nedeniyle yalnız anne olan kadınların yaşam memnuniyeti, boşanma veya evlilik dışı çocuk sahibi olma nedeniyle yalnız anne olan kadınlardan yüksektir.

H6.5: Çocuğuna 1 yıldır tek başına bakan yalnız annelerin yaşam memnuniyetleri, 10 yıldan uzun tek başına bakan annelerden düşüktür.

H6.6: Yalnızca çocuğuyla yaşayan yalnız annelerin yaşam memnuniyeti, kök ailesiyle yaşayan yalnız annelerden yüksektir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada yalnız anneli ailelerin yararlandığı sosyal yardımlar kapsamında yalnızca nakdi yardımlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Söz konusu ailelerin yararlandığı aynı yardımlar araştırma kapsamı dışındadır.

1.4. Tez Düzeni

Çalışmanın *birinci bölümünde* araştırma konusu ve araştırma soruları hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölüm, dünyada ve Türkiye’de yalnız anneli aile sayılarına ilişkin güncel bilgilerin paylaşılması ile başlamaktadır. Bölüm içinde yalnız anneli ailelerin sayısındaki artışı açıklamaya ve bu artışla beraber ortaya çıkması muhtemel sorun alanlarını tanımlamaya çalışan ‘yeni sosyal riskler’, ‘ikinci demografik geçiş’, ‘ayrışan kaderler’ ve ‘dezavantaj’ modelleri incelenmektedir.

Üçüncü bölümde yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorunu; nedenleri ve sosyal devletin bu soruna yönelik çözüm denemeleri bağlamında değerlendirilmektedir. Öncelikle yalnız anneli ailelerde yoksulluğun yoğun yaşanmasının nedenleri ve ülkelere göre bu ailelerdeki yoksulluk düzeyleri incelenmektedir. Yalnız anne statüsündeki kadında ve yalnız anneyle büyüyen çocukta yaygın görülen ruhsal ve fiziksel sağlık sorunları,

bölüm içinde ele alınan bir diğer konudur. Bölüm içinde ayrıca istihdama katılımı arttırmaya yönelik çalışmalar ve sosyal yardımların yalnız anneli ailelerdeki yoksulluk sorunu üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. İstihdam; yalnız annelerin işgücü piyasalarındaki durumu, istihdama erişimi engelleyen bireysel ve çevresel koşullar, istihdamın yoksulluğu azaltma etkisi gibi alt sorularla ele alınmaktadır. Sosyal yardımlar ise Türkiye’de ve incelenen ülkelerde sosyal yardımların yoksulluğu azaltma etkisi ve yalnız anneli ailelerin yaygın olarak yararlandığı yardımlar bağlamında incelenmektedir.

Çalışmanın *dördüncü bölümünde* ise araştırmanın yöntemi ve araştırma süreci hakkında bilgiler yer almaktadır. Örneklem belirleme yöntemi, örnekleme iletişime geçme süreci ve kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere bu bölümde yer verilmiştir.

Beşinci bölümde araştırma hipotezlerinin saha araştırmasında elde edilen verilerle sınanmasına yönelik betimsel ve ilişkisel analizler yer almaktadır.

Altıncı bölümün ilk aşamasında, araştırmaya katılan yalnız annelerin verileri incelenmekte; sonrasında araştırmanın hipotezleri, elde edilen veriler aracılığıyla sınanmaktadır. Bölümde ayrıca analizlerden elde edilen sonuçlar, literatürdeki farklı çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmakta ve böylelikle ülkemizde yalnız anneli ailelerin genel ekonomik yapıları, sorunları ve sosyal yardımların etkinliğine ilişkin daha net bir güncel görünüme ulaşılmaya çalışılmaktadır.

1.5. Kavramlar

Yalnız anneli aile: Bir kadın veya bir erkeğin, eşi olmaksızın (bekar, dul veya hiç evlenmemiş) en az bir çocuğuyla birlikte yaşadığı ve çocuğun sorumluluğunu taşıdığı aileler ‘*tek ebeveynli aile*’ olarak isimlendirilmektedir. Bu çalışmada tek ebeveynin anne olmasıyla oluşan aileler “*yalnız anneli aile*”, baba olması durumunda oluşan aileler ise “*yalnız babalı aile*” olarak tanımlanmıştır.

Yoksulluk: Ekonomik olarak yoksulluk bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olmaması olarak tanımlanmaktadır (Mowafi ve Khawaja, 2005). Yoksulluk çeşitli farklı kriterlere göre tanımlanmaktadır. Örneğin Dünya Bankası yoksulluğu açlık, barınacak bir yere sahip olmama, temiz suya erişememe, gelecekle ilgili korku ve endişe duyma olarak tanımlamaktadır (Coşkun, 2012). Bu tanımda kişinin yaşamını

sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu asgari şartlar ve bu şartların yokluğu durumunda yaşanacak ruhsal deneyim tanımlanmaktadır. Diğer yandan yoksulluğu, modern insanın kendini gerçekleştirmede vardığı noktayı tüm insanlık için bir standart olarak ele olarak tanımlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin Buffoni (2014: 317) özellikle gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların sahip olduğu yaşam şartlarını tüm insanların ulaşabilmesi gereken bir standart olarak kabul etmekte ve yoksulluğu “kişinin maddi ve kültürel kaynaklardan, toplumsallaşma yetisini sınırlayacak şekilde yoksun olması” olarak tanımlamaktadır (Coşkun, 2012). Birleşmiş Milletler ise yoksulluğu gelir düzeyi yanında temiz su, gıda, kanalizasyon, sağlık hizmetleri, barınma, eğitim, bilgiye erişime göre de değerlendirmekte ve bu yedi temel ihtiyaçtan ikisi veya daha fazlasına erişimin olmaması durumunu ‘mutlak yoksulluk’ durumu olarak tanımlanmaktadır (UN, 1995). Yoksulluk kıstası olarak birey-toplum karşılaştırmasını baz alan ve bireyin sahip olduğu kaynaklar ile üyesi olduğu toplumun yaşam standartları arasında birey aleyhine oluşan farklılığı yoksulluk olarak tanımlayan ‘görelî yoksulluk’ yaklaşımı ise kendini gerçekleştirilmeye çalışan insanın önündeki tüm maddî engelleri bir çeşit yoksulluk olarak tanımlamaktadır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde yoksulluğun ölçümü genellikle hane gelirine göre yapılmakta; hane gelirinin, baz alınan yoksulluk düzeyine göre (ulusal medyan gelirin belli bir yüzdesi gibi) durumu veya temel ihtiyaçların maliyetini karşılayıp karşılamamasına göre yoksulluk durumu belirlenmektedir.

İstihdam: İstihdam; çalışma arzusu ve gücünde olan kişilerin verdikleri herhangi bir hizmetin işveren tarafından ödeme veya tazminat karşılığında alınmasıdır. Literatürde istihdam; tam, eksik ve aşırı istihdam olarak incelenmektedir. Bunlardan tam istihdam, çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği ve üretime katılabildiği ekonomik durumu ifade etmektedir. Eksik istihdam, iş bulma arzusu taşınmasına rağmen talep yetersizliği nedeniyle iş bulamayanların da olmasını tanımlamaktadır. Aşırı istihdam ise, bir ekonomide işgücünün tamamı çalıştığı halde hala işgücüne yönelik talep olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Kamacı, 2016:15; Güçlüoğlu, 2017: 3).

Sosyal yardım: Sosyal yardım, dönemsel veya kronik yoksulluğun etkilerini azaltmak amacıyla özellikle yaşlılar, çocuklar, kadınlar gibi incinebilir topluluklara yönelik yapılan aynı veya nakdi transferlerdir. Yardımlar, doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerde belli bir kitleye yönelik süreli olarak düzenlenebildiği gibi özellikle yoğun yoksulluk şartlarında yoksulluk ortadan kalkana kadar süresiz olarak da

verilebilmektedir. Kaynağı büyük oranda sosyal güvenlik bütçesi olan sosyal yardımlar geri ödemesiz olarak yapılır ve prim şartına bağlı değildir (Antonopoulos ve Kim, 2011: 71).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TEK EBEVEYNLİ VE YALNIZ ANNELİ AİLELER

2.1. Tek Ebeveynli ve Yalnız Anneli Aileler

Bir kadın veya bir erkeğin, eşi olmaksızın (bekar, dul veya hiç evlenmemiş) en az bir çocuğuyla birlikte yaşadığı ve çocuğun sorumluluğunu taşıdığı aileler 'tek ebeveynli aile' olarak isimlendirilmektedir. Tek ebeveynli aileler boşanma, ayrı yaşama, eşin vefat etmesi, evlenmeden çocuk sahibi olma gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Kadın ve erkek için tek ebeveynlik evlat edinme, koruyucu aile olma, suni dölleme gibi farklı yollarla da gerçekleşebilmektedir (Hutchison, 2018: 315). Tek ebeveynli aile yalnızca tek ebeveyn ve çocuğun birlikte yaşadığı veya tek ebeveyn ve çocuk ile başka bir ailenin (annenin veya babanın kök ailesi gibi) bir arada yaşadığı farklı yapılara sahip olabilmektedir (Duncan ve Edwards, 1997: 3).

Yalnız anneli aileler ise, çocuğun yalnızca anne ile yaşadığı ailelerdir. Bu aileler, kadının bir eşinin olmadığı ve çocuğun yasal sorumluluğunu taşıdığı 'hukuki' veya resmi boşanma olmamasına rağmen erkeğin herhangi bir sebeple evde olmadığı, aileye ilişkin sorumluluklarını yerine getirmediği 'de facto' yalnız anneli aileler olarak incelenmektedir (Selamat, Syazwani, Endut, 2017: 418).

Bugün Türkiye'de tek ebeveynli ailelerin %89'u yalnız anneli ailelerden oluşmaktadır (TÜİK, 2018). 2017 Birleşmiş Milletler verilerine göre ise 124 ülkede 15 yaş altı çocukların %21'i yalnız anneli, %3'ü yalnız babalı olmak üzere tek ebeveynli ailede yaşamaktadır. Kuzey Amerika'da tek ebeveynli ailelerin tüm aile formları içinde oranı %47'dir. Aynı oran Avrupa'da %37, Latin Amerika'da %34, Okyanusya'da %33'tür. Afrika'da ailelerin %27'si, Asya'da ise %19'u tek ebeveynlidir (Birleşmiş Milletler, 2017).

2.2. Yalnız Anneli Ailelerin Oluşum Sebepleri

2.2.1. Boşanma

Dünya genelinde tek ebeveynli ailelerin oluşumunun en yaygın sebebi boşanmadır. Boşanmalardaki artış Batı'da ve özellikle 1945-1980 arası dönemde ilk büyük yükselişini gerçekleştirmiş (Nawaz, 2015: 8), takip eden süreçte farklı coğrafyalarda etkili olmuştur. Sosyoekonomik yönden incelendiğinde boşanmanın Batı toplumlarında eğitilmiş ve üst ekonomik sınıflarda yayılmaya başladığı, toplumsal algıda normallik kazanmaya başlamasıyla birlikte ilk olarak Batı toplumlarının alt sosyo-ekonomik gruplarına, daha sonra Batı dışı toplumlara yayıldığı görülmektedir. Boşanmalar Batı dışı toplumlarda da üst sosyo-ekonomik gruplardan alt sosyo-ekonomik gruplara doğru artarak yayılmaktadır. Diğer yandan paradoksal şekilde günümüzde Batı toplumlarında üst sosyoekonomik grupta yer alan çiftlerde evlenme ve evliliği sürdürme eğilimlerinin tekrar artmaya başladığı, boşanmaların azaldığı gözlenmektedir (Esping-Andersen, 2016).

Türkiye'de ise geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde boşanmalar 2002, 2009 ve 2018 yıllarında en yüksek düzeyi oluşturacak şekilde artmıştır (KOÇ-KAM, 2018). Boşanma oranları 2001-2014 yılları arasında %68 artmış; kaba boşanma hızı ise 2001 yılında binde 1.41 iken, 2015 yılında binde 1.69'a, 2018 yılında ise binde 1.75'e yükselmiştir. Yalnızca 2017-2018 arası bir yıllık dönemde boşanma oranlarında %10,6'lık artış meydana gelmiştir (Taş, 2016: 1133).

Boşanmalarda çocuğun velayeti yasal olarak anne ve baba eşit hakka sahip olsalar da özellikle küçük yaşta çocukların bakım ve ilgi ihtiyaçları nedeniyle velayet çoğunlukla anneye verilmektedir (Mortaş, 2016: 320). Bu nedenle Türkiye'de de yalnız anneli aile sayısındaki artış büyük oranda aynı dönemde boşanma oranlarında yaşanan artışla ilişkilidir.

2.2.2. Evlilik Birliği Dışında Çocuk Sahibi Olma

Dünyada -oranı ülkelere göre değişmek üzere- evlilik dışı doğum ortalaması %15 düzeyindedir. Evlilik dışı doğum oranlarının Japonya, Kore, İsrail gibi ülkelerdeki ortalaması %3; Şili, Kosta Rika gibi ülkelerde %65, AB ve OECD ülkelerinde ise %40 düzeyindedir (Gietel-Basten, 2018: 96).

Türkiye’de evlilik dışı çocuk doğumlarına ilişkin oranlar OECD ve Eurostat verileri aracılığıyla incelenebilmektedir. OECD verilerine göre Türkiye’de evlilik dışı çocuk doğum oranları 2010’da %2.6, 2014 yılında %2.8 olarak gerçekleşmiştir. Eurostat’a verilerine göre söz konusu doğumların oranı 2017’de %3, 2018’de ise %2.9 olmuştur (OECD,2014; Eurostat, 2018).

Tablo 2.2.2.1: Farklı ülkelerde evlilik dışı çocuk doğum oranları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	2.6	2.7	2.6	2.7	2.8	2.8	2.9	3
Bulgaristan	54.1	56.1	57.4	59.1	58.8	58.6	58.6	58.9
Danimarka	47.3	49	50.6	51.5	52.5	53.8	54	54.2
Almanya	33.3	33.9	34.5	34.8	35	35	35.5	34.7
Yunanistan	7.3	7.4	7.6	7	8.2	8.8	9.4	10.3
İspanya	35.5	37.4	39	40.9	42.5	44.5	45.9	46.8
Fransa	55	55.8	56.7	57.2	58.5	59.1	59.7	59.9
İtalya	21.8	23.7	25	26.9	28.8	30	31.5	32.8
Portekiz	41.3	42.8	45.6	47.6	49.3	50.7	52.8	54.9
Finlandiya	41.1	40.9	41.5	42.1	42.8	44.3	44.9	44.8
İsveç	54.2	54.3	54.5	54.4	54.6	54.7	54.9	54.5
Birleşik Krallık	46.9	47.3	47.6	47.5	47.6	47.9	47.7	48.2
İzlanda	64.3	65	66.9	:	:	:	69.6	71.2
Norveç	54.8	55	54.9	55.2	55.5	55.9	56.2	55.7
İsviçre	18.6	19.3	20.2	21.1	21.7	22.9	24.2	25.2
Rusya	24.9	24.6	:	23	22.5	:	:	:
Ermenistan	:	8.6	:	:	25.4	25.9	33.6	:

Kaynak: Eurostat, 2019. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

2.3. Dünyada Yalnız Anneli Aileler

2.3.1. Gelişmiş Ülkelerde Yalnız Anneli Aileler

Yalnız anneli aileleri dünyanın yalnızca bir bölümüyle ilişkilendirmek veya yalnız anneli ailelerin artışına ilişkin tüm dünyada geçerli olacak tek bir sebep belirleyerek bu sebebe dayalı açıklamalar yapmak mümkün değildir. Sayıları dünya genelinde artan yalnız anneli ailelerle ilgili yapılan bir incelemede, hemen her toplumun kendi ekonomik ve sosyal yapısı ekseninde şekillenen farklı sebeplerle bu artışı deneyimlediği görülmektedir. Örneğin OECD ülkeleri arasında aile yapısı bağlamında bir bütünlük olmadığı, İskandinav ülkelerinde çocukların neredeyse yarısı evlilik birliği dışında doğarken Güney Kore, İsrail ve Türkiye gibi az sayıdaki ülkede

çocukların %90'dan fazlasının evlilik birliği içinde dünyaya geldiği ve çift ebeveynli ailede yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Diğer yandan çiftlerin evlilik birliği dışında çocuk sahibi olduktan sonra evlenme veya birlikte yaşamaya devam etme eğilimleri de ülkeler arasında farklılık göstermektedir (OECD, 2017).

Yalnız anneliğin Avrupa'daki seyri incelendiğinde artışın kuzey-güney ekseninde hareket ettiği, kuzeyde İskandinav ülkeleriyle başlayan boşanma ve evlilik dışı çocuk sahibi olma eğilimlerinin zamanla kıtanın güney ülkelerinde etkili olmaya başladığı görülmektedir. Kıtada evlilik dışı çocuk sahibi olma oranı ilk yükselişini İngiltere ve İskandinavya'da 1980'lerden itibaren gerçekleştirirken, bu coğrafyalarda 2000'lerden itibaren oranlar sabitlenmeye başlamıştır. Örneğin Birleşik Krallık'ta 2001 yılında %46 olarak gerçekleşen evlilik dışı çocuk sahibi olma oranı 2018 yılında %48.2'dir (Office for National Statistics, 2018). İskandinav ülkelerinden İsveç'te ise 2007'de %54.8 düzeyinde olan oran 2018 yılında ise %54.5 olarak gerçekleşmiştir (Eurostat, 2019). Avrupa'nın kuzeyinde boşanmalar ise 1960'lar ve 1970'lerde artış gösterip 1980'lerde durağanlaşmış; boşanan bireylerin tekrar evlenme oranları da dahil olmak üzere evlenme eğiliminde genel bir düşüş yaşanmıştır.

Kıtanın güneyinde ise kilise-devlet ayrışmasıyla boşanmanın kolaylaştığı 1990'lardan itibaren artan boşanmalarda ve evlenmeden birlikte yaşama eğiliminde görülen yükselişle yalnız anneli ailelerin sayısı artmış; yalnız anneliğin oluşum sebepleri de boşanma ve eşin vefatından, evlilik dışı doğuma doğru evrilmiştir (Oláh, 2015: 2). Örneğin İtalya'da 1998 yılı verilerine göre yalnız anneli ailelerin %63'ü eşin vefatı nedeniyle oluşurken, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranı %7 olarak gerçekleşmiş; 2018 yılında ise ülkede evlilik dışı doğum oranı %34' yükselmiştir. İspanya'da ise 2007 yılında %30 düzeyinde olan evlilik dışı doğumlar 2018 itibarıyla %47'e yükselmiştir. Bu oranlar bölge açısından yalnız anneli aileleri kapsayan sosyo-ekonomik bir dönüşümü de işaret etmektedir. Zira Güney Avrupa'da 2000'li yıllara kadar üst gelir ve eğitim düzeyinden şehirli kadınlar evlilik dışı çocuk sahibi olurken bugün eğilim düşük eğitim ve gelir düzeyinden, genç yaştaki kadınlara doğru kaymıştır (Bonoli, 2007: 496).

2.3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yalnız Anneli Aileler

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin bir bölümünde (Afrika veya Latin Amerika ülkeleri gibi) yalnız anneli aileler giderek yaygınlaşır ve bu ailelere ilişkin bilgilere

ulaşılabilirken, önemli sayıda ÷lkeye ilişkin (İran dışında Ortadoğu ÷lkeleri gibi) veriye erişilememektedir. Bu nedenle takip eden bölümde, verilerine sahip olunan farklı kıtalardan ÷lkelere ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

Rusya'da Sovyetler Birliği dağılmadan kısa süre önce, 1980'lerde, %10'lar düzeyinde olan yalnız anneli aile oranı 2000'lerin başlarından itibaren %30'lara çıkmış; 1990'da %14.6 olan evlilik dışı çocuk doğum oranı 2004 yılında %29.8 olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde her üç çocuktan birinin evlilik dışı ilişki sonucu dünyaya geldiği ÷lkede özellikle kırsal bölgelerde boşanma oranları %51 düzeyindedir. Bunun yanında erkeklerde ölüm oranlarının yüksekliği, kadın nüfusun fazlalığı ve erkeklerin evlenmeden çok sayıda kadından çocuk sahibi olma eğilimleri gibi etkenler sonucunda ÷lkede yalnız anneli aileler, son derece yaygın bir aile formu haline gelmiştir (Gerber ve Berman, 2009: 8).

Afrika kıtasındaki ÷lkelerde ise ailelerin parçalanması veya tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış; düşük düzeyde boşanma, yüksek düzeyde AIDS nedeniyle eşlerden birinin ölümü, göç veya evlilik dışı çocuk doğumuyla ilişkilendirilmektedir. Kıtanın Sahraaltı bölgesinde yer alan ÷lkelerde yalnız anneli ailelerin toplam aile sayısı içindeki oranları giderek artarken (Kongo'da %27, Namibya'da %53 oranında) Batı'daki genel seyrin aksine, kentsel nüfustan ziyade kırsal nüfus düzeyinde yoğunlaşmıştır. Ülkelerin siyasi yapıları (siyasal istikrarsızlık, iç çatışmalar, göçler), kültürleri (evlenmek isteyen erkeklerin kadının ailesine ödemek zorunda olduğu ücretin evliliği engellemesi veya geciktirmesi) ve sağlık politikalarının yetersizliği (doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmaması, erken yaşta cinsel ilişki) gibi pek çok sebebin bu oranlara sebep olduğu belirtilmektedir. Kıta ÷lkelerinden Tanzanya'da kadınların %52'si, Kenya'da %60'ı, Malavi'de %61'i ve Zimbabve'de %69'u 45 yaşından önce en az bir kez yalnız annelik deneyimi yaşamaktadır (Clark & Hamplová, 2013: 1530). Ek olarak sömürge düzeninin Afrika aile geleneğini parçalamış olmasının da evlilik dışı ilişkileri artıran, dolayısıyla yalnız anne sayısını artıran bir etken olduğu iddia edilmektedir. Örneğin 1795'ten 1994'e kadar Avrupalı sömürge güçlerin yönteminde kalan Güney Afrika'da yalnız anneyle yaşayan çocuk oranı (%40), çift ebeveynle yaşayan çocuk oranı (%39) üzerindedir (Makhanya, 2019: 12211). Diğer yandan kıtada evlilik dışı çocuk sahibi olma davranışının çok yaygın olduğu bölgelerde dahi yalnız annelere yönelik kamuoyu algısının olumsuz olduğu belirtilmektedir. Örneğin Güney Afrika'da evlilik dışı çocuk doğumuna yönelik

olumlu kamuoyu algısı %29'dur. Bunun yanında Afrika'da kırsal bölgelerde yaşayan yalnız annelerin birincil sosyal ağlarından destek alamadıkları ve yalnız anneli aile sayısı arttıkça var olan desteğin de azaldığı belirtilmektedir. Kıtada yalnız annelerin iş bulmakta zorlanmaları, buldukları işlerin ise düşük ücretli olması (tarımda ürün toplayıcılığı, çanak-çömlek yapımı, satıcılık gibi) gibi sebepler, kıtanın halihazırdaki en önemli sorunu olan yoksulluğu daha sert yaşamalarına neden olmaktadır (Odimegwu vd, 2017: 17).

Güney Amerika'da ise evlilik dışı ilişki sonucu çocuk sahibi olmanın son derece yaygın olduğu; bölgede yer alan on bir ülkede 8-15 yaş aralığındaki çocukların %23'ü ile %60'ının tek ebeveyn ve büyük oranda yalnız anneye yaşadığı görülmektedir. Yalnız anneli aile sayısının son otuz yılda gösterdiği artış, yaşanan ekonomik krizler yanında toplumun evlilik ve aile ilişkileri konusundaki kendine has kültürüyle ilişkilendirilmektedir. Daha farklı bir ifadeyle Latin Amerika'da evliliklerin azalmasının gelenekten kopuşu değil, geleneğe dönüşü temsil ettiği iddia edilmektedir. Zira geleneksel Latin kültüründe evliliğin yaygın olmadığı ve aile kavramının genellikle üç neslin bir arada yaşamasıyla oluşan birliği ifade ettiği belirtilmektedir. Buna göre kadının, partneri olan erkeğin kök ailesiyle yaşadığı haneye taşınmasıyla aile kurulmuş sayılmaktadır. Herhangi bir hukuki bağın kurulmadığı ve bu nedenle kolayca dağılabilen bu aile yapısına karşı bölge devletleri, 1930'lardan itibaren resmi nikahlı evliliği teşvik etmişlerdir. Ancak bu suni müdahalelerin etkisinin kısa sürdüğü, bölgede 1970'lerden itibaren yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle nikahlı evlilik oranlarının son dönemde tekrar azalmaya başladığı belirtilmektedir (Esteve vd, 2016: 30).

2.4. Türkiye'de Tek Ebeveynli ve Yalnız Anneli Aileler

Türkiye'de tek ebeveynli aileler konusu, 2000'li yıllardan itibaren akademik ve politik ilgiyi çekmeye başlamıştır. Söz konusu aileler 2013 yılında hazırlanan ve 2014-2018 yılları arasını kapsayan 10.Kalkınma Planında "Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması" başlığı altında incelenmekte ve çeşitli faktörler sonucu aile kurumunun zayıflamasıyla ortaya çıkan ve çözülmesi gerekli bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Raporda ilginç olan bir nokta, Batı kaynaklı literatürde tek ebeveynli ailelerin sayısındaki yüksek artışı açıklamak üzere kullanılan 'zorunlulukların değil tercihlerin' ön plana çıkması ifadesinin Türkiye'deki artış için kullanılmış olması ve yeni aile

formlarıyla ortaya çıkacak sorun ve ihtiyaçlara ilişkin gerekli anayasal tedbirlerin alınması çağrısının yapılmasıdır.

UNICEF ve Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları verilerine göre 2008 yılında Türkiye'deki çocukların yalnızca %5'i (%4 yalnız anne, %1 yalnız baba olmak üzere) tek ebeveynli ailede yaşamaktaydı. Ebeveynin birliktelik durumuna ilişkin rakamlar çocukların yaşlarıyla orantılandığında 2-4 yaş arasındaki çocukların %97'si; 15-17 yaş aralığındaki çocukların ise %86'sı anne-babasıyla birlikte yaşamaktaydı (UNICEF, 2012). 2013 yılında ise Türkiye'de 18 yaş altı çocukların %5'inin yalnız anne, %1'inin yalnız babayla olmak üzere %6'sının tek ebeveynle yaşadığı görülürken, aynı dönemde ebeveyni öldüğü için yalnız anne veya yalnız babayla yaşayan çocukların genel toplam içindeki oranı ise %2 olmuştur (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, 2013).

Yavuz'un (2012) 1978-2008 arası otuz yıllık dönemde Türkiye'de aile yapısındaki değişimi incelediği çalışmasına göre Türkiye'de 1978 yılında %3.0 düzeyinde olan tek ebeveynli aile oranı 2008 yılında %6.4'a çıkmıştır. Tek ebeveynli aileye ilişkin verilerin ebeveynin cinsiyetine göre ayrıştırılmaya başlandığı 1998 yılında çekirdek aileler toplamında %5.2 olan tek ebeveynli aile oranı içinde yalnız baba oranı %0.6; yalnız anne oranı %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Seyreden 10 yıl içinde yalnız baba oranı aynı düzeyde kalırken, yalnız anne oranı %4.6 yüzeyine yükselmiştir. Bu oranlar, yalnız anne sayısının, yalnız baba aile sayısından 7.6 kat daha fazla olduğunu göstermektedir (Yavuz, 2012: 85, 96).

Türkiye'de tek ebeveynli ailelerin sayıları ve toplam aile sayısı içindeki oranlarının artmasının temel sebebi boşanmalardaki artıştır. Ancak boşanmaların en yüksek seviyeye çıktığı son 10 yıldaki artışlar da Türkiye'nin dünya ortalamalarının üzerindeki aile bütünlüğü tablosunda büyük bir değişiklik oluşturmamıştır (OECD, 2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tek ebeveynli aileleri, tek çekirdek aileden oluşan aile halkı başlığı altında incelemektedir. Bu sınıflandırma sadece eşlerden; eşler ve çocuklardan veya yalnız anne/yalnız baba ve çocuklarından oluşan aileleri kapsamaktadır. TÜİK'in aile yapısı istatistiklerine göre 2015 yılında %7.8 ve 2016 yılındaki %8.2 düzeyinde gerçekleşen tek ebeveynli ailelerin toplam aileler içindeki oranı 2017 yılında %8.5'e, 2018 yılında ise %8.9'a yükselmiştir. Tek ebeveynin anne

olduğu ailelerin oranı 2014 yılında %6.1, 2015 yılında %6.2 ve 2016 yılında da %6.5, 2017 yılında %6.7, 2018 yılında %7 düzeyindedir. Yalnız baba ve çocuklardan oluşan aile oranları ise 2014 yılında %1.5, 2015 yılında %1.6 ve 2016 yılında da %1.7, 2017 %1,8 ve 2018 yılında %1.9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018).

Yine TÜİK verilerine göre 2018 yılında Türkiye’de tek çekirdek aileden oluşan ailede yaşayan kişi sayısı 15.173.997 olmuştur. Bunun içinde yalnız anneli ailede yaşayan kişi sayısı 1.630.436; yalnız baba ailede yaşayan kişi sayısı ise 447.751’dir. Aynı yılda Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin toplam aile sayısı içindeki oranı %8.7; tek çekirdek aile halklarına dahil nüfus içinde yalnız anneli ailelerin oranı ise %10.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlarla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2023 itibariyle her dört aileden birinin parçalanacağını ve ortaya çıkacak yeni aile formları içinde tek ebeveynli ailelerin oranının %10-%12 seviyesinde olacağı öngörüsüne yaklaşıldığı görülmektedir (AÇSHB, 2019). 2014-2018 yılları arasında tek ebeveynli ailelerin artışına ilişkin veriler dikkat çekicidir. TÜİK verilerine göre 2014 yılında 1.286.969 olan yalnız anneli ailede yaşayan kişi sayısı, 4 yıllık sürede %26 oranında artarak 1.614.819 olmuştur. Aynı tarih aralığı içinde eşler ve çocuklardan oluşan aile sayısı %2 artış gösterirken, tek ebeveynli aile sayısı %29.5 oranında artmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan aile kompozisyonları içinde en yüksek artışı ise yalnız babalı aileler göstermiştir. 2014 yılında 317.398 olan yalnız babalı ailede yaşayan kişi sayısı 4 yıllık dönemde %41 artış göstererek 2018 yılında 447.751’e ulaşmış; yalnız babalı ailelerin tek çekirdek aileler içindeki oranı ise %2.9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.4.1: Türkiye’de Aileler İçinde Tek Çekirdek Aileler

Toplam Aileler İçinde Tek Çekirdek Aileler	2014	2015	2016	2017	2018
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	%7,6	%7,8	%8,2	%8,5	%8,7
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	%6,1	%6,2	%6,5	%6,7	%7,0
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	%1,5	%1,6	%1,7	%1,8	%1,9

*TÜİK, İstatistiklerle Aile Araştırması; 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yılı verileriyle hazırlanmıştır.

Yalnız anneli aileler akademik çalışmalarda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin dönüşüm ve neticesinde kadın-erkek ilişkilerinin değişen doğası, ailenin dönüşümü, yoksulluk, kadın ve çocuk yoksulluğu, yoksullukla mücadele politikaları gibi geniş bir

izgede incelenmektedir. Türkiye’de yazılmış tezlerde tek ebeveynli aileler ağırlıklı olarak psikoloji, eğitim bilimleri, sosyal hizmet alanları tarafından çalışılırken, çalışmaların ağırlıklı olarak bu ailelerdeki ekonomik sorunlar, yalnız annelerin ve çocuklarının ruh sağlıkları ve çocukların akademik başarıları konularına eğildikleri görülmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların sayısı, aynı dönemde boşanmalarda görülen artışla doğru orantılı olarak, 2010 yılından itibaren artmaya başlamıştır.

Konu hakkında YÖK tez sistemine kayıtlı ilk çalışmalardan biri, Simge C. Turan Cebeci’nin 2009 yılında psikoloji alanında yaptığı “*Tam aileye ve tek ebeveyne sahip ailelerden gelen 7-12 yaşları arasındaki çocukların bağlanma stilleri ve kaygı durumları arasındaki ilişki*” başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışmada tek ebeveynli çocukların kaygı düzeylerinin tam aileye sahip çocuklardan yüksek olduğu; tek ebeveynli çocuklar arasında kaygı düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı ancak güvenli bağlanma konusunda erkek çocukların daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Beyza Şanal Güngör psikoloji alanında yaptığı “*Tek ebeveynle ve iki ebeveynle yaşayan ergenlerin öznel iyi oluşuna göre okulda öznel iyi oluş ve arkadaşla bağlanma düzeylerinin incelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ise Cebeci’nin aksine kızların güvenli bağlanma düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tek ebeveynli aileleri konu edinen diğer bazı Türkçe tez çalışmaları şunlardır;

- 2012 yılında Muhammet Serhat Öztürk, aile ve tüketici bilimleri alanında hazırladığı “*Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları ekonomik güçlüklerin incelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tezinde Hacettepe Üniversitesi’nde çalışan tek ebeveynleri incelemiştir. Örneklem %76’sının yalnız annelerden oluştuğu araştırmada ailelerin %90’ının herhangi bir maddi destek almadığı belirlenmiştir. Çocuk bakımı konusunda destek aldığını belirten katılımcıların %82.7’si bakıcı hizmeti aldığını belirtmiştir. Katılımcıların %58.1’i yılda bir kez tatile çıktığını, %42.9’u tasarruf yapabildiğini, %30’u ise gelirinden memnun olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın doğrudan gelir düzeyiyle ilişkili bu sonuçları, Türkiye’de düzenli bir işe ve sabit gelire sahip alt-orta gelir düzeyinden tek ebeveynlerin yaşam standartları konusunda bilgi vermektedir. Katılımcıların tamamının düzenli gelire sahip olması ile düşük yardım alma oranı arasındaki ilişki dikkat çekicidir.

- İmran Acar 2013 tarihinde “*Tek ebeveynli ailelerde psikolojik tepkiler ile psikolojik destek almanın klinik sosyal hizmet açısından analizi: Yalova örneği*” başlıklı sosyal hizmet yüksek lisans tez çalışmasını savunmuştur. Araştırmada emekli durumdaki annelerin geleceğe ilişkin karamsarlıklarının oldukça düşük olduğu; emekli olmayanlar açısından ise çalışmayanların karamsarlık oranının %44,3, çalışmayan anneler arasında ise %57,9 olduğu belirlenmiştir.
- Mesut Demirbilek 2013 yılında eğitim yönetimi ve denetimi alanında “*Tek ebeveynli olan ve olmayan ergenlerin atılganlık düzeyleri ile benlik saygılarının incelenmesi: İstanbul ili Sancaktepe örneği*” başlıklı yüksek lisans tezini yazmıştır.
- Nur Akbulut Kılıçoğlu 2016 yılında eğitim bilimleri alanında “*Tek ebeveynli ergenlerin sosyal-duygusal öğrenme becerilerini geliştirmeye yönelik dışavurumcu temelli grup çalışmasının etkililiğinin sınanması*” başlıklı doktora çalışmasını yapmıştır.
- Kader Cartıllı 2016 yılında psikoloji alanında “*Öfke ile başa çıkma eğitiminin tek ebeveynli öğrencilerin öfke ve olumlu duygularına etkisi*” başlıklı çalışmayı yapmıştır. Çalışma sonunda öfkeyle başa çıkma eğitiminin, tek ebeveynli çocuklar üzerinde olumlu etki oluşturduğu belirlenmiştir.
- Şerife Varhan 2016 yılında spor alanında “*Orta öğretim düzeyindeki tek ebeveynli sporcu öğrencilerin 12 haftalık sportif etkinliklerinin saldırganlık ve şiddet eğilimi düzeylerine etkilerinin incelenmesi*” başlıklı tezi yüksek lisans tezini yazmıştır. Çalışmada çocukların kaygı durumlarının ailenin gelir durumundan ve birlikte yaşanan anne veya babanın tutumlarından etkilendiği; ebeveynin eğitim durumunun ise çocuğun şiddet davranışı gösterme eğilimini etkilemediği tespit edilmiştir.
- 2016 yılında Esra Bayraktar eğitim bilimleri alanında “*Tek ebeveynli, lisede okuyan ergenlerde algılanan yalnızlık düzeyleri ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tezini yazmıştır.
- Yelda Yıldız eğitim bilimleri alanında 2017 yılında “*Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri*” başlıklı doktora tezini yazmıştır. Çalışma sonunda okullarda görevli rehberlik birimlerinin tek ebeveynli çocuklarla ilgili bilgi sahibi olmaları ve gerekli durumlarda aile danışmanlığı hizmeti vermeleri önerilmiştir.
- Bilal Coşan çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanında yaptığı 2017 tarihli ve “*Sosyal politika perspektifinden Türkiye’de tek ebeveynli aile sorunsalının*

boşanma bağlamında değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışmasında konuyla ilgili mevcut politikaların bütüncül yapıda olmadığını iddia etmiştir. Coşan’a göre soruna yönelik gerçek bir çözüm için yeni politikalar geliştirmek değil, geleneksel aile yapısına dönüş yapmak gerekmektedir.

- Hüsnünur Aslantürk sosyal hizmet alanında hazırladığı 2017 tarihli *“Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması”* başlıklı doktora tez çalışmasında katılımcılar arasında annenin çalışma oranının yalnız anneli ailelerde %77.8, tam ailelerde ise %56,5 düzeyinde olduğu belirlemiştir. Çalışmada tek ebeveynlilik ebeveyn ölümüyle gerçekleştiğinde, çocukta aileye aidiyet duygusunun boşanmaya göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Merve Umay Kader 2018 yılında sosyal politika alanında *“Yeni bir mücadeleye atılan adım: Düşük sosyo-ekonomik seviyedeki boşanmış bekâr annelerin deneyimlerinin aile kaynakları ve Türkiye'nin sosyal politikaları bakımından değerlendirilmesi”* başlıklı yüksek lisans tezini yazmıştır. Çalışmada nafaka ödemelerinin düzenli yapılmasına yönelik hukuki düzenlemeler, boşanmış kadınların can güvenliklerinin sağlanması amacıyla güvenlik önlemlerinin artırılması, yalnız anneye yaşayan çocuklara kreşlerde ücretsiz eğitim ve ücretsiz kreş gibi hizmetlerden yararlandırılmaları gibi öneriler yer almaktadır.
- 2018 yılında Ebru Opçin *“Tek ebeveynli ailelerde çocuk yoksulluğu: Tekirdağ ili alan çalışması”* başlıklı çalışmasında on yedi tek ebeveynle görüşmeler yapmış ve yaşamakta oldukları ekonomik sorunları incelemiştir.
- Mertcan Topal 2018 yılında sosyal hizmet alanında yaptığı *“Çekirdek aileye ve tek ebeveynli aileye sahip ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri ile empatik eğilimleri arasındaki ilişki ve sosyoterapi”* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında tek ebeveynli ailede büyüyen çocukların sosyal kaygı düzeylerinin çekirdek ailede yaşayan çocuklara oranla daha yüksek olduğunu belirlemiştir.
- Özge Genç 2019 yılında sosyal hizmet alanında yaptığı *“Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunların incelenmesi”* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında tek ebeveynlerin sosyal hayatlarının kısıtlı olduğunu; özellikle kadınların, çocuklarının bakımı konusunda stres altında olduklarını ve her iki cinsiyet için de ekonomik şartların zorlayıcı olduğunu belirlemiştir.

Söz konusu tezlerin tek ebeveynli aile ifadesinin de gerektirdiği üzere hem anne hem de babaları veya yalnızca parçalanmış ailede büyüyen çocukları inceledikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu tezler konuları itibariyle araştırmamızdan farklılaşmaktadır. Öte yandan YÖK tez veri tabanında doğrudan yalnız anneli aileleri inceleyen üç çalışma bulunmaktadır. Bunlar Boztepe'nin 2005 tarihli ve *İki göç arasında yalnız anne olarak kadın* başlıklı yüksek lisans tezi ile Kader'in (2018) ve Acar'ın (2013) yüksek lisans tezleridir.

2.5. Yalnız Anneliğin Artışına İlişkin Kuramlar

Kadının aile reisi olduğu ailelerin sayısındaki artışı iktisadi ve sosyo-kültürel yönlerden açıklamaya yönelik farklı girişimler bulunmaktadır. İktisadi açılan yapılan ve yaygın kabul gören bazı açıklamalar söz konusu ailelerin artışını, kadının çalışma hayatına katılımı ve bunun patriyarkal otoriteyi ve sistemi zayıflatmasıyla ilişkilendirmektedir. Bazı açıklamalar ise yeni aile formlarını ekonomik krizler, işsizlik gibi nedenlerle geliri azalan erkeklerin aile geçindirme sorumluluğu almak istemedikleri ve geleneksel erkek hane reisi rollerinden uzaklaştıkları yönündeki gözlemlerle erkeklik rolündeki değişimlerle ilişkilendirmektedirler. Feminist temelleri olan bu türde açıklamalara dayanak olarak, Latin Amerika'da 1980'lerde yaşanan ekonomik krizlerin ardından kadın gelirine dayanan aile sayısındaki artış gösterilmektedir (Buvinić ve Rao Gupta, 1997: 264).

Thornton ise evlilik, doğurganlık, aile yapısı gibi alanlardaki değişimleri 'modern (Batılı) olan iyidir' iddiasındaki gelişimsel idealizm çerçevesinde, sosyo-kültürel olarak yorumlamaktadır. Thornton'a göre Batı'da yaygın olan birey merkezli yaşam tarzının zamanla gelişmemiş ülkelere de yayılması, Batı'da aile ve toplumsal cinsiyet alanlarında yaşanan bütün değişimlerin bir süre sonra Batı dışı toplumlarda tarafından tekrarlanması aile yapısını dönüştüren temel sebeptir. Gelişmekte olan ülkelerde var olan geleneksel aile ve toplum yapısı, Batı tarzı gelişimin önünde bir engel olarak algılanmaya başlanmakta; bu algı zamanla Batı tipi birey merkezli toplum yapısına adapte olunmasına ve diğer geleneksel yapılarla birlikte ailenin de parçalanmasına neden olmaktadır (Thornton, 2012).

Yalnız anneli aile sayısındaki artışı, sosyal ve ekonomik sebepleri ve sonuçlarıyla açıklamayı hedefleyen Batı kaynaklı diğer bazı kuramlar; 'ikinci demografik geçiş', 'ayrışan kaderler' ve 'dezavantaj modeli'dir.

2.5.1. İkinci Demografik Geçiş

1929 yılında oluşturulan ‘Demografik geçiş kuramı’, doğumların azalması ve ortalama yaşam süresinin artması sonucu nüfus gelişiminin durmasını, tıpkı Avrupa gibi, modernleşen her toplumun yaşayacağı doğal bir aşama olarak kabul etmektedir (Önder, 2018: 874). Van de Kaa’nın tanımladığı (1987) ‘ikinci demografik geçiş kuramı’ ise 1960’lar Avrupası’nda altın çağını yaşayan çekirdek ailenin 1980’lerden itibaren neden zayıflamaya başladığına yönelik bir açıklama getirmektedir. Kuram özellikle gelişmiş toplumlarda görülen evliliği ve ebeveynliği ileri yaşlara erteleme, az sayıda çocuk sahibi olma gibi eğilimleri, makro düzeyde kapitalist toplum yapısının güçlenmesi, mikro düzeyde ise bireyselleşmenin artmasıyla ilişkilendirmektedir. Buna göre 1980’lerden itibaren dinamikleri büyük oranda çiftlerin çalışma hayatına katılımları etrafında şekillenen, dış etkilere açık bir aile yapısı ortaya çıkmaya başlamıştır. İşlevleri ve sınırları giderek belirsizleşen, dış etkilere açık bu yapı, kadınlar ve erkeklerin aileden farklı şekillerde kopmasının ve yeni aile formlarının oluşmasının önünü açmıştır (Oláh vd, 2018). Özellikle 1960’lardan itibaren yükselişe geçen feminizm, sekülerizm ve farklı otorite karşıtı akımların patriyarkanın tahakkümüyle ilişkilendirdikleri aile kurumuna karşı bir başkaldırıyı içeriyor olması da kadınları evlilikten uzaklaştırmıştır. Bu nedenle ikinci demografik geçiş kuramının tanımladığı yeni annelik modelinde, yüksek eğitilmiş, ekonomik açıdan bağımsız ve kendini gerçekleştirme arayışındaki kadının evlilik bağı kurmadan çocuk sahibi olma arayışı ön plandadır. Birinci demografik geçişin aksine çocuğu iyi yetiştirmek ise toplum ve ailenin yararına değil, anne olmak isteyen kadının kendini gerçekleştirme amacına hizmet etmektedir.

Ancak bireysel özgürleşme, kendi gerçekleştirme gibi post-materyalist değerlere atıf yapan kuram yalnızca Avrupa için açıklayıcı olabilmiş; dünya genelinde yoksulluk, aşağı doğru toplumsal hareketlilik ve sosyal yardımlara bağımlılıkla ilişkilendirilen yalnız annelik olgusunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun yanında model, gelişmiş ülkelerin tamamı için geçerli olabilecek bir açıklayıcı zemin oluşturmaktan da uzaktır. Örneğin kuramın tanımladığı yalnız anne 30-45 yaş aralığında, yüksek eğitim düzeyine ve ekonomik bağımsızlığa sahip bir kadındır. Ancak örneğin dünyada en yaygın oldukları ülke olan ABD’de dahi yalnız annelerin yaygın özelliklerinin genç yaşta anne olma, düşük eğitim ve gelir düzeyi olduğu bilinmektedir. Bunun yanında kuramda kadınların nikahsız ortak yaşam sonrası ilişkiyi sürdürme ve evlenme

eğilimleri 'yüksek' olarak değerlendirilmesine rağmen, çoğu ülkede yalnız annelik yaygınlaştıkça doğum sonrası evlilik oranlarının da düşmeye başladığı görülmektedir. Örneğin yine ABD'de 1970'lerde doğumdan sonra evlilik oranı %45 düzeyindeyken, bu oran 1990'larda %19'a gerilemiştir. Bu durum, evlilik dışı çocuk dünyaya getirmenin yaygınlaşması sonucu toplumun evliliği ahlaki bir zorunluluk olarak görmekten ve çiftlerden evlenmelerini beklemekten vazgeçmesiyle ilişkilendirilmektedir (Raley, 2001: 60).

2.5.2. Ayrışan Kaderler

Yalnız anneli aileler konusunda çok sayıda çalışma yapan McLanahan'a (2004) ait 'ayrışan kaderler' (diverging destinies) kuramında yeni aile formları; kadının ekonomik bağımsızlık kazanması, feminizm ve modernleşmenin sonucu olarak değerlendirilmektedir. McLanahan, ortaya çıkan yeni aile ve toplum yapısının kadın açısından kazançlar getirmekle birlikte, maddi ve manevi anlamda pek çok kayba da sebep olduğunu iddia etmektedir. Çalışarak ekonomik açıdan bağımsızlık kazanmak kadın adına bir kazançtır. Kendi parasını kazanan kadın çocuk doğurup doğurmamaya da kendisi karar verebilmektedir. Ancak bu süreçte aile ve toplum içinde roller ve sorumluluklar kadın için olduğu kadar erkek için de değişmekte; kadınlar özgürleşirken, erkekler de eşlik ve babalık rollerinden koparak ailenin sorumluluğunu tamamen kadına bırakmaktadır. Kadının tek başına aile ve çocuğun sorumluluğunu alması ise elde ettiği maddi ve manevi kaynakları tüketmesi anlamına gelmektedir. Zira geç evlenme ve ileri yaşta çocuk sahibi olma gibi eğilimlerin aile servetini biriktirici; boşanma, tek ebeveynli aile kurma gibi eğilimlerin ise servet eritici sonuçları bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip bir yalnız anne çocuğunun gelişimi için yeterli kaynaklara ulaşmakta zorluk çekmezken; eğitim düzeyi düşük bir yalnız annenin çocuğu için ideal yaşam şartlarını oluşturması son derece güçtür.

2.5.3. Dezavantaj Modeli

İkinci geçiş modelinin yalnız anneler içinde ancak çok küçük bir kesime ilişkin açıklamaları olduğu itirazlarını yineleyen nüfus bilimci Perelli-Harris (2010) bir ülkede yalnız annelik yüksek eğitilmiş kadınlar arasında başlasa da zamanla düşük eğitim düzeyindeki kadınlar arasında da yaygınlaştığını belirlemiştir. Harris'e göre yalnız anneliğin yüksek eğitilmiş kadınlar tarafından başlatılıp düşük eğitilmiş kadınlara

doğru yayılmasının nedeni, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip kadınların idealize ettikleri evliliğe ulaşamayacaklarını düşünmeleri ve bunun sonucunda hayatlarına anlam katmak amacıyla çocuk sahibi olmayı seçmeleridir. Perelli-Harris, düşük eğitim düzeyine sahip kadının erken yaşta evlilik dışı çocuk sahibi olmasının, kendisi ve çocuğu için yaşam boyu sürecek bir yoksulluğa bir sebep olacağını iddia ettiği için argümanını ‘dezavantaj modeli’ olarak isimlendirmiştir. Perelli-Harris, feminizm ve sosyal hareketlerin evlilik dışı ilişkileri meşrulaştırarak; kapitalist sistemin ise ucuz işgücü kaynağı niteliğindeki kadını güvencesiz ve düşük ücretli işlerle sisteme dahil ederek aile ilişkilerini istikrarsızlaştırdıklarını ve yalnız anneli ailelerin yaygınlaşmasına sebep olduklarını iddia etmektedir (Perelli-Harris vd, 2010: 30).

2.5.4. Yeni Sosyal Riskler Kavramı Çerçevesinde Yalnız Anneli Aileler

Yeni sosyal riskler, Batı toplumlarında sanayi sonrası döneme geçiş aşamasında ortaya çıkan yeni sosyal ve ekonomik risk alanlarını ifade etmektedir. Bu tanım, gelir temelli eşitsizliklerin daha yoğun yaşandığı; dolayısıyla toplumsal ihtiyaçlar ve sosyal devletten beklentilerin farklılaştığı bir dönüşüm süreciyle ilişkilidir. Yalnız anneli aileler, gençler, küçük çocuklu aileler, çalışan kadınlar, işgücü piyasasına sunacak özel niteliklere sahip olmayan insanlar ve azınlıklar söz konusu yoksulluk ve eşitsizlik şartlarıyla oluşan sosyal dışlanmaya yüksek düzeyde maruz kalmaktadırlar (Taylor-Gooby, 2004: 3).

Esping-Andersen (1999) yeni sosyal riskleri yorumlarken, sosyal risk kavramının bireyin hayat boyu karşısına çıkabilecek hastalık, yoksulluk gibi formlarda her zaman var olduğunu; ‘yeni’ olanın ise, toplumda bu risklerin yayılma şekli olduğunu belirtmektedir. Andersen’e göre bugün oluşmakta olan, yeni bir risk türü değil; yoksulluğun, genç bireyler tarafından kurulan aileler ve yalnız anneli ailelerde yoğunlaşmasıyla oluşan yeni bir ‘kaybedenler’ sınıfıdır. Sosyal refah devletinin en ideal formuna sahip oldukları kabul edilen İskandinav ülkelerinde dahi günümüzde yalnız anneli ailelerin “modern sonrası toplumun alt-sınıfları” olarak değerlendirilmeleri, Andersen’in 1990’ların sonunda yaptığı ‘kaybedenler sınıfı’ tespitini doğrulamaktadır (Roman, 2017: 24).

Batı’da yalnız anneli ailelerin yeni sosyal risk kavramı içinde değerlendirilmesi, toplum tarafından ne şekilde algılandıkları ve bu algının sosyal politika düzenlemelerini ne şekilde biçimlendirdiğinin anlaşılması açısından önemlidir. Zira

klasik refah devletinde harcamalar üretimle finanse edilmekte; vergi mükellefleri yapılan kesintilere bir gün kendilerinin de (yaşlılık, hastalık, emeklilik gibi dönemlerde) ihtiyaç duyabileceği motivasyonu rıza göstermekteydi. Yeni sosyal riskler ise sanayi toplumunda sürekli büyümeyle ortaya çıkan gereksinimlerin aksine dikey değil (*doğumla ölüm arasında insanın toplumsal gelişimi ile ortaya çıkan eğitim, aile kurma, emeklilik gibi belirli bir doğrultuda ilerleyen, öngörülebilir ve çoğunluğun ihtiyaç duyacağı*) yatay (*azınlıklar ve yoksullar başta olmak üzere, toplumun genelinden ayrılan kesimi ilgilendiren*) bir yapıdadır (Gobby vd, 2004). Diğer bir ifadeyle iyi bir eğitime, düzenli bir işe ve gelire sahip olan Avrupalı insanın yeni sosyal riskler alanına temas etmesi ve buna bağlı olarak sosyal yardım düzenlemelerine ihtiyaç duyması oldukça düşük bir ihtimaldir. Dolayısıyla bu toplumları, yeni sosyal risklerin engellenmesine yönelik harcamaların vergiler ve kesintiler yoluyla finanse edilmesi konusunda ikna etmek ve bu amaçlarla çıkacak yasal düzenlemelerin kamuoyu tarafından benimsenmesini sağlamak, özel çaba gerektirebilmektedir. Nitekim refah politikalarının liberal anlayışla oluşturulduğu ülkelerde yalnız annelere yönelik istihdam politikalarının hedeflerinden birinin, siyasi erki, bu ailelere yardım için bütçeden ayrılacak pay konusunda kamuoyunda oluşacak tepkiden korumak olduğunu söylemek mümkündür.

2.6. Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Toplumsal Algı

Yalnız anneliğin oluşum sebeplerinin eşin ölümünden, boşanma ve evlilik dışı doğumlara kayması nedeniyle bu ailelere yönelik toplumsal algı, yoksullukla mücadele politikalarını etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Zira söz konusu ailelerin toplum açısından için bir risk unsuru, yalnız annelerin de bu riskin oluşmasından sorumlu kişiler olarak değerlendirildiği toplumlarda yoksulluğun önlenmesini hedefleyen politikaların geliştirilmesi ve kamu kaynaklarının bu amaçla kullanılması toplumsal tepkilere neden olabilmektedir (Lau, 1998). Özellikle liberal refah anlayışına sahip ülkelerde yalnız anneler bütünlüğünü koruyamamış ve sosyal yardımlara bağımlı kitleler olarak damgalanabilmekte; “sosyal yardım alan bireyin aynı zamanda iyi bir vatandaş olabilmesi paradokstur” algısı nedeniyle özellikle sosyal yardım süreçlerinde zorluklar yaşayabilmektedirler (Brown, 2008; R & V, 2012: 216).

Batı toplumlarında yalnız annelere yönelik yaygın algı ve söylemler, Duncan ve Edwards (1997) tarafından kategorize edilmiştir. Buna göre bu toplumlarda yalnız

anne statüsünde yaşayan kadınlar “tehdit”, “sosyal sorun”, “belli bir yaşam tarzını benimsemiş bireyler” ve “patriyarkadan kaçan kadınlar” kategorilerinde görülmektedirler.

Tablo 2.6.1: Batı toplumlarında yalnız annelere yönelik toplumsal algı

Sosyal tehdit - Toplumsal ve ailevi değerleri yok eder. - Sosyal yardımların sonucudur. - Feminizmin sonucudur. - Ahlaki zayıflığın sonucudur. - Baba eksikliği nedeniyle yalnız anneye büyüyen kız çocuklar ahlaksız, erkek çocuklar suçlu bireyler olurlar.	Sosyal sorun - Yardıma ihtiyacı olan kurbanlardır. - Ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlıdır. - Çalışarak yoksulluktan kurtulmak isteseler de, çocuk bakım sorunu nedeniyle çalışamazlar. - Evi geçindirecek ve onlara yol gösterecek bir erkeğin desteğine sahip değillerdir.
Patriyarkadan özgürleşme - Erkek tarafından kontrol edilmeyi reddederler. - Seçtiği yaşam şeklinde ekonomik ve duygusal avantajları vardır. - Yeni eş bulma konusunda sorun yaşarlar.	Yaşam tarzı değişimi - Belli bir yaşam tarzı seçimidir. - Gelecekteki toplum yapısını işaret eder ve geleneksel ailenin geçmişte kaldığının göstergesidir. - Erkekler ailenin reisi konumunu kaybederken, kadınlar da ekonomik olarak erkeklere ihtiyaç duymazlar; iş bulma ve erkekten ayrılma hakları vardır.

Geleneksel toplumlarda ise aile bütünlüğü ve ahlak konusundaki keskin yaklaşımlar nedeniyle yalnız annelere yönelik olumsuz algı varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir (Gingrich, 2010: 120).

Batı toplumlarında yalnız anneli ailelere yönelik olumsuz algı hakkında görüş bildiren isimlerden biri, feminist sosyal hizmetin önemli isimlerinden Lena Dominelli'dir. Dominelli söz konusu olumsuz yargıların büyük oranda modern toplumun aile tanımlamasının kısıtlayıcılığından ileri geldiğini iddia etmektedir (Dominelli, 2002:

76). Buna göre anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile toplumsal olarak normal olarak kabul edilirken, yalnız anneli aileler gibi farklı aile formları görmezden gelinmekte veya patolojize edilmektedir. Sosyal politika düzenlemelerinin sahadaki uygulayıcıları ise çekirdek aileyi norm olarak kabul edip buna göre uygulamalar yaparak, farklı aile formlarının patolojize edilmesinde rol oynamaktadır. Ancak yalnız anneli aileler yaygın ve normal bir aile modeli olarak kabul edilmedikçe, yalnız annelere yönelik politikalar kadınları yardıma bağımlı kitleler olarak değerlendirerek oluşturuldukça ve çalışma hayatında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği sorunu giderilmedikçe mevcut sorunların çözülmesi mümkün değildir (Sands, 1989: 30).

Diğer yandan yabancı düşmanlığının yaygın görüldüğü toplumlarda azınlık statüsünde veya mülteci gruplara mensup yalnız annelere yönelik ayrımcılığın katlanması riski tanımlanmaktadır. Yalnız annelerin toplum içinde zaten var olan dezavantajlarının etkisini katlayacak ayrımcılık yaklaşımlarına karşı özellikle sosyal hizmet gibi profesyonel alanlarda geliştirilecek baskı karşıtı müdahalelere ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Harman, 2009).

Türkiye’de yalnız annelere yönelik toplumsal algı konusunda yapılmış bir çalışma bulunamamıştır. Bu noktada eşin vefatı sonucu oluşan yalnız anneliğin ortaya çıkış şekli açısından ahlaki bir tartışmanın konusu olmayacağı düşüncesiyle, yalnız annelere yönelik toplumsal algının, boşanma veya evlilik dışı çocuk sahibi olunması durumlarında bir araştırma konusu olabileceği değerlendirilmiştir. Bu nedenle Türkiye’de boşanma sonucu ortaya çıkan yalnız anneliğe yönelik algıyı değerlendirmek amacıyla Kadir Has Üniversitesi’nin (2020) Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması’nın boşanma ve velayetin anneye verilmesi konularını değerlendiren bölümleri incelenmiştir. Türkiye’de -özellikle küçük yaş çocuklarda- velayetin babaya verilmesi kararının istisna düzeyinde gerçekleştiği bilinirken, söz konusu araştırmada “boşanma sonrası çocuk anne yanında kalmalıdır” ifadesi %50 düzeyinde onaylanmıştır. Aynı araştırmada “evli bir çift hiçbir şart altında boşanmamalıdır” ifadesi ise %8 gibi oldukça düşük düzeyde onaylanmıştır. Bu bilgiler ışığında yapılacak bir yorumla, Türkiye’de gerekli durumlarda boşanmaya yönelik toplumsal onay bulunduğunu; ancak velayet konusunda kadına yönelik pozitif ayrımcılıkla ilgili bir konsensus oluşmadığını değerlendirmek mümkündür.

Popeneo (1997), hiçbir toplumda babasız çocuk doğumunun kültürel norm olmadığını ve çocuğun soyunun bilinmesi konusundaki isteğin evrensel olduğunu

belirtmektedir. Evlilik dışı çocuk sahibi olmaya yönelik onayın en düşük Asya, Sahraaltı Afrika ve Türkiye'nin de dahil olduğu Orta Doğu bölgelerinde verildiği bilgisinin yer aldığı Dünya Aile Araştırması (2019) çalışmasında ise, bir ülkede dindarlık ve kolektivizm arttıkça bir kadının eşi olmaksızın anne olmasına yönelik olumsuz kamuoyu algısının arttığı ve onayın azaldığı değerlendirilmektedir. Aynı araştırmaya göre Türkiye'de evlilik dışı çocuk sahibi olmaya yönelik olumlu algı %9 düzeyindedir (Institute for Family Studies, 2020). Kadir Has Üniversitesi'nin (2020) araştırmasında da "evlilik dışı ilişki sonucu oluşan hamilelikler kürtajla sonlandırılabilir" ifadesine verilen onay oranı da, evlilik dışı çocuk sahibi olunmasıyla ilgili dolaylı bir yorum yapma fırsatı sunmaktadır. Buna göre 2020 yılında bu ifadeyi onaylayanların oranı %41 düzeyindedir. 2016 yılında aynı ifadenin %44 oranında onaylanmış olması ve onay oranında her yıl düzenli düşüş yaşanması, yıllar içinde konuyla ilgili toplumsal algının da değiştiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YALNIZ ANNELİ AİLELERDE YOKSULLUK SORUNU VE ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALAR

Klasik refah devletlerini özellikle 1990'lerden itibaren zorlamaya başlayan üç önemli dönüşümün üretim ilişkilerinde, cinsiyet rollerinde ve aile yapısında yaşandığından bahsedilmektedir. Bunlardan üretim ilişkileri alanındaki dönüşüm, standart olmayan, güvencesiz, kısmi veya esnek zamanlı istihdam yapısına geçişi tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet kabullerinin farklılaşması ve cinsel anlamda yeni kimlik tanımlamaları da cinsiyet rolleri alanındaki dönüşümün şu ana kadar ortaya çıkan sonuçlarıdır. Ailenin dönüşümünü ise hem üretim ilişkilerindeki, hem de cinsiyet rollerindeki bu dönüşümlerin ortak bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Ailenin süregelen dönüşümünün içinde yaşadığımız geç modernite dönemindeki en net yansımaları ise tek ebeveynli aileler, bunlar içinde de yalnız anneli ailelerdir.

Tek ebeveynli ve özellikle yalnız anneli aileleri refah devleti açısından bir sorun haline getiren, diğer bir deyişle onları 'yeni sosyal risk'lerden biri haline getiren en önemli sebep bu ailelerde yaygın görülen yoksulluktur. Vatandaşlarına dünya ortalaması üzerinde refah şartları sunan AB ülkelerinde dahi yalnız anneler, diğer risk grupları olan 65 yaş üzeri kadınlar, 18 yaş altı çocuklar, işgücü piyasasına sunacak niteliklere sahip olmayan gençlerle birlikte en yüksek düzeyde yoksulluk riski taşıyan gruplardan biri olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Konseyi Lizbon Stratejisi, 2005).

Yalnız anneli ailelerin yeni sosyal risklerden biri olarak tanımlanması, gelecekte refah devletini zorlayacak farklı sorunlara neden olmalarının beklenmesiyle de ilişkilidir. AB tarafından oluşturulan gelecek projeksiyonlarında yalnız anneli ailelerde yoksulluk sonucu fiziksel/ruhsal sağlık sorunlarında artış, yalnız anneliğin az sayıda çocuk doğurmayla ilişkisi sonucunda kadınların yaşlılıkta aile içi bakım alma şanslarının düşmesi ve dolayısıyla devlet açısından yaşlı bakım maliyetlerinin artışı, yoksulluğun nesiller arası aktarımının da etkisiyle yoksul nüfusun artışı ve yoksulluğun artışıyla sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplarda artış gibi farklı konularla gündeme geleceği değerlendirilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2007). Bu

nedenle yalnız anneli ailelerdeki yaygın yoksulluk sorununa karşı devletler, zaman zaman klasik refah tipolojilerinde dahil edildikleri anlayışa uymayan politikalar uygulamaktadırlar (Duyulmuş, 2015). Örneğin sosyal demokrat refah modelinin simge ülkesi durumunda olan ve sosyal yardımların bir yurttaşlık hakkı olarak tanımlanarak en yüksek miktarda ve en kapsayıcı yapıda dağıtıldığı İsveç, Danimarka gibi ülkelerde dahi yalnız anneli ailelere yönelik yardımların yakın dönemde kısıtlanmaya başladığı görülmektedir. Yalnız annelerle birlikte mültecilere de uygulanan kısıtlamaların temel gerekçesi ise ekonomik anlamda destek sistemlerine aşırı bağımlılığın engellenmesi olarak belirtilmektedir. Örneklendirilen yardım kısıtlaması gibi paradigmadan sapma içeren uygulamalar, etkisi hızla artmakta olan bir risk unsuruna karşı farklı yöntemlerin denendiğini; bekleneni vermeyen politikaların devre dışı bırakılarak yeni çözümlere yönelindiğini göstermektedir (Skubiejute, 2019).

Bu bölümde öncelikle yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorunu, sebepleri ve aile bireyleri üzerinde oluşturduğu etkiler bağlamında incelenecektir. Daha sonra yoksulluğu ortadan kaldırmak üzere uygulanan istihdama katılımı artırma ve sosyal yardımlara ilişkin düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

3.1. Yalnız Anneli Ailede Yoksulluk Sorunu

Pearce'inin kadın yoksulluğunu ilk kez kavramsallaştırdığı 1978 yılından bu yana pek çok kez ispatlanan iddiasına göre kadın, yalnızca cinsiyetinin sonucu olarak, kendisiyle aynı özelliklere sahip bir erkekten daha yüksek yoksulluk riski altındadır. Diğer taraftan her biri dünyanın tamamında geçerli realiteler olarak kadın açısından evlenmenin ve istihdama katılımın gelir artırıcı; çocuk sahibi olmanın ve boşanmanın ise yoksulluk riskini artırıcı etkileri bulunurken, ileri yaşta olmayan, çalışan ve çocuk sahibi olmayan kadınların yoksulluk sarmalı dışında kalma şansları daha yüksektir (Christopher, 2002: 62). Bu bilgiler ışığında yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorunu incelenirken, bir kadın için yoksulluk riski oluşturan olumsuz şartları taşıyan, dolayısıyla yoksulluğu yoğun deneyimleyen bir gruptan bahsedileceği de açıktır.

Dünya genelinde pek çok yalnız anneli aile, üyesi olduğu toplumun ortalamasından düşük gelire sahiptir ve benzer özellikler taşıdıkları bireylerden daha yüksek yoksulluk riski altındadır. Elbette bu yoksulluk yaşantısının birincil olarak anne ve çocuk, ikincil düzeyde ise toplum açısından olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Nitekim çalışma içinde farklı bölümlerde incelendiği üzere yoksulluk şartlarında yaşamak çocukların

sağlık durumları, eğitimleri, sosyal ilişkileri gibi pek çok alan üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır.

Yalnız anneli ailelerde yoksulluğun boyutlarını anlatmak üzere verilebilecek en temel bilgi, bizzat 'kadın yoksulluğu' kavramının kendisinin yine bu ailelerdeki yoksulluğu araştıran çalışmalar sonucu oluşmuş olmasıdır (Topgül, 2018: 6). Nitekim kadın yoksulluğuna ilişkin ilk çalışmalar da yalnız anneli ailelerin sayısının en yüksek olduğu ülkelerden ABD'de yapılırken, Thomas (1998) geleneksel yapıda aile sorumlusu olarak kabul edildiği için erkeğe ilişkin bir sorun olarak görülen yoksulluğun, yalnız anneli aileler nedeniyle artık kadın alanına taşındığını belirtmektedir. Tek ebeveynli ailelerle ilgili yapılan çalışmaların tamamına yakını yalnız annelere odaklanırken yalnız babalarla ilgili çok az sayıda araştırma yapılması da temelde, yalnız anneli ailelerin sayısının daha fazla olması yanında, yoksulluğun yalnız anneli ailelerde, daha uzun süreyle ve daha yoğun şekilde yaşanıyor olmasıyla ilişkilidir.

McLanahan ve Booth, konuyla ilgili araştırmaların erken örneklerinden olan 1989 tarihli makalelerinde yalnız anneler açısından istihdama katılım ve yoksulluk ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Çalışmada ortalama bir yalnız annenin kazancının, evli bir babanın kazancının üçte biri oranında olduğu; yalnız annelerin genel karakteristik özellikleri nedeniyle (az eğitim, düşük iş tecrübesi gibi) bütün yıl tam zamanlı çalışsalar bile, aynı oranda çalışan bir erkek kadar kazanamayacakları belirlenmiştir. Bunun yanında annelerin bir kısmının çocuk sahibi olmadan önce de yoksul oldukları ancak önemli bölümünün evliliğin parçalanması aşamasında yoksullaştığı belirtilmektedir (McLanahan ve Booth, 1989: 558).

AB büyüme ve istihdam stratejisi olan Avrupa Konseyi Lizbon Stratejisi (2000: 115) gibi AB belgelerinde tek ebeveynli aileler, en yüksek düzeyde yoksulluk riski altında olan gruplar arasında sayılırken, AB çapında tek ebeveynli ailelerin maddi yoksunluk içinde bulunma düzeyi 2018 yılında %28.4 olarak gerçekleşmiştir. Birlik üyesi Fransa'da 1990-2010 yılları arasındaki 20 yıllık sürede tek ebeveynli aile oranı %77 artarken, bu ailelerin %33'ünün yoksulluk sınırı altında kaldığı görülmektedir. (Costemalle, 2017: 88)

Bradshaw ve arkadaşları ise Güney Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki çeşitli ülkelere gelen verileri değerlendirdikleri çalışmada, bu coğrafyalarda da kadının

aile reisi olduğu ailelerin en yoksul çeyrekte yer alma olasılıklarının yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Örneğin yalnız anneli aile sayısının 1991-2011 yılları arasında %137 oranında arttığı Kore’de söz konusu aileler, yaşlılardan sonra sosyal yardımlara bağımlılığı en yüksek grubu oluşturmaktadır (Cheung, 2015: 519). Ancak yalnız anne için yoksulluk riskinin büyüklüğü ve nüfusun geri kalanıyla oluşan gelir farkı düzeyi, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Orta ve Kuzey Avrupa ile Orta Asya’da söz konusu fark kapanmaktadır. Araştırmacılara göre bu farklılıklar, kadının aile reisliğinin yoksulluğu doğuran tek sebep olmadığını; yaşanan ülkenin refah düzeni ve sosyal yapısının da önemli etki taşıdığını göstermektedir (Bradshaw, Chant, Linneker, 2017:7).

Diğer yandan dünya genelinde yalnız anneli ailelerin karakteristik özelliklerinden olan erken anne olma durumu ile yoksulluk arasında bir ilişki olduğu; özellikle kadın için erken evliliğin, yoksulluğun sürmesi ve anneden çocuğa aktarımı konusunda önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Örneğin kız çocuklarının yasal olarak 13, ebeveyn izniyle 7 yaşından itibaren evlendirilebildikleri İran’da yalnız annelerin yoksulluk oranının %45 düzeyinde seyretmesinde pek çok farklı faktör yanında, erken anneliğin rolünün de olduğu belirtilmektedir (Karim, 2015).

Bilindiği üzere yoksulluk hayatın belli bir döneminde işsiz kalma, gelirden azalma, hastalık gibi nedenlerle, geçici olarak deneyimlenebilir. Yoksulluğun beş yıldan fazla sürmesi durumunda ise “kronik yoksulluk” ortaya çıkmaktadır. Kronik yoksulluk sosyal dışlanma, yoksulluğun nesiller arası aktarımı gibi olumsuz etkileriyle bireyin ve ailenin hayatını çok yönlü ve uzun süreli etkileyebilme potansiyeline sahiptir (Temiz, 2008). Yalnız anneli aileleri inceleyen çalışmalar, bu ailelerde yoksulluğun kronikleşme eğiliminde olduğu göstermektedir. AB ülkelerinde de kronik yoksulluk riski taşıyan gruplar arasında yalnız anneli aileler, çalışmasına engel olacak hastalığa sahip kişiler, eğitimsiz veya kalifiye özellikleri olmayan kişilerle birlikte yer almaktadır (Maydell vd, 2006: 250).

Yapılan araştırmalar, yalnız annelerin yoksulluktan en iyi şekilde, çalıştıkları ve ücretlerine ek olarak sosyal yardım aldıkları ve hükümetlerin çalışmayan yalnız anneli ailelere etkili ek sosyal yardımlar sağladıkları ülkelerde korunduklarını göstermektedir (Lewis, 1997).

3.2. Yalnız Anneli Ailelerde Çocuk Yoksulluğu

Çocuk yoksulluğu riskini artırıcı etkenler hakkında yapılan çalışmalar, çocuğun içine doğduğu ve yaşamını geçirdiği aile formunun yoksulluk riski üzerine doğrudan etkisi olduğunu; bu bağlamda yalnız anneli ailede yaşayan bir çocuğun yoksulluk riskinin, anne-babasıyla birlikte yaşayan bir çocuktan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Söz konusu risk, anne boşanmış veya hiç evlenmemişse, yine anne yükseköğrenim görmemişse ve tam zamanlı çalışmıyorsa, ayrıca evde iki ve üzeri çocuk yaşıyorsa artmaktadır. Bunun yanında ebeveyni sonradan boşansa dahi evli bir anne-babaya doğan çocuğun yoksulluk riski, yalnız anneye doğan çocuğun yoksulluk riskinden daha düşüktür (Chzhen ve Bradshaw, 2012).

Yalnız anneli ailelerde çocuk yoksulluğu konusuyla ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Avrupa ve ABD kaynaklıdır. Örneğin İngiltere’de gerçekleştirilen boylamsal bir araştırmada farklı aile yapıları içerisine doğan bebekler 9 aylıktan izlenmeye başlanmış ve 5 yaşına kadar düzenli şekilde kontrol edilmişlerdir. Beş yılın sonunda yapılan değerlendirmede, en düşük yoksulluk oranının sırasıyla evli ve birlikte yaşayan çiftlerde olduğu; yoksulluk riskinin yalnız anne ve çocuktan oluşan ailelerde yüksek seyrettiği, ancak daha önce evlilik yaşamış annelerin yoksulluk riskinin hiç evlenmemiş annelere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ek olarak doğum sırasında bekar olup daha sonra çocuğunun babasıyla evlenen kadınların yoksulluk riskinin, çocuğunun babasıyla evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşamaya başlayan annelere göre düşük olduğu belirlenmiştir (Kiernan & Mensah, 2010). Öte yandan Avrupa genelinde çocuk yoksulluğunun sosyal yardımlarla azalma düzeyi, anne babasıyla birlikte yaşayan çocuklar açısından daha yüksek, tek ebeveynli ailede yaşanan çocuklar açısından ise daha düşük olarak değerlendirilmektedir (Chzhen, 2016).

Yalnız anneli ailelerde yoksulluk etkisini hafifleten koşullar incelendiğinde ise en önemli etkilerden birini, nesiller arası ailede yaşamının oluşturduğu görülmektedir. Avrupa genelinde tek ebeveynle yaşayan bir çocuk, anne-babasıyla yaşayan çocuktan %20 oranında daha yüksek yoksulluk riski altındayken; nesiller arası ailede yaşayan çocuk tek ebeveynle yaşayan çocuktan %41 oranında daha düşük yoksulluk riski altındadır. Özellikle aile bağlarının kuvvetli olduğu Güney Avrupa ve Asya ülkelerinde yalnız annelerin nesiller arası ailede yaşamıyla çocuk yoksulluğunun

önlenmesi veya perdelenmesinin, devlet açısından rahatlatıcı bir unsur haline geldiği de belirtilmektedir (Raymo vd, 2014: 844).

Bir çocuğun ebeveyninin yoksul olması ve çocuğun yoksulluk şartları içinde büyümesinin oluşturduğu olumsuz etkilerin yalnızca çocukluk dönemine özgü sonuçları olmadığı bilinmektedir. Çocuk yoksulluğuyla ilgili yapılan çalışmalar anne-babanın gelir düzeyi ve içinde büyüdüğü aile formunun, bir çocuğun yetişkinlik döneminde de sahip olacağı maddi kaynakları ve yaşam standartlarını belirleyen en önemli unsurlar olarak göstermektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin maddi yönünü açıklayan ve çocukların yetişkinlikteki gelir durumlarının büyük ölçüde içinde büyüdükleri ailenin maddi şartlarıyla ilişkili olduğunu anlatan “Nesiller arası gelir direnci” fenomenine göre varsıl bir aileden gelen çocuk, sosyal hareketlilikten yararlanma ve yüksek gelir elde etme konusunda daha yüksek şansa sahipken, yoksul aileden gelen bir çocuğun sınıf atlama ve ebeveyninden yüksek bir gelir düzeyine ulaşma şansı düşüktür (Blanden, 2015).

Nesiller arası gelir direnci ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bir ülkede babanın gelirinin, çocuğunun yetişkinlik geliri üzerindeki etkisinin az olması (yani elastikliğinin 0'a yakın olması) o ülkede ekonomik hareketliliğin yüksek olduğunu; diğer bir ifadeyle bireyin, babasının gelirinden bağımsız olarak gelir düzeyini yükseltme şansı olduğunu göstermektedir. Blanden'in (2015) 17 ülkeyi karşılaştırdığı araştırmasında direncin düşük olduğu ülkeler (0.1-0.2 düzeyinde elastiklik) Finlandiya, Danimarka, Kanada, Almanya; direncin yüksek olduğu ülkeler (0.5-0.6 düzeyinde elastiklik) ise Güney Afrika, ABD, Brezilya olarak belirlenmiştir. Türkiye'de gelir elastikliğinin 0.6 düzeyinde olduğu belirlenmiştir (Mercan ve Barlin, 2016). Dolayısıyla Türkiye'de ailesi yoksul olan bir çocuğun yetişkinlik döneminde yoksulluktan kurtulma şansı oldukça düşüktür. Araştırma konumuz özelinde yapılacak bir değerlendirme, düşük gelirli yalnız anneli ailede büyüyen bir çocuğun, diğer pek çok dezavantajlı şart yanında (sosyal sermaye düşüklüğü, baba eksikliği etkisi, eğitime devamlılığın risk altında olması gibi) ülkenin ekonomik hareketlilik konusundaki yapısı nedeniyle de yoksulluktan kurtulma şansının düşük olduğunu düşündürmektedir.

3.3. Türkiye'de Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluk

Türkiye'de yalnız anneli ve yalnız babalı aileleri inceleyen çalışmalar, yoksulluğun hangi özelliklere sahip ebeveyn tarafından daha yoğun hissedildiği ve etkilerinin,

hayatın hangi alanlarında yoğun hissedildiği konularında bilgi vermektedir. Buna göre kadının yaşam standartlarının boşanma sonrası ciddi düzeyde düşmesi; ev içi sorumluluklarının ve bakım sorumlulukları yanında boşanma öncesi çalışma deneyiminin yetersiz düzeyde olması veya hiç olmaması, ayrıca cinsiyet temelli eğitim ve gelir eşitsizliği gibi şartların sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmalardan biri, Boylu'nun (2015) Hacettepe Üniversitesi Beytepe Yerleşkesi'nde yaşayan yalnız anneli ve yalnız babalı aileleri incelediği çalışmadır. Araştırmanın sonuçlarına göre yalnız anneliği bir yıldan kısa süredir deneyimleyen, 35-44 yaş aralığında, ortaöğrenim ve altı eğitim düzeyde eğitime sahip, 3 ve üzeri çocuğa sahip olan, aylık geliri 2000 ve altında olan, gelir düzeyinden memnun olmayan kadınların finansal sıkıntı yaşama düzeyleri, araştırmada incelenen gruplar arasında en yüksek seviyededir. (Araştırmanın yapıldığı 2013 yılında asgari ücret yılın ilk altı ayı için 978,60; son altı ayı içinse 1021,50 TL'dir.)

TÜİK verileriyle yapılan çalışmalar yalnız anne yoksulluğuyla ilgili genel bir görünüm elde etmek üzere takip edilebilir. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, araştırmaların genelinin yalnızca yalnız anneleri değil, çocuğu olan ve olmayan aile reisi kadınları da 'kadının aile reisi olduğu aileleri' başlığıyla içererek araştırmamızdan farklılaştıklarıdır. Bu araştırmalardan Aydın ve Güloğlu'nun (2011) TÜİK 2003-2006 Aile Halkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları verileriyle yaptıkları çalışmada örnekleme yer alan 5 bin 108 kadın aile reisinden %31.6'sının nispi yoksulluk sınırının altında olduğunu belirlenmiştir. Araştırmada bütün aile halkı tipleri içinde yoksulluk sınırı altında kalma ortalamasının %13.4 olduğu bilgisiyle birlikte değerlendirildiğinde bu oran kadın aile reisleri arasındaki yoksulluğun o dönemki yüksekliğini göstermesi açısından önemlidir. Araştırmacılar kadın aile reisleri arasında yoksulluğun bu denli yüksek olmasını örneklemin önemli bölümünün dul ve sosyal güvencesiz olmasına; ayrıca yoksulluk sınırı altında kalanların %70'inin kısmi zamanlı işlerde çalışıyor olması nedeniyle de kısmi zamanlı istihdama bağlamaktadır (Aydın ve Güloğlu, 2011).

Uysal ve Köksal'ın (2017) 2015 yılı TÜİK verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada Türkiye'de ailelerin %18.2'sinin reisinin kadın olduğu belirlenmiştir. 65 yaş üstü kadınlara ilişkin verilerin de dahil edildiği ve bu yönüyle çalışmamızdan farklılaşan araştırmaya göre aile reisi erkek olan ailelerde yoksulluk oranı %27.7 iken, kadın aile reisli ailelerde bu oran %37.9 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan kadın aile

reislerinin ailelerindeki yoksulluk oranı 2014-2015 yılları arasında %6.9 oranında artmıştır. 65 yaş altı aile reisi kadınların %53.1'inin lise altı, %38.5'inin lise, %20.1'in ise yükseköğretim mezunu olduğu görülmüştür.

TÜİK'in cinsiyete göre ayrışmayan 2018 yılı eşdeğer aile halkı kullanılabilir fert gelirine ve aile halkı tipine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranı verilerinde 2018 yılında tek ebeveyn ve çocuktan oluşan ailelerin yoksulluk sınırı altında kalma oranının %17.1 olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli ailede yoksulluk oranları 2006 yılında %24.1 olarak belirtilirken, verilerin yer aldığı tarih aralığı boyunca yoksulluk oranlarının dalgalı seyrettiği görülmektedir. Diğer taraftan aynı yılda tüm ailehalkı tiplerinin yoksulluk oranının %21.2 olarak gerçekleştiği, en yüksek yoksulluk ortalamasının ise en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan ailehalkı olarak tanımlanan geniş ailelerde gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, Gelire Dayalı Yoksulluk İstatistikleri, 2018).

Opçin'in Tekirdağ'da yaşayan 17 tek ebeveyn (15 anne, 2 baba) ile gerçekleştirdiği çalışmada (2018), tek ebeveynli aile yapısı ile yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiş; yalnız annelerin çocuklarına et, süt, meyve gibi gelişim açısından önemli besinleri düzenli olarak temin edemedikleri ve gıda konusunda ailelerinden destek almak durumunda kaldıkları belirlenmiştir. Bunun yanında tek ebeveynliğin ilk dönemlerinin yoksulluk açısından daha riskli olduğu, kira giderlerinin önemli bir yük oluşturduğu saptanmış ve bu durum, annelerin işgücüne katılımında karşılaştıkları sorun ve engellere bağlanmıştır. Opçin görüştüğü tek ebeveynli ailelerin sosyal yardımlardan yararlanma oranlarının düşük olduğunu, bunun büyük oranda yardım almakla ilgili olumsuz algıdan kaynaklandığını belirtmiştir.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü tarafından yürütülen 'Tek Ebeveynli Aileler' (2011) başlıklı araştırmanın sonuçlarına göre yalnız anneler maddi yoksunluğu en yoğun şekilde çocuklarını dersaneye gönderemediklerinde, çocuklarıyla birlikte tatile çıkamadıklarında ve çocuklarının diğer isteklerini yerine getiremediklerinde hissetmektedir. Araştırmada ayrıca, babanın ölmesi halinde erkek çocukların çalışmaya başladıkları, kız çocuklarının ise kardeşlerine bakmak veya aileye yük oluşturmamak için okulu bıraktıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Yalnız annelerin temel maddi destek kaynakları olarak ailelerinin belirtildiği raporda kurumsal anlamda beklenen temel desteğin, kira ödemelerine yardım edilmesi olduğu belirlenmiştir.

3.4. Yoksulluğun Yalnız Anneli Aile Bireylerinin Beden ve Ruh Sağlıkları Üzerindeki Etkileri

Yalnız anne olarak bir ailenin sorumluluğunu taşımanın kadın üzerinde; tek ebeveynli bir ailede, babanın maddi ve manevi varlığı olmaksızın büyümenin ise çocuk üzerinde oluşturduğu çeşitli olumsuz etkiler bulunmaktadır. Bu olumsuz etkiler kadın ve çocuk açısından özellikle sağlık alanında etkisini hissettirmektedir. Sağlık, emeklilik sistemi ve işgücü piyasalarına yönelik düzenlemelerle birlikte sosyal politikaların üç temel alanından biri olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle yalnız annelerin fiziksel ve ruhsal sağlık durumlarıyla ilgili gerek sağlık bilimleri gerekse sosyal bilimler alanlarında yapılan çalışmalar, sosyal devletin planlamaları açısından önem taşımaktadır. Yalnız annelerin ve yalnız anneye büyüyen çocukların sağlık durumlarını inceleyen çalışmalar, sosyo-ekonomik şartlar, sosyal destek mekanizmaları, sosyal sermaye gibi etkenlerin sağlık üzerindeki etkilerine örnek oluşturmaları açısından da taşımaktadır.

3.4.1. Yoksulluğun Yalnız Anne Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Büyük bölümü Avrupa ve ABD’de yapılan yalnız annelerin sağlık durumlarına ilişkin çalışmalar ‘yalnızca yalnız anneleri inceleyen çalışmalar’ ve ‘yalnız anneleri nüfusun belli farklı bir bölümü ile karşılaştıran çalışmalar’ olarak ayrı ayrı incelendiğinde ortaya iki farklı tablo çıkmaktadır. Bölüm içinde incelenecek çalışmaların ortaya koyduğu üzere nüfusun geri kalanıyla kıyaslandığında yalnız annelerin fiziksel ve ruhsal sağlık durumları daha olumsuz seyretme eğilimindedir. İstihdama katılım, sosyal yardımlardan faydalanma gibi etkenler yalnız anne sağlığı üzerinde olumlu etki oluştursa da bu etki, nüfusun genel sağlık ortalamalarının gerisinde kalmalarını engelleyememektedir. Örnekleme yalnızca yalnız annelerden oluşan çalışmalar ise istihdama katılım, yoksulluk sınırı üzerindeki gelir, sosyal yardımlardan faydalanma gibi şartlara sahip yalnız annelerin sağlık durumlarının, bu şartlara sahip olmayan yalnız annelerden daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Örneğin 2006 yılında İsveç’te yapılan bir çalışmada (Fritzell ve Burström, 2006) 16-24 yaş arası yalnız annelerin bütün yaş grupları içinde en düşük öz sağlık derecelendirmesini yaptıkları, ayrıca fiziksel-ruhsal hastalığa yakalanma ve ölüm risklerinin diğer kadınlardan yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yalnız anneliği özellikle (her biri ayrı bir kategori olmak üzere) yirmi yaşından önce deneyimleyen, sekiz yıldan uzun süre deneyimleyen ve boşanma veya evlilik dışı

çocuk sahibi olma yoluyla deneyimleyen kadınların sağlık sorunu yaşama risklerinin diğer kadınlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Kanada’da 1.540 anneye yapılan bir diğer çalışmada ise katılımcı kadınların psikolojik hastalık yaşama riskini en fazla arttıran etkenler, yalnız annelik ve yoksulluk olarak belirlenmiştir. Yalnız annelerin psikiyatrik hastalık yaşama konusunda eşi olan annelere kıyasla daha yüksek risk altında oldukları; hayatlarının pek çok yönüne ilişkin memnuniyetsizlik yaşadıkları ve yalnız annelik sürecinde bir veya daha fazla kez hastanelerin psikiyatri servisine başvurdukları belirlenmiştir (Lipman, Offord ve Boyle, 1997: 642)

Cooper ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2009) annenin, çocuğunun babasıyla yaşadığı ayrılıktan sonra strese girdiği ve stresin eğitim değişkenine duyarlı olduğu görülmüştür. Buna göre eğitim düzeyi düşük olan anneler, eşten ayrılma ve tek başına çocuk yetiştirme sorumluluğu konusunda, eğitim düzeyi yüksek annelerden daha çok stres hissetmektedirler. Bu sonuçlar da eğitimin gelir düzeyi ve sosyal yaşam başta olmak üzere pek çok alanda oluşturduğu etkinin göstergesi niteliğindedir. Yeni bir ilişkiye başlamanın yalnız anne sağlığı üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmada ise, kadın ayrılık/boşanma sonrası dönemde yeniden bir ilişkiye başlasa dahi, yalnız annelik sürecinde yaşamaya başladığı -özellikle maddi kaygılar temelli- stres düzeyinin sabit kalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Struffolino ve Mortelmans, 2018).

Yalnız anneler açısından yeni yaşam şartlarına uyum sağlama, kısıtlanan maddi kaynaklar, ev içinde ve dışında sorunlar artarken eş desteğine sahip olmama gibi nedenler stres düzeyini artırmaktadır. ASAGEM’in 2011 tarihli raporunda, kadınlarda tek ebeveynliğin ilk dönemlerinde ortaya çıkan psikosomatik rahatsızlıkların (beyin uyuşması, titreme, panik atak, kalp rahatsızlıkları, tansiyon, migren vb) zamanla azalmakla birlikte, etkilerini yaşamın ileriki dönemlerde de sürdürdüğüne ilişkin bilgiler yer almaktadır. Acar’ın 2013 yılında boşanma sonrası aile sorumluluğu almış 113 kadınla yaptığı çalışmada da boşanma sonrası en sık görülen durumlardan birinin, uyku düzensizliği ile uyku sorunları (%50,4) olduğu belirlenmiştir. Canatan, Bilge ve Çapar’ın (2019) çalışmasında ise yalnız annelerde sosyo-ekonomik şartlar ve çocukların geleceğine yönelik kaygının sonucu olarak toplum ortalamasının oldukça üzerinde oranlarda (depresyon% 17, obsesif kompulsif belirtiler %16.5, somatizasyon belirtileri %15.2) psikolojik sorun tespit edilmiştir.

3.4.2. Yoksulluğun Yalnız Anneli Ailede Büyüyen Çocuğun Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Bir çocuğun babasız büyümeden psikolojik olarak ne şekilde etkilenebileceği konusu 1900 yılında Freud tarafından çalışılmaya başlanmıştır; konuyla ilgili kapsamlı ve uzun süreli bilimsel gözlemlere dayanan ilk çalışmalar, Anna Freud ile Dorothy Burlingham tarafından yapılmıştır (Jones, 2007). Devam eden süreçte, özellikle 1970'lerden itibaren çocuklar boşanmadan aldıkları etkiler bağlamında incelenmiştir; 1990'lardan itibaren yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorununun kazandığı görünürlük, çalışmaların yoksulluğun çocuk üzerindeki etkilerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1990'lara kadar yapılan çalışmalarda yalnız anneye büyüyen çocukların yaşadıkları sorunların baba eksikliğinin sonucu olduğu düşüncesinin olgusal önerme düzeyinde kabul edildiği; yakın tarihli çalışmalarda ise çocukların yaşadıklarının sorunların farklı sebeplerinin (sosyo-ekonomik düzey, yoksulluk, akran ve grup etkisi gibi) incelendiği görülmektedir. Örneğin McMunn (2001) ebeveynin istihdam durumu, ebeveynin ruhsal sağlığı, aile yapısı ve gelir düzeyi değişkenlerinin 4-15 yaş arası 5.705 çocuğa üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında çocuk refahı üzerinde, aile formundan ziyade ailenin sosyo-ekonomik şartlarının etki oluşturduğunu belirlemiştir.

Yalnız anneye büyümenin çocuğun ruh sağlığını nasıl etkileyebileceği konusunda yapılan çalışmalara göre etkinin en önemli belirleyicileri, sosyoekonomik düzey ve yalnız anneye yaşamanın yaşamın yaşamın hangi döneminde ve hangi sebeple ortaya çıktığıdır. Buna göre bir çocuğun ailenin parçalanması deneyimini 0-3 yaş arasında yaşamış olması ve/veya babadan ayrılığın 6 yaşından önce yaşanmış olması, çocukta yaşam boyu sürme riski yüksek çeşitli sosyal ve duygusal sorunlara yol açabilmektedir (Bzoste & Berger, 2017). Bu bilgiyi destekleyecek şekilde Richter ve Lemona tarafından (2017) Almanya'da yapılan çalışmada, hayatının ilk on beş yılının tamamını yalnız anneye ve anne- babasıyla geçiren bireyler ile çocukluğunun bir noktasında ebeveyn ayrılığı yaşamış bireylerin yetişkinlik dönemi genel yaşam tatminleri karşılaştırılmıştır. 1-15 yaşlarını yalnız anneye geçirmiş olan bireyler, üç grup arasında yaşam tatmini en düşük grup olurken bu bireylerin daha az sayıda yakın arkadaş ve sosyal çevreye sahip oldukları, diğer gruplardan daha düşük evlilik eğilimi ile daha yüksek boşanma riski taşıdıkları belirlenmiştir.

Bunun yanında yalnız anne tarafından büyütülen çocuklar ergenlik döneminde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, tutum bozukluğu gibi sorunlar yaşama

konusunda, anne-babası tarafından büyütülen çocuklara oranla daha büyük risk altındadırlar (Amato, 1991). Ancak benzer deneyime sahip bütün çocukların aynı sorunları yaşayacağını iddia etmek mümkün değildir. Örneğin Timur (2019) lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, akran ilişkileri düzeyinde ebeveyni boşanmış ve boşanmamış ergenler arasında anlamlı düzeyde farklılık olmadığını belirlemiştir. Diğer taraftan yalnız anneyle yaşamanın çocuk üzerinde olumlu etkileri olabileceğini gözlemleyen araştırmacılar da vardır. Barber ve Eccles (1992: 122) yalnız anneyle yaşayan çocuklarla ilgili o döneme değin yapılan çalışmaların çoğunda yönetsel sorunlar olduğunu belirtmekte; bu çocukların zorluklarla başa çıkma, ekonomik bağımsızlık geliştirme, otonom yaşam becerileri kazanma gibi konularda çeşitli güç ve kaynaklara sahip olabildiklerini değerlendirmektedir.

Günümüzde yalnız anneyle büyüyen çocuğun yaşam seyri ve sağlığına yönelik araştırmalar, özellikle evlilik dışı dünyaya gelen çocuk sayısının yüksek olduğu ülkelerde hamilelik dönemini de kapsamaktadır (Kim, Lee ve Lee, 2018; Farbu vd, 2014; Freeman ve Brewer; 2013). Nitekim araştırmalar kadının hiç evlenmemiş olması durumunda yalnız anneliğin anne ve çocuk üzerindeki etkilerinin hamilelik ve postpartum dönemden itibaren başladığını göstermektedir. Örneğin boşanmış anne-babaya sahip bebeklerin ani bebek ölümü sendromu konusunda daha yüksek risk altında oldukları bilinmektedir. Norveç'te 1978-1982 yılları arasında gerçekleşen 93,800 doğuma ait bilgilerle yapılan çalışmada, diğer bütün sosyodemografik veriler sabit tutulduğunda dahi, yalnız anneye doğan bebeklerin ölüm risklerinin, evli annelere doğan bebeklere oranla yüksek olduğu belirlenmiştir (Berkman vd. 2015). Bu veriler, koruyucu sağlık hizmetlerinin de yalnız anneli aileye doğumun çocuk açısından oluşturduğu riskleri belli ölçüde sınırlayabildiğini göstermektedir. Dünyada çocuk ölümlerinin en yoğun yaşandığı bölge olan Sahraaltı Afrika'da ise yalnız annelik ve çocuk ölümleri hakkında yapılan çalışmalar, oranlar gelişmiş ülkelere farklılaşsa da, bebek ölümlerine ilişkin benzer sonuçlar içermektedir (Clark ve Hamplova, 2013). Örneğin her üç kadından birinin evlenmeden çocuk sahibi olduğu Liberya'da evlilik dışı dünyaya gelen bebeklerin 5 yaşına gelmeden hayatlarını kaybetme riskleri, evlilik birliği içinde doğmuş çocuklara kıyasla anlamlı şekilde (risk oranı 1.36'dan 2.61'e ulaşacak düzeyde) yüksek bulunmuştur. Ayrıca annenin eş desteği olmaksızın, tek başına sürdürdüğü hamilelik süreci sonunda dünyaya gelen çocukların düşük doğum kilosu, fiziksel ve zihinsel engellilik, hiperaktivite ve öfke

kontrol sorunları yaşama risklerinin diğer çocuklardan yüksek olduğu görülmektedir (Lansford, 2009: 142).

Aile formu yanında annenin ilişki şemasının çocuk gelişimi üzerinde etki oluşturduğu; anne-babanın ayrı olduğu, annenin farklı bireylerle stabil olmayan ilişkiler yaşadığı modelin çocuğun ruhsal ve davranışsal gelişimini en kötü etkileyen aile modeli olduğu göstermektedir. Örneğin ABD’de yapılan bir çalışma doğum sırasında bekar olan annenin ilerleyen dönemde evlenmesinin (çok küçük yaştaki çocuklar üzerindeki oldukça düşük olumlu etkisi dışında) çocuğun iyi oluşu ve eğitim devamlılığı açısından fayda sağlamadığını; annenin bir erkekle birlikte yaşamasının ise çocuğu akademik başarı başta olmak üzere pek çok alanda olumsuz etkilediğini göstermektedir (Anderson ve Greene, 2013: 123).

Yalnız anneli aile ve yoksulluk şartları içinde büyümenin etki oluşturduğu en önemli alanlardan biri eğitimidir. Eğitim, uzun vadede yoksulluğu engellemenin ve modern üretim sistemlerinde ihtiyaç duyulan uzmanlaşmış işgücü ihtiyacını karşılamanın etkili yöntemlerinden biri olarak refah devletinin en önem hizmet alanlardandır. Eğitimden istenen verimin alınabilmesi ise eğitim kalitesinin artırılması yanında, çocuklar ve gençlerin alacakları eğitimden maksimum fayda sağlayacakları şartlara sahip olmalarına bağlıdır. Bu nedenle eğitim bilimleri, psikolojik danışmanlık gibi alanlarda yapılan çalışmalar çocukların bireysel özellikleri kadar aile yaşantıları ve çevresel şartları üzerine de odaklanmakta ve eğitim başarısını riske atacak şartları belirleyerek politika yapıcılara düzenlemeler konusunda yol göstermektedir. Yalnız anneli ailelerde büyüyen çocukların akran ortalamalarından düşük seyreden akademik başarıları da, araştırmacıların bu bağlamda üzerinde durdukları konulardandır.

Woessman (2015) OECD üyesi ülkeler arasında öğrenci performanslarını ölçmeyi amaçlayan PISA (Performance of International Student Assessment) araştırmalarını aile kompozisyonları yönünden incelemiş ve tek ebeveynli ailede (tek ebeveynli aile içinde yalnız anne oranı %87 olacak şekilde) yetişen çocukların akademik performanslarının, çift ebeveynle yetişen öğrencilerin performansından daha düşük olduğunu belirlemiştir. Gündüz (2019) Tarsus’ta lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada anne-babası boşanmış çocukların akademik başarılarının akranlarından düşük olduğunu belirlemiştir. Anne-babanın eğitim seviyesinin yüksek olması ise, çocuğun boşanma sürecine uyumu ve geleceğe yönelik beklentilerini daha sağlıklı belirleyebilmesi adına akademik başarı açısından önemli bir değişken olarak

belirlenmiştir. Diğer yandan aile formunun çocuğun eğitim başarısı üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu gösteren çalışmalar da vardır. Örneğin Finlandiya’da 1966 yılında doğan 10.581 bebek, 31 yıl boyunca izlenmiştir. Araştırmada annenin düşük eğitim düzeyine sahip olması ve ailenin büyüklüğü, eğitim hayatında düşük başarının en büyük yordayıcısı olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan tek ebeveyn tarafından büyütülmüş olmanın, düşük eğitim düzeyiyle bağlantısının oldukça zayıf olduğu görülmüştür (Kaisa, 2003). Mehel’in (2019) Ordu ilinde yaşayan ve ergenlik döneminde olan 461 çocukla gerçekleştirdiği çalışmada da, ailenin birliktelik durumunun akademik başarı üzerinde belirleyici etkisinin olmadığı görülmüştür.

3.5. Yoksulluk Sorunu Bağlamında Refah Devleti Açısından Yalnız Anneli Aileler

Günümüzde tek ebeveynli aileler mevcut refah sistemlerini yapısını değiştirecek denli etkili risk unsurlarından biri olarak tanımlansa da, refah devletinin en güçlü olduğu Avrupa ülkeleri de dahil, bu ailelerin kendilerine has politika düzenlemelerine ihtiyacı olan ayrı bir sosyal grup olarak ele alındığı herhangi bir ülke bulunmamaktadır. Bu nedenle yalnız anneler, ihtiyaçlarına yönelik özelleşmiş haklar aracılığıyla değil; işçiler, yoksullar, düşük gelirli çalışanlar gibi statülerden hangisine uyuyorlarsa o bağlam aracılığıyla sosyal yardım ve düzenlemelere erişmektedirler (Ruspini, 2003).

Bu durumun temel nedenin, bu ailelerin –diğer yeni sosyal risk unsurları gibi- eski tarz sosyal risklere göre oluşturulmuş refah sistemleri içindeki belirsiz konumları olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bilindiği üzere klasik refah devletinin oluşumunda temel amaç, aile reisi erkeğin işgücü piyasasından kopmasını ve para kazanmasını engelleyecek risklerden korunmasıydı. Gornick (2018: 437) klasik refah sistemleri açısından yalnız annelerin pozisyonunu incelerken, refah devletinin ilk dönemlerinde yalnız anne kavramının eşini kaybetmiş, aldığı desteklerle çocuklarını büyütmesi gereken talihsiz kadın imgesiyle sınırlı olduğunu; içinde bulunduğu bu zor durum kendi kontrolü dışında gelişen kadının çalışmasının ise istenmediğini belirtmektedir. Eşinin hayatını kaybetmesi ihtimali haricinde bir sosyal korumaya ihtiyaç duymayacak kadınlar açısından geleneksel toplum yapısını temel alan bu sistem gayet etkili şekilde işlemekte; yalnız annenin kamu bütçesinden yapılacak harcamalarla desteklenmesi ise toplumsal tepkiye neden olmamaktaydı. Bugün sayıları artan yalnız anneli ailelerin ise işgücü piyasalarına verimli çıktılar sunmayan ve kendine has karmaşık sorunlara sahip

yeni bir aile modeli olarak refah devletinin klasik sorun alanları dışında, kör bir nokta oluşturduğunu düşünmek mümkündür.

Yalnız anneliğin boşanma ve evlilik dışı çocuk sahibi olma yoluyla yaygınlaşmaya başladığı dönemden itibaren, kadınların yalnız anneliği kendilerinin tercih ettikleri ve sonuçlarına da kamu bütçesinin değil, kendilerinin katlanması gerektiği düşüncesi de yaygınlaşmaya başlamıştır. Yalnız anneliğin bir tercihin mi yoksa zorunluluğun mu sonucu olduğu konusundaki kamuoyu algısının, yine bu dönemden itibaren yardım çalışmalarını da şekillendirdiği görülmektedir. Örneğin 1980'li yıllardan itibaren boşanma ve evlilik birliği dışında çocuk sahibi olmanın normalleşmeye başladığı İskandinav ülkelerinde sosyal yardımlar, kamuoyunda bir önemli bir tartışma konusuna dönüşmemiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde farklı ülkelerde yalnız anneli ailelere yönelik uygulamaları incelerken farklılık ve benzerlikleri belirlemede, sınırları ortak politikalarla belirlenen sosyal refah modellerine göre sınıflandırmada kullanılan en yaygın yöntem olan Andersen tipolojisinin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Modeller arası ayırımın, sosyal faydadan kimlerin yararlanacağını istihdama katılım durumuna göre belirlendiği ve yeni sosyal risk unsurlarının etkisiyle yakın gelecekte farklılaşması muhtemel bu refah sınıflandırması; liberal, sosyal demokrat, muhafazakar ve Akdeniz refah modellerini içermektedir. Bunlardan *liberal model*, bireyin kendi refah şartlarını kendisinin oluşturmasının beklendiği; devletin ise yalnızca en düşük gelir düzeyindeki grupları, katı şartlara bağlı olarak ve minimum düzeyde desteklediği sistemleri tanımlamaktadır. Devletin istihdama katılımı artırma amaçlı eğitim, danışmanlık, çocuk bakım hizmetleri gibi desteklerinin minimum düzeyde olduğu bu modelde, kişinin güvenlik sistemine dahil olması prim ödemelerine bağlıdır. Sosyal yardımların ihtiyaç tespitine bağlı olarak verildiği modelin bir diğer karakteristiği, sosyal yardım alan bireylere yönelik damgalamanın yaygınlığıdır (Bergqvist, Yngwe ve Lundberg, 2013).

1891 yılında ihtiyaç tespitine dayalı emekli maaşı ödemeleriyle Danimarka'da temelleri atılan *sosyal demokrat modelde* ise refaha, evrensel nitelikli sosyal destekler ve devletin tam müdahaleci yaklaşımlarıyla ulaşılmaya çalışılır. Modelde sosyal koruma sistemleri, çalışan ve çalışmayanlar dahil tüm vatandaşların sosyal faydadan yararlanması amacıyla oluşturulmuştur (Samson ve Taylor, 2015). Andersen tipolojisinin ayırt edici özelliği olan istihdama ve primli sistemlere katılım boyutunda

değerlendirildiğinde bu modelde çalışmanın bir hak olarak ele alındığı ve tüm vatandaşların istihdama katılımları için gerekli düzenlemelerin devlet tarafından yapıldığı; diğer yandan sosyal güvenlik ağına dahil olmak için prim ödeme zorunluluğu bulunmadığı görülmektedir (Şenkal, 2007: 156). Modelde istihdama tam katılım hedeflendiğinden herhangi bir sebeple istihdama katılamayacak gruplar modelin devamlılığı açısından önemli risk oluşturabilmektedir (Jørgensen, 2018: 172). Bu açıdan yeni sosyal risk unsurlarının sistem açısından riskler barındırdığı açıktır. *Muhafazakar modelde* ise sistem, geleneksel kurumların rollerini sürdürmeleri ve mevcut sosyal yapının korunması amacıyla oluşturulmuştur. Sistem öncelikle prim ödeyerek sosyal güvenlik sistemine katkı sağlayan çalışanları korumayı hedeflemektedir. Basit bir karşılaştırmayla bu modelde kadın istihdamını artırma uygulamaları ile sosyal koruma amaçlı harcamaların liberal modele sahip ülkelerden daha yüksek olduğu ancak sosyal demokrat yapıya sahip ülkelere düşük kaldığı görülecektir (Yıldırım ve Şahin, 2015). Orta ve Kuzey Avrupa'ya göre geç yaşanan modernleşme ile otoriter rejimlerin etkisi sonucu oluşumu 1980'leri bulan *Akdeniz refah modeli* ise, sigortalı çalışanları kapsayan ve önemli bölümünü emeklilik ödemelerinin oluşturduğu dar kapsamlı sosyal güvenlik sistemiyle muhafazakar modelle benzeşmektedir. Bunun yanında model, sağlık ve eğitimin tüm vatandaşlar için ücretsiz olmasıyla sosyal demokrat modelle benzeşmektedir (Fuentes ve Pau, 2014). Türkiye, işgücü piyasalarındaki erkek egemen yapı, aile ve din gibi geleneksel kurumların sosyal yapı üzerindeki geniş etkisi, bölgesel ve sektörel bazda yoğunlaşan yoksulluk, düşük gayri safi milli hasıla ile sosyal alana düşük düzeyde devlet müdahalesi, planlı sosyal yardımların eksikliği, aile temelli ve adem-i merkezîyetçi sosyal politikalar gibi ortak noktaları nedeniyle bu refah modeline dahil edilmektedir (Gal, 2010: 285; Grütjen, 2006: 112.). Çalışan kadınlar açısından model, çocuk izinlerinin yetersizliği nedeniyle doğum sonrası kadınların iş hayatını yoğun şekilde terk etmeleriyle karakterizedir (Esping-Andersen, 2009: 25).

Aile politikaları açısından bakıldığında liberal ve muhafazakar refah sistemlerine sahip, özellikle geleneksel aile yapısının korunmaya çalışıldığı ülkelerde yalnız annelerin sosyal yardımlarla desteklenmesi bu ilk dönemden itibaren tartışılmaktadır. Erkeğin aile reisi olduğu aile modeli ve eski sosyal risklere karşı politikaları verimli olsa da bu ülkeler, yalnız annelerin de dahil olduğu 'yeni sosyal risklere' karşı etkili politik refleksleri geliştirememekle eleştirilmektedir (Herd, 2015: 1365). Bu

ülkelerde söz konusu tartışmalar “bir ebeveynin yokluğunda diğerini desteklemek devletin görevidir” anlayışının kamuoyu tarafından koşulsuz onay görmemesinin de etkisiyle; verilecek yardımların istihdama katılım şartına bağlanması ve kısıtlı süreli verilmesi sonuçlarını doğurmuştur (Bashevkin, 2002: 120).

Duyulmuş (2015) muhafazakar refah modeline sahip ülkelerin de özellikle son dönemlerde soruna yönelik farklı politikalar geliştirdiklerini değerlendirmektedir. Örneğin en önemli yeni sosyal risk unsuru olan tek ebeveynli aile artışı sorunu karşısında ‘erkek reisli, çift ebeveyn aile’ anlayışına sahip Almanya’da ‘iki reisli aile’ anlayışı benimsemeye başlanmış; sosyal riskler karşısında pasif korumacılık yerine ‘aktif’ tedbirlere geçilmiştir. Ülkede kadın istihdamını artırmak için 1994 yılından bu yana ücretsiz çocuk bakım hizmetleri, ücretli çocuk izinleri gibi düzenlemeler hayata geçirilmektedir. Bakım hizmetleri konusunda henüz yeterince ilerleme görülmesi de özellikle ücretli izin gibi aktif tedbirler içeren politikalarla yalnız anneler de dahil olmak üzere kadınların iş yaşamına katılımını arttırarak yoksulluk oranlarını azaltması; böylelikle sosyal refah devletinin finanse edilebilirliğini arttırması beklenmektedir (Vignoli ve diğerleri, 2016: 12).

Akdeniz ülkelerinde ise yalnız anneli ailelerle ilgili sorunlar ve ortaya çıkan ihtiyaçlar Avrupa’nın kuzeyine oranla geleneksel kalan sosyal destek sistemleri içinde çözümleniyor görünse de, bu ailelerin yapısında yaşanan değişimler, devletlerin sebeplere ve sonuçlarına ilişkin reflekslerini sürekli güncellemesini gerekli kılmaktadır. Örneğin İtalya ve İspanya’da 1990’larda ve 2000’lerin başında evlilik dışı çocuk sahibi olma eğilimi eğitim ve gelir seviyesi yüksek kadınlar arasında yaygınken; eğilimin giderek daha genç, daha az eğitilmiş ve düşük gelirli kadınlara doğru kaydığı görülmektedir (Garriga, Sarasa ve Berta 2015: 1166; Garriga ve Cortina, 2017). Bugüne kadar farklı ülkelerin deneyimleri ışığında bu değişimi, yalnız anneli ailelerin sayısında ve yoksulluk oranlarında yaşanacak bir artışın habercisi olarak yorumlamak mümkündür. Bu da AB geleceğinde güney bölgesi açısından sosyal politika anlamında olası bir zorlanma dönemine işaret etmektedir. Bu endişeyi haklı çıkaracak şekilde söz konusu ülkelerde yalnız annelerin, ekonomik resesyon dönemlerinde eskisine nazaran daha fazla zarar görmeye başladıkları belirtilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde sosyal politika düzenlemelerinin, genç ve düşük eğitim düzeyinden kadınların yalnız anne olma oranlarının ve buna bağlı sorunların artacağı bir toplumsal yapıya göre oluşturulması beklenebilir.

Refah modelleri ve ülkeler arasında yaklaşım farklılıkları bulunsa da, istihdama katılımı artırma ve sosyal yardımlar, yalnız anneli ailelerde yoksulluğa karşı öne çıkan uygulamalardır. Bu nedenle sosyal yardımlar ve istihdam politikalarının ne şekilde uygulandığı, etki düzeyleri ve etki düzeylerini belirleyen yan etkiler incelenecektir.

3.6. Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluk Sorununa Yönelik Çözüm Girişimleri: Sosyal Yardımlar ve İstihdama Katılımı Arttırma Çalışmaları

Yoksulluğu önleme ve etkilerini azaltma amacıyla devletler tarafından uygulanacak politikaların ne şekilde yürütüleceği, temel hedeflerinin neler olduğu gibi konular ülkelerin ekonomik refah düzeyleri, sosyal güvenlik sistemlerinin yapısı ve yoksulluğun temel sebepleri gibi değişkenler ekseninde belirlenmekte ve ülkeden ülkeye göre farklılaşmaktadır. Yoksullukla mücadelede uygulanan politikalara yön veren temel perspektifler ise bireylerin sosyal yardımlarla yoksulluk sınırı üzerine çıkarılmasını hedefleyen ‘doğrudan yaklaşım’, kalkınma sonucu yoksulluğu azaltmayı hedefleyen ‘dolaylı yaklaşım’ ve üretim araçlarının mülkiyetlerinin yeniden paylaşımını içeren ‘radikal reform yaklaşımı’ olarak sınıflandırılmaktadır (Şenses, 2006). Bunlardan ‘doğrudan yaklaşım’ kamu kaynakları ve primlerle finanse edilen ve sosyal yardımları da kapsayan sosyal güvenlik sistemlerini; dolaylı koruma ise ekonomik büyümeye eşlik eden istihdamı artırma çalışmalarını içermektedir. Takip eden iki bölümde yalnız anne yoksulluğuyla mücadelede uygulanan sosyal yardım ve istihdama katılımı artırma çalışmaları ve etkileri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda öncelikle sosyal güvenlik sistemlerinin bir parçası olarak sosyal yardımlar; sonrasında istihdam konusu incelenecektir.

3.6.1. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, temel amacı tüm yurttaşlar için makul yaşam ve çalışma şartlarının sağlanması olan; bu amaca ulaşmayı engelleyebilecek risklere karşı tedbirler ve ihtiyaçlara yönelik çözümler geliştiren sistemler bütünüdür. Sosyal güvenlik sistemlerinin tüm yurttaşlara gelir güvencesi sağlaması, sağlık hizmetlerine erişimlerini mümkün kılması ve onları yoksulluktan koruması beklenir. Bu bağlamda dar anlamda sosyal güvenlik; sosyal sigortalar ve vergilerle finanse edilen ve çalışanları kazalar, hastalıklar, ölüm ve işsizlik gibi belirlenmiş risklere karşı koruyan sistemlerden oluşur. Geniş anlamda ise tüm insanlar için sağlık hizmetlerine erişim ile çalışmayacak durumdaki yaşlılar, hastalar, yeni anne olan kadınlar, toplumda

marjinalize olmuş gruplar veya çalışsa da geliri asgari geçimini temin etmeye yetmeyen bireyler için temel ihtiyaçlara erişimi garanti edecek geliri ve sağlık hizmetlerine erişimi içermektedir (ESCAP, 2018). Emekli maaşları, işsizlik ödemeleri, ücretli doğum ve süt izinleri, tarım sigortaları, çocuk yardımları devletlerin sosyal güvenlik harcamaları arasında yer almaktadır (Kayalıdere ve Şahin, 2014).

Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumun incinebilir gruplarına yönelik koruyucu hedefleri, ekonomik büyüme hedeflerinden bağımsız değildir. Sosyal güvenlik faaliyetleriyle devletler, öncelikle toplumda düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bireyleri eğitim, sağlık gibi alanlarda verdiği hizmetlerle sağlıklı ve üretken bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Devletin finanse ettiği ve yönettiği bu hizmetleri alan bireyler, yetişkinlik dönemlerinde üretime katılabilecek; böylelikle hem kendilerini yoksulluktan koruyacak hem de işgücü piyasasının emek ihtiyacını karşılayarak sistemin devamlılığını sağlayacaklardır (Shepherd, Barrientos ve Marcus, 2004). Bunun yanında güçlü bir sosyal güvenlik sisteminin sosyal yapı üzerinde de stabilize edici bir etki oluşturması, ekonomik krizler gibi olağanüstü dönemlerde toplumsal istikrarı koruması da beklenecektir. Sosyal güvenlik uygulamalarının ayrıca, bireyleri ayrımcılık temelli risklere karşı koruması ve makul yaşam standartlarına ulaşmalarının önünü açması beklenmektedir.

1948 tarihli İnsan Hakları Beyannamesi'nde sosyal güvenlik temel insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Ancak sosyal güvenlik ağına dahil olma konusunda da toplumsal cinsiyetin etkisinin hissedilmektedir ve dünya genelinde kadınların sosyal güvenlik sistemi dışında kalma oranları erkeklerden daha yüksektir (Otto, 2014: 218). Dünya genelinde kadın istihdamının düşük olması, çalışanlar açısından ise istihdamın kayıt dışı yapısı kadınların sosyal güvenlik sistemi dışında kalmasının en temel sebebidir. Ek olarak sosyal güvenlik sistemlerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre oluşturulduğu ve çalışamayanlara yönelik koruyucu yardım programları bulunmayan bir ülkede sisteme eş/baba aracılığıyla erişebilen kadın, boşanma veya eşin/babanın ölümü gibi nedenlerle sistem dışında kalabilecektir.

Sosyal güvenlik sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır.

3.6.2. Sosyal Sigortalar

Sosyal refah sistemlerinin temelinde yer alan sosyal sigortalar, halen pek çok sosyal refah sisteminin en önemli bileşenidir. Sigorta sistemin amaçlarından ilki, çalışan bireyleri üretime katılımlarını ve gelire erişimlerini engelleyecek risklere karşı korumak; ikincisiyse kaza veya hastalıklar, doğum, yaşlılık, engellilik gibi sebeplerle çalışma hayatından süreli veya devamlı kopan bireyleri veya aileleri muhtaç duruma düşmekten korumaktır. Sistem; devlet, çalışan ve işveren üçlü ortaklığında finanse edilmekte; uygulanan sigorta programının yapısına göre finansman kaynağının katkısı ve katkı derecesi farklılaşabilmektedir. Çalışanlar ve işveren prim ödemeleriyle, devlet ise bütçe kaynaklı finansman desteğiyle sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Sosyal sigortaların ülkeler arası uygulamalarında farklılıklar olabilmekte birlikte, farklılaşmayan karakteristik özellikleri daha baskındır. Bunlardan bazıları şunlardır (Thompson, 1994: 5):

1. Zorunlu katılım: Çoğu çalışan sosyal sigortalara yasal zorunluluklar nedeniyle dahil olur/dahil edilir.
2. Devlet desteği: Sosyal sigorta sistemleri devletler tarafından oluşturulur ve sistemin yasal sınırları devlet tarafından belirlenir. Ancak bütün süreçlerin yönetimi ve finansmanı devlet tarafından sağlanmak zorunda değildir. Bir sosyal sigorta programı tamamen özel veya tamamen özel yönetime sahip olabileceği gibi karma yönetimli olabilir.
3. Sermayeder katılımı: Sosyal sigorta programları büyük oranda çalışanlar ve işverenlerin ödemeleriyle finanse edilmektedir. Çalışanın katılımı gelir miktarına göre belirlenir.
4. Uygunluk durumunun katkıya göre belirlenmesi: Kişinin hangi sigorta programından ne ölçüde yararlanabileceği, sigorta programına bugün veya geçmişte yaptığı katkılara göre belirlenir.
5. Faydaların kanunda öngörülmesi: Sigorta programlarından kimin ne derece yararlanacağı konusu kanunlarla belirlenir.
6. Sigortadan alınacak destekler veya yardımlar, her zaman katkı miktarıyla uyumlu değildir. Katkıya göre elde edilen fayda orantılandığında özellikle sağlık sigortaları, konut yardımları gibi alt gelir grubunu desteklemeyi amaçlayan programlarda üst miktarda ödeme yapanların elde edeceği kar, düşük ödememe

yapanlardan az olacaktır. Sosyal sigortalarda biriken bütçelerle ayrıca askerler, öğrenciler, evde bakım sorumluluğu taşıyan kadınlar gibi çalışmayanlara yönelik pek çok hizmet sübvansede edilmektedir.

7. Ayrı muhasebe ve uzun vadeli açık finansman planı: Devletler programların finansmanlarını ayrı şekilde tutmakta, gelecekte hangi programlarda ne miktarda ödemeye ihtiyaç duyulacağına göre planlamalar yapmaktadır.

Ayrıntılı incelenen bu nitelikler arasında özellikle katkı/fayda ilişkisinin sosyal faydaya göre belirlenmesi, yoksullara yönelik sosyal yardımlar da dahil olmak üzere koruyucu müdahalelerin, devlet ve çalışan katkılı finansmanını açıklamaktadır.

3.6.3. İşgücü Piyasalarına Yönelik Düzenlemeler

Pek çok ülke açısından ekonomik gelişimin sürdürülmesi ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürekliliğinin sağlanması, büyük oranda istihdamın yüksek seyretmesiyle ilişkilidir. Bunun yanında yurttaşların, bir hak olarak tanımlanan istihdama katılımlarını sağlamak sosyal devlet olma iddiasındaki devletler açısından bir görev niteliğindedir. Devletler bu nedenlerle, özellikle işsizliğin artış gösterdiği dönemlerde işgücü piyasalarına müdahale edebilmektedirler. İşgücü piyasalarına yönelik bu müdahaleler genellikle iki kategoride, aktif ve pasif istihdam politikaları olarak ele alınmaktadır. Bunlardan '*aktif istihdam politikaları*' (AİP), uzun süredir işsiz olan veya taşıdıkları belli özellikler nedeniyle istihdam edilebilirlikleri düşük olan belli grupların işgücü piyasalarına girmelerini ve işgücü piyasalarında kalmalarını, diğer bir ifadeyle istihdama katılımı arttırmayı hedeflemekte ve bu yönüyle genel istihdam politikalarından ayrılmaktadır (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 268). Bireylerin çalışma istençlerini ve istihdam edilebilirliklerini, bireye veya işverene yönelik düzenlemeler yoluyla arttırmayı amaçlayan AİP altı temel kategoriden oluşmaktadır. Bunlar eğitim programları, iş bulma hizmetleri, çalışmayı teşvik edici önlemler, istihdam destekleri, doğrudan iş yaratma ve diğer politikalarıdır. AİP'nin özellikle işgücü piyasalarının aradığı niteliklere sahip olmayan kadınların istihdamında devreye giriyor olmasıyla ilişkili şekilde, girişimcilik teşvikleri ve bakım sorumluluğu olan bireyler için sunulan çocuk bakım hizmetleri de AİP kapsamındadır (Nie ve Struby, 2011:36; Güray, 2012: 93). AİP, bireylere yönelik düzenlemeler yanında işgücü talebi oluşturmayı hedefleyen uygulamalarla da yürütülebilmektedir. Kamu kaynaklı iş yaratma uygulamaları bu kapsamdadır. Diğer yandan emeğin majinal maliyetini

azaltarak işgücü talebi oluşturma hedefiyle işverenlere verilen ücret destekleri de AİP kapsamındadır (Sanal, 2014:2; Kraft, 1998:785). Diğer yandan sosyal yardımların iş arama ve çalışma şartlarına bağlanmasını içeren uygulamalar da çalışmaya teşvik amacıyla oluşturulmaları yönünden AİP kapsamına girmektedir.

Bireylerin işsizlik veya iş arama dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları eksik geliri ikame etmeyi amaçlayan *pasif istihdam politikaları* ise sosyal yardımlar, işsizlik ödenekleri ve erken emeklilik maaşı gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Türkiye’de de işsizlik sigortası, kıdem tazminatı, kısa çalışma ödeneği mevcut pasif istihdam uygulamalarındandır (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 269). Söz konusu ödemeler özellikle bireyin herhangi bir ek gelir kaynağının olmadığı ve tek harcamasının bu gelirlere dayandığı noktalarda ekonomik yapıya istikrar kazandırması yönüyle olumlu olarak değerlendirilmektedir. Ancak özellikle işsizlik ödeneği, iş arama istencini düşürdüğüne ve bütçe üzerinde yük oluşturduğuna dair argümanlar nedeniyle eleştirilmektedir (Blinder, 2006).

Aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanmaları yönünden incelendiğinde iş bulma hizmetlerinin kısa vadede, meslek eğitimlerinin ise uzun vadede daha etkili oldukları ve devletlerin resesyon dönemlerinde aktif politikalar yerine pasif politikaları tercih ettikleri belirtilmektedir (Bánociová ve Martinková, 2017: 8). İşsizliği azaltma amacıyla uygulanan politikaların etkinliği konusunda yapılan çalışmaların farklı sonuçları olduğu görülmektedir. Örneğin Kraft 1998 yılında yaptığı çalışmada Avusturya, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, İsveç ve ABD’de o tarihe kadar uygulanan AİP’in istihdam artışı üzerinde olumlu, pasif politikaların ise olumsuz etki oluşturduğunu belirlemiştir. Guzman ise yaptığı çalışmada (2014) AB ülkelerinde 2000-2010 yıllarındaki iş yaratma uygulamalarının işsizliği azaltmadığını; işsizlik sigortası iş arama eğilimini azaltırken, meslek eğitimlerinin istihdam artışını olumlu etkilediğini belirlemiştir. Ancak araştırmaların genel bulguları, bu politikaların etkilerinin genel olarak düşük olduğu; iş eğitimi gibi bazı uygulamaların olumlu etkilerininse kısa süreli olduğu yönündedir (Güray, 2012:94).

Farklı ülkelerde yalnız anneli ailelere yönelik AİP uygulamalarının geçmişi incelendiğinde ülkeler arası farklı uygulamaların olduğu; örneğin Hollanda’da kısmi zamanlı istihdam da dahil olmak üzere istihdama aktif katılım teşvik edilirken, Avustralya’da tek ebeveynlere yönelik iş, eğitim ve meslek eğitimi programlarının ebeveynin gönüllülüğüne bağlı olarak uygulandığı görülmektedir. Norveç’te ise tek

ebeveynlerin istihdama katılımlarının artırılması hedefine, ebeveynlerin sosyal becerileri ve özgüvenlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalarla ulaşılmaya çalışılmıştır. AB, doğrudan bir yaklaşımla tek ebeveynlerden haftalık 40 saat ve üzeri süreli çalışmalarını talep etmektedir. Bu modelde ebeveynlerin kişisel gelişimlerinin ve mesleki becerilerinin artırılmasına, daha farklı bir ifadeyle işgücü piyasalarında tercih edilirlüklerini arttırıcı niteliklerin gelişimini hedefleyen uygulamalara ağırlık verildiği görülmektedir (Rowlingson ve Millar, 2002).

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması üst amacıyla düzenlenen ve kadınların hedef grup olarak belirlendiği AİP kapsamında değerlendirebilecek program ve projeler İŞ-KUR tarafından; büyük oranda işgücü yetiştirme ve girişimcilik kursları, mesleki danışmanlık ile Toplum Yararına Çalışma Programı olarak yürütülmektedir. Özellikle 2000’lerden bu yana yaygınlaşan ve Kadın İstihdamı Eylem Planı, Kadının Güçlenmesi Eylem Planı gibi geniş çaplı programlar kapsamında yürütülen çalışmalar Dünya Bankası, AB, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Ekonomik Forumu ve G20 gibi uluslararası örgütler tarafından da desteklenmektedir (Göcen, 2018:28; KEİG, 2013: 32).

3.6.4. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, bireysel veya çevresel sebepler sonucunda toplumsal işlevselliği azalan, yaşamlarını sürdürmede zorlanan birey ve gruplara yönelik müdahale sistemleridir. Sosyal hizmetlerin düzenlenmesi ve sunumunda ana hedefler, bireylerin bağımsız yaşama becerileri geliştirmelerine, içsel ve çevresel engellerin üstesinden gelerek kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır. Sosyal hizmetler bu amaçlarla danışmanlık hizmetleri, eğitimler, terapiler, lobi çalışmaları, savunuculuk gibi pek çok farklı tür ve düzeyde müdahaleyi içermektedir.

Sosyal yardımlar gibi kamu bütçesinden fonlanan ve yararlanabilmek için prim şartı bulunmayan sosyal hizmetlerde, sosyal yardımlardan farklı olarak yoksulluk yaşantılarını engellemek, hedeflenen pek çok amaçtan yalnızca biridir. Sosyal hizmetler; engelli, bağımlı, yaşlı, çocuk, kadın gibi yüksek sosyal risk altındaki birey ve topluluklara yönelik çok çeşitli ve farklı hizmetler sunuyor olmasıyla da sosyal yardım uygulamalarından farklılaşmaktadır (Erdoğan, 2018). Sosyal hizmetlerin ayırt edici bir diğer özelliği de hem hizmet sunumu hem de finansman sağlanması aşamalarında kamu kaynakları yanında sivil topluma ait kaynakların da

kullanılabilmesidir. Bunun yanında yoksullukla mücadele konusunda sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar farklı hedef ve yöntemlere sahiptir. En temel farklılık, aynı ve/veya nakdi yardımlarla ihtiyaçların hızlıca giderilmesi hedeflenirken, sosyal hizmetlerin hem planlanma, hem de sunum sürecinde önleyici/engelleyici doğasının daha ağır basması olarak tanımlanmaktadır. Sosyal hizmetlerle daha aktif bir yaklaşımla yoksulluğu ortaya çıkaran sebebi ortadan kaldırma, mümkünse kişinin üretkenlik potansiyelinin devreye girmesini destekleme ve yardımlara ihtiyaçlılık durumunun ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Kesgin, 41). İki yaklaşımın bu temel farklılığı, refah hizmetlerinin sunumunda da farklılıklar oluşturmaktadır. Tüm yurttaşları için yoksulluk sınırları üzerinde gelir ve yaşam şartları hedefleyen ülkelerde önleyici çalışmalar içeren sosyal hizmetler güçlü yapıdadır.

3.6.5. Sosyal Yardımlar

Sosyal yardım, belirli bir gelir düzeyinin altında yaşayan birey ve ailelere, genellikle bir ihtiyaç tespitine dayalı olarak belli düzeyde maddi destek sağlanmasıdır. Geri ödemesiz olarak verilen aynı/nakdi yardımlardan oluşan sosyal yardımlar, belli risk gruplarına yönelik olarak veya yoksulluk riski taşıyan tüm gruplara yönelik olarak farklı şekillerde düzenlenebilmektedir (ILO, 211:75). Sosyal yardımlar prim ödeme şartına bağlı olmadıkları ve devlet tarafından finanse edildikleri için sosyal güvenlik sisteminin bir parçası değil, sosyal güvenlik hedefine varmada bir alt sistemdir (Güler, Yılmaz ve Aksanyar, 2018). Ancak teknik olarak sosyal güvenlik sistemi altında yer almaktadır. Sosyal yardımlar; çalışmayacak durumda olanlara yönelik yardımlar, çalışabilecek durumda olanlara yönelik yardımlar ve sosyal yatırımlar olarak üçe ayrılmaktadır.

Bir ülkede sosyal yardımların amaçları ve yapısını, o ülkenin sosyal refah yapısı, ekonomik gelişmişlik düzeyi, sosyal yapısı ve risk altındaki grup tanımlaması gibi değişkenlerden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu bağlamda yardım politikaları incelenirken, bu politikaların hangi düşünsel ve ekonomik etkenlerle şekillendiğini araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Örneğin Barientos (2013) sosyal yardım düzenlemeleri arasındaki farklılıkları incelerken ilk olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri arasındaki farklılık üzerinde durmaktadır. Gelişmiş refah devletlerinde sosyal güvenlik ağı tüm yurttaşları kapsadığından bu ülkelerde sosyal yardımlar toplumun yaşam standardının belli bir

düzyeyde tutulması ve yoksulluk sınırı altında kalan azınlık için asgari yaşam şartlarının korunması, birey ve ailenin sorunlarının önlenmesi amaçlarıyla uygulanmaktadır. Yardımlar kurumsallaşmış ve belli bir düzene oturmuştur. Gelişmekte olan ise ülkelerde nüfusun -çalışanlar dahil- önemli bölümünün sosyal güvenlik sistemi dışında kalması nedeniyle sosyal yardımlar, nüfusun genelini olağanüstü yoksulluk ve yoksullukla ilişkili olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmadan korumayı amaçlayan temel sistemlerdir. Gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkelerde yardım sistemleri düşük düzeyde kurumsallaşmıştır ve yardımlar genellikle kısıtlı süreler için hazırlanmış projeler veya programlarla ve ihtiyaç tespitiyle yapılmaktadır (Barrientos, 2013: 101). Bu nedenle örneğin Kuzey Avrupa ülkelerinde sosyal yardımlara ayrılan bütçe, sosyal güvenlik bütçesi içinde düşük bir orana sahipken, gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik bütçesinin %50'sine kadar çıkabilmektedir.

Daigneault'ya da (2014) sosyal yardımlara ilişkin literatür üç farklı sosyal yardım paradigmasını işaret etmektedir. Çalışmamızın konusuyla da ilişkili olduğu değerlendirilen söz konusu paradigmalardan ilki, sosyal demokrat yaklaşımın yeniden bölüşümcü yapısı ile ilişkisi kurulabilecek olan 'salahiyet' (*the entitlement*) paradigmasıdır. Yaklaşım yoksulluğu, bireyin maddi kaynaklara erişiminin toplumsal şartlar ve piyasa yapısı sonucu kısıtlanmasının sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle yurttaşlar, piyasanın insafına bırakılmadan devlet tarafından desteklenmeli ve yoksulluktan korunmalıdır. Bu yaklaşıma sahip ülkelerde yardımlar evrensel nitelik taşımakta, tüm yurttaşlar için ideal yaşam şartları sağlanması devletin görevlerinden biri olarak yorumlanmaktadır. İkinci paradigma, muhafazakar sosyal refah modeliyle ilişkilendirilebilecek 'işgücü' paradigmasıdır. Birey kendi refahından kendisi sorumludur ve eğer ağır engellilik gibi değiştiremeyeceği şartlar içinde değilse, maddi yoksunluk durumunda devletten destek beklememeli ve çalışmalıdır. Devletin cömert yardımları ise bireyleri çalışma hayatından uzaklaştırdığı için yardımlar ancak hak edenlere ve sınırlı düzeyde verilmelidir. Sosyal yardımlar konusunda üçüncü paradigma ise OECD'nin düşük ücretli çalışanlar ve özellikle tek ebeveynler gibi özel gruplara yönelik olarak 1990'lardan itibaren teşvik ettiği 'aktifleştirme' paradigmasıdır. Bu yaklaşımda devlet, yoksulluğu azaltma amacıyla piyasayla işbirliği içinde olacak; vatandaşlarını verdiği eğitim, danışmanlık gibi hizmetlerle işgücü piyasası açısından nitelikli hale getirerek istihdamı arttıracaktır. Ayni/nakdi yardımlar

ise hem çeşitlendirilecek, hem de miktar olarak arttırılacaktır. OECD'nin bu yaklaşımı teşvik etmesi, çalışan yoksullar ve tek ebeveyn ailelerin sosyal güvenlik sistemlerinin geleceğini belirleyecek gruplar olduğunun göstergelerindedir.

Aktifleştirme paradigmasının özellikle yalnız annelere yönelik olarak ne şekilde hayata geçirildiği, 'işgücü piyasalarına yönelik düzenlemeler' başlığı altında aktif istihdam politikalarında incelenecektir.

3.7. Farklı Ülkelerde Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltma Etkisi

Yalnız anneli aile yoksulluğunu azaltma konusunda, ülkelerin sosyal politika anlayışları ve nüfus yapılarına göre şekillenen girişimleri olduğu; sosyal yardımların en yoğun kullanılan yöntemlerden olduğu görülmektedir. Örneğin bugün Türkiye hariç, OECD üyesi ülkelerin tamamında tek ebeveynli ailelere (İrlanda, Danimarka, Slovakya, Finlandiya, Japonya, Bulgaristan, İsveç, Avusturya, Slovenya ve İngiltere'de ebeveynin net gelirinin %40'ına varacak miktarda) nakit yardımı yapılmaktadır. Bunun yanında Türkiye ve ABD hariç tüm OECD üyesi ülkelerde, tek ebeveynli ailelere çocuk sayısına bağlı olarak aile desteği ve gelir miktarından bağımsız nakit transferi yapılmaktadır. On yedi OECD üyesi ülkede, tek ebeveyn kira yardımı yapılırken otuz bir ülkede tek ebeveynler gelirlerinin bir kısmını devletten, çocuk yardımı olarak almaktadır (Bradshaw, Keung ve Chzhen, 2018: 351). Bunun yanında İrlanda, Avusturya, İngiltere ve İskandinav ülkelerinde yalnız anneli ailelere yönelik yardımların, çift ebeveynli ailelere verilen yardımlar ve çocuk desteklerinden daha yüksektir (Van Lancker, Ghysels & Cantillon, 2015: 211).

Genel olarak sosyal yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisinin yapılan yardımın etkisi, hedefleri, yapısı ve miktarına göre farklılaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda örneğin ihtiyaç tespitine dayalı olarak yapılan sosyal yardımların, yoksulluğu azaltma etkilerinin düşük olduğu belirtilmektedir (Marx, & Salanauskaite & Verbist, 2013: 4). Yardımların istihdam şartına bağlanmadığı veya gelir düzeyine göre belirlenmediği ülkelerde ise yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisi daha yüksektir (Koistinen, 2009: 92). Elbette burada etki düzeyini belirleyen temel etken, ülkelerin genel refah politikaları ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin yardım süreçlerini ne şekilde etkilediğine göre oluşmaktadır. Örneğin sosyal demokrat refah anlayışı ve evrensel sosyal yardım programına sahip bir ülkede gelir eşitsizliğinin ve genel olarak

yoksulluk düzeyinin düşük olmasıyla da ilişkili olarak, sosyal yardımlar daha etkili sonuç verebildiği bilinmektedir (Zabel, Hannah ve Hübgen, 2018). Örneğin Duyulmuş'un (2015) sosyal yardımların yalnız anneli aile yoksulluğu üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında da 1990'lı yıllarda tek ebeveynli aile oranının benzer düzeylerde olduğu İngiltere (%20) ile İsveç'te (%21.3) yoksulluk oranlarının aynı sırayla %19.8 ve %2.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Duyulmuş, iki ülkede yoksulluk düzeylerindeki bu farklılığı, İsveç'te sosyal yardımların daha güçlü ve genel olarak gelir eşitsizliğinin daha düşük olması nedeniyle yoksulluk oranının daha düşük olmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu haklı bir tespittir. Ancak bugün İsveç'te yalnız anneli aile yoksulluğu, Duyulmuş'un incelediği dönemin oldukça üzerindedir. Bunun yanında ülkede yapılan yardımların yalnız annelerde yoksulluğu azaltma etkisi, diğer İskandinav ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bu sonuç, İsveç'te yalnız anneli aileler hedeflenerek oluşturulmuş ek yardımlar olmamasıyla ilişkilendirilmektedir (Van Lancker, Ghysels & Cantillon, 2015: 213).

Burada yardımların etkisini arttıran hususlar; toplam yardım bütçesinin yüksek olması, bütün yurttaşların minimum gelir desteğine erişebilmesi ve yardımların tüm topluma eşit yayılması sonucunda keskin sınıfsal farklılıkların oluşmasının önlenmesidir. Başka bir deyişle bu modelde yoksulluk, ortaya çıkmadan önlenmektedir (Ive vd, 2013). İskandinav ülkelerin uyguladığı bu sistemde yardımların yalnız anneli aileleri yoksulluktan koruma etkisi de yüksektir. Bu ülkelerde yardımların etkisini arttıran diğer bir unsur, neredeyse bir istisnasızın tüm çocuklu ailelere ve özelde yalnız annelere yönelik ek maddi destekler sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu ülkelerde yaşayan yalnız anneli aileler, zaten var olan yurttaşlık desteğine ek olarak, çift ebeveynlere verilenden daha yüksek miktarda sosyal yardımlara erişebilmektedirler. Bu nedenle bu ülkelerde doğrudan yalnız anneli aileleri hedef alan yardımların yoksulluk giderici etkisi evrensel nitelikli yardımlardan daha fazladır (Van Lancker, Ghysels & Cantillon, 2015). Ancak burada tekrar hatırlanması gereken nokta, bu ülkelerde toplumun tamamının yoksulluktan koruyan bir evrensel gelir desteğinin var olduğu; dolayısıyla zaten korunaklı bir sistem üzerine bir de yalnız anneli ailelere özel desteklerin verildiğidir. Bu şekilde bir yardım yapısı sonucunda yalnız annenin çalışmadan, yalnızca sosyal yardımlarla hayatını idame ettirmesi; bazı durumlarda çift ebeveyn ailelerin gelir düzeyi üzerine çıkması da mümkün olabilmektedir. 2000'li yılların başında bu farklılığın somutlaşmış örnekleri olarak, çalışmadan, yalnızca

sosyal yardımlarla -yoksulluk şartları içinde kalarak olsa da- hayatını sürdürebilme ve kendi tercihiyle çalışma şansına sahip Kuzey Avrupalı bir yalnız anne ile çalışmadan hayatını sürdüremeyecek olan ABD’li yalnız anne gösterilmekteydi (Albelda vd, 2005).

Diğer yandan sosyal transferlerin yoksulluğu azaltma etkisinin ülkeden ülkeye farklılaştığı ve daha yüksek harcama yapan bir ülkedeki etkinin, daha az harcama yapan bir ülkenin gerisinde kalabildiği bilinmektedir. Örneğin AB genelinde sosyal transferlere ayrılan payın ortalaması GSMH’nın %27’i düzeyindeyken oranlar ve transferlerin etkisi ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Finlandiya’nın sosyal transferler için GSMH’dan ayırdığı pay %31.9 iken yoksulluğu giderme etkisi %53 düzeyindedir. Diğer yandan transferlere %29.4 pay ayıran Almanya’da ise yoksulluğu azaltma etkisi %32 düzeyindedir (Aydın, 2019).

2001 yılında Hollanda’da sosyal transferler sonrası yoksulluk oranında azalma %73.6, Avusturya’da %62.4, İtalya’da %52.7 iken Türkiye’de 2005 yılında bu oran %14.4 (%10.7 emekli aylığı etkisi, %1.9 sosyal transfer etkisi olmak üzere) olarak gerçekleşmiştir. Çocuk yardımları ve yalnız anneli ailelere yapılan yardımlar özelinde incelendiğinde ise İtalya ve İspanya’da yardımların etki düzeyinin son derece düşük olduğu görülmektedir. Yardımların yüksek etki düzeyine ulaştığı ülkelerin ise çocuklu ailelere yardımların genel yüksek olduğu İrlanda gibi ülkeler veya yalnız anneli ailelere ek yardımların yapıldığı Danimarka, Finlandiya gibi ülkeler olduğu belirlenmiştir (Van Lancker, Ghysels & Cantillon, 2015: 218).

Tablo 3.7.1: Tek ebeveynlere Finansal Destek: Özel Çocuk Destekleri ve Sosyal Yardımlar (Budlender, 2015).

Ülke	Destek	Uygunluk	Çalışma Şartı	Gelir / Kazanç Şartı	Kesintiler
Avustralya	Tek Ebeveynler İçin Ebeveynlik Maaşı	Avustralya’da en az 2 yıldır yaşıyor olmak; ebeveynliğin Avustralya’da başlamış olması. Çalışma şartı devreye girdiğinde iş eğitimi alıyor, iş arıyor veya çalışıyor olmak.	Ebeveyn Ödemesi için, çocuk 6 yaşını geçtikten sonra uygulanır	Ebeveynlik Maaşı, gelir düzeyine göre verilir. Gelir alt sınırı ev sahibi olanlar ve olmayanlara için farklı düzenlenmektedir.	Gelir arttıkça yardım belli düzeylerde azalır.
Belçika	Sosyal Yardıma Ek	18 yaşından küçük çocuğa veya 25 yaş altı eğitim alan gence bakıyor olmak	Yok	3 aylık toplam gelir 3.753 Euro altı kaldığında ve 2.çocuktan itibaren çocuk başına 20 Euro arttırılarak ödenir.	Kesinti yapılmaz.
Çek Cumhuriyeti	Sosyal Ödeme Desteği (tek ebeveyn için yüksek oranda uygulanır)	26 yaşından küçük çocuğun bakımından sorumlu olmak	Yok	Ailenin geliri, ailedeki birey sayısına göre hesaplanan minimum gelir düzeyinden iki kat daha düşükse ödenir	Kesintiler ailedeki birey sayısı ve gelir düzeyine göre belirlenir.

İzlanda	Aile Ödeneğine Ek	18 yaş altı çocuk sahibi olmak	Yok	Var	Tek ebeveynin geliri belli bir düzeyi geçtiği takdirde yardımda kesinti yapılır. Kesinti miktarı 1 çocuk için %2, 2 çocuk için %5, 3 ve fazlası çocuk için %7.
İsrail	Sosyal Yardım Artışı	Ebeveyn 20 yaşından büyük ve İsrail'de ikamet ediyor olmalı. Çalışma ve gelir testlerini geçmiş olmalıdır	İş bulma kurumuna başvurulması zorunludur. Teklif edilen işi reddetme karşılığında, yardım 2 aylığına askıya alınır.	Gelir testi	Gelir, yapılan desteğin %60-70 düzeyinde üstüne çıktığında yardım kesilir.
Japonya	Tek Ebeveyn Yardımı	18 yaş altı çocuğu olan yalnız anne olmak.	Yok	Gelir testi	Gelir arttıkça yardım azalır.
Kore Cumhuriyeti	Çocuk Yetiştirme Desteği	10 yaş altı çocuk bakıyor ve Ulusal Teme Yaşam Güvenliği Yardımından faydalanmıyor olmak	Yok	Gelir ve mülkiyet denetimleri yapılır. Miktar aile birey sayısına göre düzenlenir.	Azaltma yapılmaz.

Hollanda	Sosyal Yardıma Ek	İş bulma kurumuna başvurmuş ve halen iş arıyor olmak, uygun işleri ve iş eğitimlerini kabul etmek; çocuğun bakımından sorumlu olmak	Evli olmayan ebeveynler çocuk 5 yaşına geldiğinde çalışmalıdır	Belli düzeyde gelir ve birikimler denetlenir; aile yardımları değerlendirmeye alınmaz	Kesinti yapılmaz.
Norveç	Geçici Destek	En küçük çocuk 3 yaşına gelene kadar alınabilir. İş eğitimi alınıyorsa süre 2 yıl uzatılır. 1'den fazla çocuk bakılıyorsa veya ebeveyn yaşı 18'den küçükse süre 3 yıl daha uzatılır.	Yok	Gelir (kazançlar ve işsizlik sigortası)	Maaş ve işsizlik sigortası, belli bir miktarı (35,128 Norveç Kronu'nu) geçerse %40 oranında azaltılır.
Finlandiya	Aile Ödeneğine Ek	17 yaşından küçük çocuğa sahip/bakıyor olmak.	Yok	Yok	Kesinti yapılmaz.
ABD	YOK				

3.8. Türkiye’de Yalnız Anneli Ailelere Yönelik Sosyal Yardımlar

Türkiye’nin sosyal politika düzenlemeleri aile odaklı olsa da aile alanında yapılan harcamaların OECD ortalamalarının oldukça altında olduğu bilinmektedir. Bunun yanında boşanmış kadına verilecek destekleri içeren kamu politikalarının boşanmayı arttırıcı etki etmesi endişesi altında oluşturulduğu; bu nedenle eşi olmayan kadınların yoksulluk sorununa etkin çözüm geliştirilemediği iddia edilmektedir (Özar ve Yakut, 2012).

Büyük bölümü doğrudan çocuğa yönelik olarak düzenlenen, ayrıca muhtaçlık şartına bağlı olarak toplumun sosyal güvencesi olmayan, en muhtaç durumundaki ailelerini hedef alan yardımlar arasında 18 yaşından küçük çocuğu olan bir yalnız annenin 2020 yılı itibariyle alabileceği kamu kaynaklı yardımlar şunlardır;

- Eşi vefat eden kadınlara iki ayda bir 550 lira ödenmesini içeren yardım (EVEK).
- Anne veya babası vefat etmiş 18 yaş altı çocuklara, 2 ayda bir kez 100 lira olarak ödenen ‘Öksüz ve Yetim Yardımı’.
- Aileleri asgari ücretin $\frac{1}{3}$ ’ü düzeyinde aylık gelire sahip ilk ve orta öğrenim çağındaki çocuklara yönelik eğitim materyali yardımı.
- Sosyal güvencesi olmayan ailedeki çocuğun okula devam etmesi şartıyla, örgün eğitimin devam ettiği 9 ay boyunca, çocuğun devam ettiği eğitimin kademesi ve cinsiyetine göre 35 ile 60 lira arası değişen miktarlarda verilen Şartlı Eğitim Yardımı.

Bunlar içinde 2012 yılından bu yana yapılmakta olan Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardım’ın (EVEK) yararlanıcı olarak doğrudan kadınlara yönelik tek yardım olduğu görülmektedir. Ancak EVEK ‘eşin ölmesi’ şartına bağlı bir yardım olduğu için yalnız anneli ailelerle ilişkilendirilmesi oldukça dolaylı bir yaklaşım olacaktır. Toplumun en dezavantajlı gruplarından birini yönelik bir yardım olan EVEK, boşanmış kadınları kapsam dışında bırakması ve başvuru için herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama şartı taşıması yönlerinden eleştirilmektedir (Daşlı, 2016). EVEK’ten faydalanan kadınlar aynı zamanda SYV’den de yardım talebinde bulunabilmektedir. Eşi vefat etmiş kadınların yeniden evlenmeleri veya bir kişiyle resmi nikahlı olmasa da birliktelik yaşamaları yardımın kesilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kadınların medeni durumlarında değişiklik olup olmadığı yapılan sosyal

incelemeler ve sistem sorgulamalarıyla kontrol edilmektedir. Bunun yanında faydalanıcı kadının sigortalı bir işte çalışmaya başlaması da yardımın kesilmesine neden olmaktadır.

Sosyal yardımlar çalışmayacak durumda olanlara yönelik yardımlar, çalışabilecek durumda olanlara yönelik yardımlar ve sosyal yatırımlar olarak üçe ayrılmaktadır. Eşi vefat eden kadınlara yönelik maaş, çalışmayacak durumda olanlara yönelik yardımlar arasında sayılmaktadır. SED ise devlet korunması altına alınma riski olan çocukların ailelerine yönelik bir maddi destek olduğu için sosyal yatırım amaçlı yardımlar kapsamına girmektedir (Yentürk, 2018).

Yalnız anneli aile niteliğindeki aileleri kapsayan çalışmalar da SED'in bu ailelerin en yaygın şekilde faydalandığı kamu kaynaklı desteklerden olduğunu göstermektedir. Örneğin Atalar, 2018 yılında yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında Kahramanmaraş ilinde ailesi Sosyal Ekonomik Destek (SED) alan öğrencileri incelemiştir; 279 katılımcı öğrencinin %45.3'ünün yalnız anneye yaşadığını belirlemiştir. Bu sonuçlar SED yararlanıcıları içinde yalnız anneler ve çocuklarının oranı konusunda fikir vermektedir. Akyıldız'ın (2018) Trabzon'da SED alan kadınları incelediği "Sosyal ve Ekonomik Destek Bağlamında Kadın Yoksulluğu: Trabzon Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ise yardım alanların %72'sini yalnız anneler oluşturmaktadır.

Yalnız anneli ailelerin yararlanabileceği diğer yardımların ise doğrudan çocuğa yönelik olduğu görülmektedir. Diğer yandan 'Öksüz ve Yetim Yardımı' dışındaki yardımların muhtaçlık şartına bağlı olarak sosyal güvencesi olmayan, muhtaç durumundaki kişilere verildiği görülmektedir. Türkiye'de sosyal politikalar aile odaklıdır. Ancak yine de aile alanında yapılan harcamalarda, OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer alındığı görülmektedir.

Kırlioğlu 2015 yılında Konya bölgesinde sosyal yardımlar, sağlık ve yaşam kalitesi ilişkisini incelediği yüksek lisans tez çalışmasında, kadın SED yararlanıcıları içinde annelerin (toplam katılımcılar içinde %78.3 oranında); anneler içinde de yalnız annelerin önemli oranda (SED alan toplam annelerin %59'i oranında) temsil edildiğini belirlemiştir.

3.9. Türkiye’de Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltma Etkisi

Sosyal transferlere AB ortalamasının yarısı düzeyinde, gayrisafi milli hasılanın %12’si düzeyinde bütçe ayıran Türkiye’de sosyal yardımların yoksulluğu giderici etkisi AB ülkeleriyle kıyaslandığında Türkiye %8’le son sırada yer almakta; transferler sonrası ülkedeki yoksul vatandaş sayısı 20 milyondan 18 milyona gerilemektedir. Demir’in (2008) yaptığı çalışmada Türkiye’de yoksulluğu azaltıcı etkisi en yüksek transfer emekli aylıkları olduğu görülmektedir. Prim ödemesine bağlı olmayan sosyal transferlerin ise yoksulluğu azaltma ve/veya yoksulluk sınırı üzerine taşıma etkisinin oldukça düşük olduğu belirlenmiştir.

Demir (2008), Türkiye’de sosyal yardımların ne kadarının gerçekten ihtiyacı olanlara ulaştığı ve ulaşan bu yardımların yoksulluk sınırı üzerine taşıyıcı etki oluşturup oluşturmadığını incelerken etki düşüklüğünün temel sebeplerini yoksul hane kompozisyonlarının çok iyi tanımlanmamış olmasına ve yardımı hak etmeyen grupların da yardım almalarına bağlamaktadır. Söz konusu çalışmanın yapıldığı 2008’den bugüne AÇSHB’nin kurulması ve Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi’nin (BSYS) devreye girmesi mükerrer veya hak edilmeyen yardımların önlenmesi açısından atılmış önemli adımlardır. Sistemin bir diğer artışı sosyal yardım ihtiyaçlarının daha sistemli ve doğru şekilde tespit edilmesini mümkün kılıyor olmasıdır. Diğer yandan sosyal incelemelerin de aile kompozisyonunun daha iyi tanımlanarak yardım bağlanması ve sahteciliği önleme konusunda etki oluşturu bir yenilik olduğu açıktır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017).

Gümüş de (2014) Türkiye’de 2004-2011 yılları arasında bölgelere göre yoksulluk düzeylerinin sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık harcamaları ile sosyal güvenlik harcamalarından ne şekilde etkilendiğini incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda sosyal koruma harcamalarıyla yoksulluk arasında negatif bir ilişki olduğu, yani koruma harcamalarının yoksulluğu azaltıcı etkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak etki çok zayıf düzeydedir. Araştırmacı bu durumu koruma harcamalarının yetersizliğine bağlarken yoksulluğu azaltıcı etkisi en yüksek harcamaların eğitim alanında yapıldığını belirtmektedir.

Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının yoksulluk üzerindeki etkisini azaltan ve derin yoksulluk içindeki vatandaşların düzenli sosyal desteğe ulaşması önündeki temel engelin, enformel sektörde çalışan veya hiç çalışmamış yani sisteme prim katkısı

sağlamamış vatandaşların kapsam dışında kalması olduğu değerlendirilmektedir (Ceren ve Erdem, 2018). Bu sorun kadınlar özelinde incelendiğinde Türkiye’de aktif sigortalı kapsamının da düşük olmasına neden olacak şekilde kadınların işgücüne düşük düzeyde katılımları, katılanların ise büyük oranda kayıt dışı işlerde çalışıyor olmaları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde 2017 yılında çalışabilir durumdaki her beş kadından bir tanesi, sigorta kapsamında olduğu görülmektedir (Sarica, 2019). Diğer yandan ihtiyaç tespitine dayalı olarak verilen yardımların önemli bölümünde herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama şartı bulunmaktadır. Dolayısıyla düzenli sosyal güvenceye yalnızca primli sisteme dahil olanlar ulaşabilmekte, miktarı oldukça düşük olan sosyal yardımlardan ise herhangi bir mal varlığı ve sigorta güvencesi olmayan en alt gelir düzeyindeki yoksul bireyler yararlanabilmektedir. Bu nedenle sosyal koruma sisteminin yoksulluktan kurtarma etkisinin bütün yoksullar için aynı olmadığını belirtmek gereklidir.

Türkiye’de de sosyal yardımların yoksulluk azaltıcı etkisi üzerinde etkili bir diğer değişkenin cinsiyettir. Sarısoy ve Koç (2010) yaptıkları analiz çalışmasında Türkiye’de kadın yoksulluğunun erkek yoksulluğundan yüksek olduğunu ve sosyal yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisinin erkeklerde daha kısa sürede ve daha yüksek düzeyde; kadınlarda daha uzun sürede ve düşük düzeyde etki ettiğini belirlemiştir. Bu tarz bir yorumla Türkiye’de sosyal politikaların yoksulluk üzerine etkisini değerlendirdiği tez çalışmasında Özsoy (2019) kadınlara yönelik politikaların politikaların etkisinin artması için boşanmış kadınların da sosyal yardım düzenli sosyal yardımlara erişebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sosyal koruma sistemi içinde boşanmış kadınlar ayrı bir tartışma konusudur. Boşanmış kadınlara yapılacak yardımların boşanmaları artıracığı endişelerinin bu kadınlara yapılacak sosyal yardımların önünü kapattığı iddia edilmektedir. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu’nun Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesine başlıklı araştırmasında eşi vefat edenler yanında boşanmış kadınların da sosyal yardıma ihtiyaç duyacaklarının belirtilmiş olmasına rağmen, proje sonrası oluşturulan EVEK yardımının yalnızca eşi vefat eden kadınları kapsamı da bu endişenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Özar ve Yakut-Çakar, 2012). EVEK’in uygulanmaya başlandığı 2012 yılından bu yana boşanmış kadınları kapsam dışı bırakan yapısı eleştiriliyor olmasına rağmen bu konuyla ilgili bir değişiklik yapılmamış olması da ilginç bir noktadır. Özar ve Yakut-

Çakar (2015) Türkiye’de kadına yönelik sosyal sorumluluğu aileden alarak kamuya veren ilk düzenleme olarak tanımladıkları EVEK’le yalnız kadınların sosyal ihtiyaçlarını ilk kez gündeme geldiğini belirtmektedirler.

3.10. Yalnız Anneli Ailelerde Yoksulluğun Önlenmesine Yönelik İşgücüne Katılımı Artırma Uygulamaları

Klasik iktisadi kalkınma yaklaşımlarının iddiası olarak işsiz nüfusun toplum ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde oluşturduğu yükün istihdama katılım artırılarak hafifletilmesiyle azaltılmasını, kısaca “yoksullukla dolaylı mücadeleyi” hedefleyen çalışmalar yirminci yüzyılda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pek çok ülkede uygulanmıştır.

Vergilerin sosyal yardımlar, sağlık ve eğitim harcamalarıyla alt tabakalara dağıtımını hedefleyen “yoksullukla doğrudan mücadele”den farklı olarak bu anlayışta, ekonomik kalkınma zaman içinde yoksulluğu azaltıcı etki oluşturacağı için mevcut kaynaklar sosyal yardımlara değil ekonomik büyümeye yönlendirilmelidir (İncedal, 2013: 117).

Bonoli (2007) II. Dünya Savaşı sonrası dönemde aile reisi erkeğin gelirin korunması amacıyla oluşturulmuş sosyal refah sistemlerinin geleneksel tasarruf ve masraf kısılması yaklaşımından 1990’ların sonu ve 2000’lerin başı olarak tarihlendirilebilecek bir dönemde ayrıldığını ve her şartta istihdamı artıracak bir yapıya doğru değişim yaşandığını belirtmektedir. Refah devletinin temel amacının dezavantajlı bireylerin -kadın veya erkek fark etmeksizin- her şartta istihdama katılımlarının sağlanması olarak belirlendiği bu dönemden itibaren aktif sosyal politikalarla (iş-yaşam dengesini sağlamaya yönelik yasal düzenleme ve uygulamalar, çocuk bakımı konusunda destek gibi) istihdama katılım desteklenmiştir. Bu yaklaşımın temel amaçların birisi, bütçe üzerindeki yükün azaltılmasıdır.

Ancak farklı ülkelerin yakın dönem deneyimleri, istihdama katılım ile yoksulluğun azalması arasında her zaman doğrudan ve kesin bir ilişki olmadığını; esas belirleyici olanın istihdamın niteliği olduğunu ortaya koymaktadır (Bradshaw, Keung ve Chzhen, 2018). Nitekim hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki deneyimleri, informal sektörde, güvencesiz olarak, kısmi zamanlı çalışmanın yoksulluğu azaltma etkisinin az olduğunu veya hiç olmadığını; özellikle işgücü piyasasına sunabilecek nitelikleri kısıtlı olan dezavantajlı gruplar açısından istihdama

katılımın yoksulluk üzerindeki etkisinin büyük ölçüde, sosyal refah sisteminin sunduğu imkanlara bağlı olduğunu göstermektedir (Karnani, 2009). Örneğin Saunders (2002) istihdamın yoksullukla ilişkisini incelerken Finlandiya ve ABD deneyimlerinden yararlanmaktadır. Buna göre sosyal demokrat refah modeline sahip ülkelerden olan Finlandiya’da 1991’de %3.2 olan işsizlik oranı 1993 yılında 16.3’e çıkarken; aynı dönemde yoksulluk oranlarında değişim olmamış, hatta 1991-1994 yıllarında yoksulluk oranlarında küçük bir düşüş yaşanmıştır. Diğer taraftan ABD’de 1970’lerde ekonomik yapı güçlenip işsizlik azalırken yoksulluğun arttığı görülmüştür. İlk anda paradoksal görünen bu sonuçlar, iki örnek ülkenin sosyal refah uygulamaları arasındaki fark ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Yalnız anneli ailelerde sık karşılaşılan yoksullukla mücadele girişimlerinin başında istihdama katılımı artırma çalışmaları gelmektedir. Bu nedenle bu bölümde kadınlara yönelik sosyal içermenin de önemli araçlarından olan istihdama katılım incelenecektir. Bölümde öncelikle yalnız anne istihdamının karakteristik özellikleri belirlenecektir. Daha sonra dünyanın farklı bölgelerinde yalnız anne istihdamına ilişkin deneyimler incelenecek; yalnız anne istihdamını olumsuz etkileyen unsurlar ele alınacaktır. Böylelikle yalnız anne yoksulluğunu önlemede istihdamın rolü konusunda bir ön değerlendirme yapılmış olacaktır. Bölümde son olarak Türkiye’de yalnız annelerin istihdama katılım durumları ve istihdamın niteliği incelenecektir.

3.10.1. Yalnız Annelerin İstihdama Katılımları

Aileden gelen gelir desteği hariç tutularak yapılacak basit bir genellemeyle yalnız anneler için üç temel gelir kaynağından bahsetmek mümkündür; istihdama katılım, çocuğun babasından gelecek maddi destek (nafaka) ve doğrudan devlet desteği (Lewis ve Hobson, 1997: 4). Bunlar arasında istihdama katılım, yüksek seyreden yalnız anne yoksulluk oranlarıyla ilişkili olarak akademinin ilgisini çekmekte ve istihdama katılımı mümkün kılan veya zorlaştıran şartların belirlenmesi ve istihdamın gelir düzeyine etkisi başta olmak üzere farklı yönleriyle araştırmalara konu olmaktadır. Yapılan çalışmalar genel olarak istihdamın niteliği (tam zamanlı/kısmi zamanlı), elde edilen gelirin yoksulluk riskini ortadan kaldırma konusundaki yeterliliği, çalışan yalnız annenin iş-yaşam dengesi, çalışmanın kadın ve çocuğu üzerindeki psikolojik etkileri gibi konulara odaklanmaktadır.

Refah devletinin fonksiyonları açısından incelendiğinde istihdama katılımı artırma girişimlerinin başarısının büyük ölçüde, kadının bakım sorumluluklarına yönelik yapılacak düzenlemelerle şekillendiği görülmektedir. Örneğin yoksulluğa karşı istihdama katılım uygulamalarını hayata geçirirken, ebeveyne çocuk bakımı gibi yardımlar da sağlayan ülkelerde istihdam artışının aileleri çalışmaya yönelttiği ve dolayısıyla çocuk yoksulluğunu azalttığını gözlenmektedir. Diğer taraftan yalnızca istihdam arttırmaya odaklanan ülkelerde ebeveynin sosyal yardımlara bağımlı kalıp çalışmamayı tercih ettikleri ve dolayısıyla ebeveynin çalışmasının çocuk yoksulluğu üzerinde beklenen azaltıcı etkinin oluşmadığı değerlendirilmektedir (Bradbury, Jäntti, & Lindahl, 2018: 254).

3.10.2. Yalnız Anne İstihdamının Özellikleri

Yalnız anne durumundaki kadınların yaygın olarak taşıdıkları bazı özellikler, iş bulmalarını, aynı işte uzun süre çalışmalarını ve kariyerde yükselmelerini zorlaştırmaktadır. Bu bölümde yalnız anne işgücü arzının nitelikleri incelenmektedir.

İşgücü piyasaları açısından yapılacak bir değerlendirme, kadınların sahip oldukları niteliklerin yaşadıkları ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılaştığını göstermektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde kadınların eğitim düzeyleri ve istihdama katılım oranları yüksekken; gelişmekte olan ülkelerde yaşayan kadınların eğitim düzeyleri düşük, geleneksel cinsiyet rollerini sürdürerek çalışmama eğilimleri ise yüksektir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerde evlenme ve evliliği istikrarlı bir şekilde sürdürme davranışı ileri yaş ve eğitim düzeyinden kadınlar arasında yaygınken; eğitim düzeyi düşük genç yaştaki kadınlarda erken evlenme, evliliği boşanmayla sonlandırma veya evlilik dışı çocuk sahibi olma eğilimleri daha yüksektir (Härkönen, Lappalainen ve Jalovaara, 2016: 5). Gelişmekte olan ülkelerde ise kadının genellikle düşük olan eğitim düzeyiyle doğru orantılı olarak istihdama katılım eğilimi, evlenme ve ilk çocuk doğurma yaşı da düşmektedir.

Yalnız anneler özelinde incelendiğinde ise istihdama katılım konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arası farklılıkların azaldığı ve dünya genelinde yalnız annelerin işgücü piyasası açısından nüfusun geri kalanına oranla daha düşük nitelikler taşıdıkları görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak yalnız annelerin iş bulabilseler dahi kariyerde ilerleme veya yoksulluk sınırı üstünde kalmalarını sağlayacak bir gelir elde etme şansları düşüktür (Zagel & Hübgen, 2018: 180). Diğer yandan bir yalnız annenin

iş bulma şansının; eğitim düzeyi arttıkça, bakım çağındaki çocuklarının sayıları azalıp yaşları büyüdükçe, sosyal yardım alma şansı düştükçe ve çocukların iyi bakım alma şansları arttıkça yükseldiği görülmektedir. Dünya genelinde yalnız annelerin istihdamını karakterize eden diğer özellikler ise şunlardır;

- Yalnız anne istihdamı çocuğun özelliklerinden (yaş, sağlık durumu, eğitim durumu) doğrudan etkilenmektedir.
- Kamu çocuk bakım hizmetlerine bağımlılığı yüksektir.
- İşgücü arzı esnek değildir.
- Yalnız annenin tek başına çocuk bakım sorumluluğu taşıyor olması nedeniyle işverenler tarafından tercih edilirliliği düşüktür.
- Yalnız annenin çalışma şartları ve çalışma saatleri gibi konularda ihtiyaç duyduğu esneklik nedeniyle işverenle pazarlık şansı düşüktür.
- Yalnız annenin çalışmaya devam edebilmesi büyük oranda işverenin anlayışlı yaklaşımına ve sosyal çevrenin desteğine bağlıdır (Youngblut, Brady ve Thomas, 2000: 135; Ruggeri ve Bird, 2014: 14).

3.10.3. İstihdama Katılımda Çocuk Etkisi ve Yalnız Annenin Bakım Sorumluluğu

Bakımından sorumlu olunan çocuğun özellikleri (yaş, sağlık durumu, engellilik, farklı kronik sorunlar gibi) yalnız annelerin işgücüne katılımlarını doğrudan etkilerken, özellikle küçük yaşta çocuğa sunulacak bakım olanakları, istihdama katılım konusunda en önemli değişkenlerden biridir. Nitekim yalnız annenin istihdama katılımını belirleyen en önemli unsurlardan biri en küçük çocuğun yaşıdır. Bu bağlamda kamu finansmanlı çocuk bakım hizmetlerinin yetersiz olduğu ülkelerde kadın istihdamını artırmaya yönelik girişimlerin büyük yaşta çocuğa sahip yalnız anneler üzerinde daha etkili olduğu, küçük yaşta çocuğu olan annelerinse çalışmamayı tercih ettikleri belirlenmiştir (Struffolino ve Mortelmans, 2018: 155). Bunun yanında çocuğun okul öncesi eğitime kayıtlı olmasının, düşük eğitim düzeyine sahip yalnız annenin istihdama katılım şansını arttırdığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Olivetti, 2017).

Çocuğun sağlık durumu da annenin işgücüne katılımını belirleyen faktörler arasındadır. Buna göre çocuğun ruhsal ve fiziksel sağlığında görülebilecek bozulma; yalnız annenin istihdama katılma ihtimalini, eğer çalışıyorsa da çalışma süresini düşürmektedir. Bu durum, yalnız annelerin çalışma saatleri konusunda eş desteğine

sahip evli hemcinslerine oranla daha az esnekliğe sahip olmalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Richard vd, 2014: 2)

OECD ülkelerinin çoğunda -büyük oranda eğitimleri sürdüğü için 20-24 yaş aralığı kadınlar hariç - kadın işgücü arzında 1985 yılından bu yana süreğen bir artış yaşanmakta; 1985’de %56 düzeyinde olan kadın istihdam oranlarının 2015’de %73 seviyesine çıktığı görülmektedir. Kadın istihdamındaki bu artışın temel sebeplerinden biri, çocuk bakım hizmetleri ve erken dönem çocukluk eğitimi konusundaki düzenlemelerle çocuk bakımı sorununun önemli ölçüde aşılmış olmasıdır (OECD, 2018). Dolayısıyla yalnız anne yoksulluğunu kadınların istihdama katılımlarını artırarak çözmeye çalışan devletler açısından da en önemli ihtiyaçlardan biri çocuk bakım hizmetleridir (Nollenberger ve Planas, 2011: 30).

Vatandaşlarına kaliteli ve ulaşılabilir çocuk bakım hizmetleri ve erken çocukluk dönemi eğitimleri sunabilen ülkelerde işgücü piyasasında cinsiyet eşitliği sağlanması şansının daha yüksek olduğu görülmektedir. Devlet tarafından çocuk bakım konusundaki destek, kamu finansmanlı bakım hizmetleri verilmesi şeklinde düzenlenebildiği gibi; ailelerin çocuk bakımı konusundaki ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çocuk sahibi çiftlere vergi indirimi, nakit yardımı gibi desteklerle gerçekleştirilmektedir.

3.10.4. Farklı Ülkelerde Çocuk Bakım Hizmetleri

Ev içi bakım hizmetlerinin kadınlar tarafından ücretsiz sunulması, çocuk ve yaşlı bakım masraflarına ayrılan bütçenin belli seviyelerde tutulabilmesini ve bakımla ilişkili olmayan hizmetlere bütçe ayrılmasını mümkün kılarak, klasik dönem refah devletini güçlü kılan unsurlardan biri olmuştur. Ancak bir ailede tek kişinin çalışmasıyla bütün bir ailenin modern insan için belirlenen yaşam seviyesine ulaşmasının zorlaşması; devletler açısından ise sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğinin sağlanması için prim ödeyenlerin sayısının artmasına duyulan ihtiyaç gibi modern topluma ilişkin gereklilikler, kadın istihdamının artması ihtiyacını doğurmuştur. Kadın istihdamının artmasıyla da tarih boyunca aile içi günlük akışın doğal bir parçası olan bakıma ilişkin sorumluluklar, yeni bir ihtiyaç alanına dönüşmüştür. Zira geleneksel toplumda çalışan kadının bakım ihtiyaçları sahip olduğu geniş informal bakım ağı tarafından karşılanabiliyorken, kentli modern kadın bu türden esnek ve geniş bakım alternatifleri ağına sahip değildir. Sorun Türkiye özelinde

incelendiğinde, kırsal yerleşimde yaşayan bir kadından farklı olarak kentte yaşayan bir kadının 5 yaşından küçük çocuk veya 65 yaşından büyük bir yetişkine yönelik bakım sorumluluğunun olması, çalışma ihtimalini düşürmektedir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 118).

Günümüzde kadınlardan hem çalışmaları hem aile içi sorumluluklarını devam ettirmeleri aynı zamanda da mükemmel anne olmaları beklenirken Sumbas (2018: 188) bakım sorumluluğunu tamamen kadına bırakan her politikanın kadınların kariyer vaad eden, gelir düzeyi yüksek işlerde istihdam edilme şanslarını azalttığını yazmaktadır. Bu diğer anlamıyla yıllarca eğitim alan kadından çocuk sahibi olduğu andan itibaren kariyer beklentilerini sınırlamasını beklemek anlamına gelmektedir. Ancak Avrupa’da son 30 yılda doğum oranlarında görülen değişim, eğitilmiş kadınların işgücüne katılım ile annelik arasında tercih yapma durumunda kaldıklarında yapabilecekleri seçimlere ve bunların ülke nüfusu üzerindeki etkisi konusunda iyi birer örnektir. Batı’da çocuk bakımı konusunda devletin yeterli desteği sağlamaması durumunda kadınların doğum oranlarının düştüğü, yani çalışmayla çocuk bakımı arasında kalan kadının çalışmayı seçtiği görülmektedir. Çocuk bakımı konusunda devlet desteğinin güçlü olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde kadınların istihdam oranlarıyla birlikte doğum oranları da artmıştır (Bjorklund, 2006: 22; Land, 2001). Örneğin 1970’lerden itibaren çift kazançlı aile modelini benimseyen İsveç, Danimarka gibi ülkelerde kadın başına doğum oranı 1.7 olarak gelişmiş ülkeler arasında iyi bir orana sahiptir. İskandinav ülkelerinde sistem cinsiyet fark etmeksizin bütün vatandaşların çalışabileceği şartlar oluşturma amaçlı olarak tasarlanmıştır ve çocuk bakım hizmetleri de vatandaşlık temelli bir hak olarak bütün annelere sağlanmaktadır. Bu yaklaşım sonucunda bugün örneğin İsveç’te 1-3 yaş aralığındaki çocukların kreş, anaokulu veya evde bakım hizmeti alma oranı %78; 4-5 yaş aralığındaki çocukların ise %98 düzeyindedir. (İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye). (Sekam, 2014). İskandinav ülkelerinde yalnız annelerin istihdam düzeylerinin yüksek seyretmesinde bahsedilen çocuk bakım sistemlerinin rolünün son derece olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan 1980’ler ve 1990’lar boyunca, kadının aile içi bakım rolünü koruyup bakım sorununu mikro-dayanışma temelli informal sistemler içinde hallederek görece güçlü kalabilen Akdeniz ülkelerinde ise 2000’li yıllar itibariyle kadın istihdamı artarken, doğum oranlarının düşmeye başladığı görülmektedir (Nollenberger ve Rodríguez-Planas, 2011: 15). Bu durum, çalışma yaşamı ve sosyal yaşama katılımı devlet

tarafından desteklenmeyen kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun yaşamdan kaçarak evlilikten ve doğum yapmaktan uzaklaşması olarak yorumlanmaktadır (Gimenez-Nadal, Molina ve Sevilla-Sanz, 2012). Nitekim bugün İspanya ve İtalya'da kadın başına doğum oranları Kuzey Avrupa'nın da gerisine düşmüş; 1.3 düzeyine gerilemiştir.

OECD 2018 verileri genel olarak kadın işgücü arzının kısmi zamanlı işlere yönelme olasılığının erkeklerden üç kat fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum büyük oranda kadının çalışma hayatı ile çocuk bakımı başta olmak üzere aile içi sorumluluklarını dengeleme çabasının bir sonucudur. Kentli yalnız anne sosyal destek ağları yanında eş desteğine de sahip olmaması, ayrıca tez içinde incelendiği üzere yüksek seyreden yoksulluk oranları nedeniyle kamu kaynaklı çocuk bakım hizmetlerine erişimin olmaması halinde çocuğun gündelik yaşantısına uyumlanmayı mümkün kılan kısmi zamanlı/esnek çalışma saatli işlerde çalışabilmektedir.

Çocuk bakım sorumluluğu yalnız anneli aileler özelinde incelendiğinde bakımın maliyeti, kadının çalıştığı işin nitelikleri (çalışma saatleri, fazla mesai yapma ihtimali gibi) ve çocuğun özellikleri gibi değişkenlerin özel önem kazandığı görülmektedir. Buna göre annenin gelir düzeyi yükseldikçe çocuk bakım masraflarını finanse edebilme şansı artacak; ayrıca gelir düzeyi yükseldikçe, çalışmaktan elde edilecek gelir içinde çocuk bakım hizmetlerinin oranı da azalacaktır. Dolayısıyla çocuk bakım ihtiyacı ve istihdama katılımı belirleyecek ilk ve en önemli değişken, annenin gelir düzeyidir. Gelir düzeyi çocuk bakımını karşılayamadığında ise anne çalışmayı bırakacaktır. Zira kısmi zamanlı ve/veya düşük ücretli işlerden elde edilen ücretin düşüklüğü nedeniyle kadın açısından çalışmamanın fırsat maliyeti düşük kalacak ve annede istihdama katılım için gerekli motivasyon oluşmayacaktır. Bu nedenle yalnız annelerin istihdama katılımlarını amaçlayan uygulamalar açısından ücretsiz veya karşılanabilir bakım hizmetinin en temel şartlardan olduğu görülmektedir.

Jenkins ve Symons (2001: 43) yalnız annelerin çalışıp çalışmama kararı alırken 3 noktada kıyaslama yaptıklarını ve kararı buna göre aldıklarını değerlendirmektedir. Söz konusu kıyaslamalar şunlardır;

- Kadının çalışırken elde ettiği harcanabilir gelir ile çalışmadığında elde ettiği harcanabilir gelire yönelik kıyaslama.

- Kadının evinde ve çocuğuyla birlikteyken geçirdiği vakte atfettiği değer ve ücretli işte çalışırken bunun ne kadarından vazgeçmesi gerektiği konusunda yaptığı kıyaslama.
- Çocuğunun gelişim kalitesi bağlamında kadının, çalışırken elde edebilecekleri ile çalışmazsa elde edeceklerini kıyaslaması.

Bu bilgiler ışığında yalnız anne istihdamını artırarak sosyal yardımlara bağımlılık ve yoksulluk riskini azaltmayı hedefleyen bir bakım hizmetinin taşınması gereken nitelikler özetlenebilir. Buna göre bu türden bir bakım hizmetinin; düzenli ve güvenilir, maliyeti karşılanabilir, ani saat değişiklikleri, fazla mesai saatleri gibi durumlara uyum sağlayabilecek esneklikte olması ve gelişimsel sorunu olan çocuklar için özelleşmiş bakım ve eğitim programlaması içeren bir yapıda planlaması gerekmektedir.

3.10.5. Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetleri

Yalnız anne statüsündeki kadınların çalışma hayatına katılımlarını mümkün kılacak en temel düzenlemelerden birinin ücretsiz bakım hizmetleridir. Ancak bu tür bir uygulamanın Türkiye’de mevcut şartlar içinde hayata geçirilmesinin mümkün olup olmadığını değerlendirebilmek için öncelikle ülkedeki çocuk bakım hizmetlerinin genel görünümünü incelemek gerekmektedir.

Türkiye’de 1963-1983 yılları arasındaki dönemde hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında, istihdamın cinsiyet temelinde değerlendirilmediği; 1984 yılından itibaren ise artacağı öngörülen kadın istihdamı bağlamında kadının bakım sorumluluğunun devlet tarafından ele alınmaya başlandığı ve bu konuda düzenlemeler yapılması gerekliliğinin gündeme alındığı görülmektedir. 1984 tarihli Beşinci Kalkınma Planı’nda çocuk ve yaşlı bakım kuruluşlarına ihtiyaca yönelik özel sektörün de bakım alanına girmeye teşvik edilmesi konusu değerlendirilmektedir. Takip eden dönemlerde de planlamalarının belediyeler ve özel sektörün kreş açma konusunda teşvik edilmesi, özellikle organize sanayi bölgelerinde kreşlerin yaygınlaştırılması ve Türkiye’ye özgü bakım modellerinin geliştirilmesi temennileri etrafında şekillendiği görülmektedir.

2013 tarihli “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı” ile aile kurumunun ve kuşaklararası dayanışmanın güçlendirilmesi, iş-yaşam dengesinin sağlanması ve toplam doğurganlık hızının arttırılmasının hedeflendiği belirtilmiş; ancak işyerlerinde kreş açılması için 150 çalışan olarak düzenlenen şart,

150 kadın çalışana çıkarılmıştır. Planın hazırlandığı 2013 yılında 0-4 yaş arası kurumsal kreş bakımında olan çocuk oranının %2.4 olduğu, 2018 hedefinin ise %5 olarak belirlendiği görülmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2013). Aynı yıl Türkiye’de işgücüne katılabilecek ancak çalışmayan kadınların çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle çalışmama oranları 2013 verilerine göre %19 olarak gerçekleşmiştir (Hüsnuoğlu, 2018).

Yasaya göre Türkiye’de kamu kuruluşlarında çalışanların çocuk sayısı 50’nin üzerinde ise, işyeri kendi kaynaklarıyla kreş açabilmektedir. Kamudaki kreş ve gündüz bakım evi sayısı 2008 yılında 497 iken, 2016’da bu sayı 56 olarak gerçekleşmiştir. Özel iş yerleri ise 150 üzeri kadın çalışana sahiplerse kreş açılabilir. Ancak ülkemizde işletmelerin genellikle küçük ve orta ölçekli olması, 150 ve üzeri kadın çalışan şartının uygulamadaki geçerliliğini zorlaştıran bir durumdur. Yerel yönetimlerin ise, çalışan annelere yönelik kreş hizmeti düzenlemesi -ulusal planlarda tavsiye edilmesine rağmen- bulunmamaktadır. Bu konuyla ilişkilendirilebilecek şekilde Buğra, Türkiye’de yakın dönemde yapılan yasal düzenlemelerin kadın istihdamını arttırmayı hedefler gördüğünü, ancak kadının aile içi bakım sorumluluklarına yönelik çözüm sunulmayarak bu anlayışla çelişen bir yapı oluşturulduğunu iddia etmektedir (Buğra, 2017). Bu bilgiler, yalnız anne durumundaki kadınların istihdamındaki genel özellikleri (kısmi zamanlı çalışma, ücretli çalışma gibi) ile birlikte değerlendirildiğinde, bu kadınların pek azının ücretsiz çocuk bakım hizmetlerine erişebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Dünya Bankası ile AÇSHB’nin ile yaptığı 2015 tarihli “Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu” isimli çalışmada %30.5 olan Türkiye’de okul öncesi okullaşma oranı belgede 2017-2018 döneminde (3-5 yaş için) % 38,5 oranında gerçekleşmiştir. 2015 rakamlarına göre Türkiye çapında hizmet veren 26.698 gündüz bakım ve kreş hizmetinin % 94,0’ü MEB, yüzde 6.0’sı ise AÇSHB’na bağlı verilmektedir. Türkiye OECD ülkeleri arasında 3 yaş altı bakım alan çocuklara ilişkin resmi rakam yayınlamayan tek ülkedir. Ancak 2015 yılında ülke çapında kreş bakım hizmeti alan 0-3 yaş çocukların oranının %0.2 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir (İlkkaracan, Kijong ve Kaya, 2015: 32).

Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüpleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkındaki Yönetmeliğine göre özel kreş, gündüz bakım evi ve çocuk

kulüplerinin kapasitelerinin %3'ü, (2011bakanlığa bağlı il müdürlükleri tarafından belirlenen çocukların ücretsiz eğitimine ayrılmaktadır. Tek ebeveynli çocuklar da ücretsiz kontenjan kapsamına girmesine karar verilebilecek çocuklar arasında yer almaktadır. (Ücretsiz kontenjandan yararlanmasına karar verilebilecek diğer çocuklar ise şehit ve gazi çocukları, korunma altındaki çocuklar, cezaevinde anneleriyle birlikte kalan çocuklar, ebeveyni engelli olan çocuklar, ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerden gelen veya anne veya babasını kaybetmiş çocuklardır.)

2014 yılında ise 1.955 ücretsiz kontenjanın 868'inden, yani yaklaşık %44'ünden tek ebeveynli aileden çocukların yararlandırıldığı görülmektedir. Tablo 3.10.5.1'de ise 2019 yılında ücretsiz kontenjandan yararlandırılan çocukların dağılımı yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 2019 yılında ülke çapında dezavantajlı çocuklara ayrılan 3.300 kişilik kontenjanın 1.399'undan, yani yaklaşık olarak %46'sından tek ebeveynli ailede yaşayan çocuklar faydalandırılmıştır. Diğer yandan Bakanlık Faaliyet Raporlarından takip edilebileceği üzere 2011 yılında 1002 tek ebeveynli çocuk kreş hizmetinden yararlandırılırken, 2019 yılında bu sayı çok düşük bir artışla 1.399 olmuştur. Veriler, tüm ücretsiz kontenjan içinde tek ebeveynli aileden gelen çocukların hak sahibi diğer çocuklara kıyasla iyi bir orana sahip olduklarını ancak sayının ve artış oranının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu düşük artışta, 2011 yılında %5 düzeyinde olan ücretsiz hizmet verilecek çocuk kontenjanının sonraki yıllarda %3'e düşürülmüş olmasının payı da vardır.

Tablo 3.10.5.1: Türkiye’de ücretsiz kreş hizmeti alan çocukların hizmetten yararlanma sebepleri ve sayılarının yıllar içindeki değişimi (AÇSHB, 2019: 76).

Çocuk Sayısı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ekonomik gücü yeterli olmayan çocuk	368	472	384	462	521	571	
Ekonomik gücü yeterli olmayan, anne ve babası ölmüş olup bir yakını tarafından bakılan çocuk	55	18	22	38	28	30	24
Ekonomik gücü yeterli olmayan tek ebeveyni ile yaşayan çocuk	868	914	909	962	1.085	1.292	1.399
Kadın konuk evlerinde bulunan kadınların çocuk	101	94	83	80	81	116	112
Cezaevlerinde annesi ile kalan çocuk	61	54	74	55	53	46	41
Çocuk yuvaları, çocuk evleri, çocuk evleri sitesinde korunma ve bakım altında olan çocuk	400	411	274	352	482	430	673
Şehit ve malul gazi çocuk	55	80	83	133	194	249	314
Ekonomik gücü yeterli olmayan engelli ebeveyni olan çocuk	47	44	42	64	86	65	90
Toplam	1.955	2.087	1.871	2.146	2.530	2.799	3.300

3.10.6. İş-Yaşam Çatışması

Bireyin iş ve aile içi rollerinin çatışması sonucu her iki alanda da kontrolünü kaybetmesi anlamına gelen ve çocuk bakım sorumluluğu olan kadınların çalışma hayatının seyrini etkileyen etkenlerin başında iş-yaşam çatışması gelmektedir. Doğum izni, çocuk bakım izni vb uygulamalar, işe devam ve iş verimliliği konusunda önemli sorun kaynaklarından biri olan iş-yaşam çatışmasının etkilerinin azaltılarak kadın istihdamının artırılmasına yönelik olarak geliştirilmiş uygulamalardır.

İş-yaşam çatışmasının yalnız anne yaşamı ve kariyer seyri üzerindeki etkileri konusunu doğrudan inceleyen Türkçe bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak ABD ve Avrupa kaynaklı uluslararası literatürde yalnız anneler konusuna ilişkin pek çok metinde söz konusu çatışmaya gönderme yapılmakta ve konuyu doğrudan araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların ortaya koyduğu ortak sonuç, çocuk sahibi olan bütün kadınlar için bir sorunsala dönüşebilen çatışmanın, yalnız anneler söz konusu olduğunda etkisini arttırdığıdır (Stephens, 2017:75; Bell ve Reeves, 2005: 47). Zira çalışan yalnız anneler açısından, ev işleri ve çocuk bakımı alanlarında babayla paylaşılabilen sorumluluklar büyük yük oluşturmaktadır. Yalnız annenin çocuk bakımı ve ev işleri gibi konularda sosyal destek ağlarından yararlanamadığı durumlarda yaşadığı çatışmanın etkisi artmakta, kadının işten ayrılmasına neden olabilmektedir. Ciabattari (2005:12) 1.626 aileye ilişkin veriye dayanan çalışmasında iş-aile çatışmasının, ABD’li yalnız annelerin iş hayatına katılımlarını ne şekilde etkilediğini incelemiştir. Çalışmada iki ve üzeri sayıda çocuk sahibi olma, çalışma deneyiminin yetersiz olması, lise altı mezuniyete sahip olma yalnız annelerde düşük gelir ve istihdamda istikrarsızlık riskini artıran unsurlar olarak öne çıkarken; düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip olmanın hissedilen iş-aile-yaşam çatışması düzeyini de arttırdığı belirlenmiştir. Diğer taraftan yüksek düzey iş-aile-yaşam çatışması gelir düzeyi yüksek kadınlar için iş bırakma sebebiyken; düşük gelir düzeyinden kadınların aile ve yakın sosyal çevrelerinin desteğiyle hissedilen gerilim düzeyini azaltarak (büyükannenin çocuğa bakım vermesi gibi) çalışmaya devam etmek durumunda kaldıkları değerlendirilmiştir. Ancak aileden bakım desteği alsalar da bu kadınların, çalışma şartları ve saatlerinde yeterli esnekliğe sahip olmamaları nedeniyle aynı işte uzun süre çalışmadıkları görülmüştür.

3.10.7. Farklı Ülkelerde Yalnız Anne İstihdamının Yoksulluğu Azaltma Etkisi

Yalnız anneler açısından değerlendirildiğinde istihdama katılımın yoksulluğu azaltma etkisinin; kadının işgücü piyasasına sunacağı sınırlı nitelikler, yoğun yaşadığı iş-yaşam çatışması ve bu kısıtlılıklara rağmen sahip olabildiği işin getirilerinin de sınırlı olması nedeniyle düşük olacağı değerlendirilmektedir (Campbell vd, 2016: 8).

Avrupa açısından yakın dönemde içinde tek ebeveynli ailelerin de bulunduğu dezavantajlı grupların istihdam oranlarında düşüş olduğu görülmektedir (Frazer, 2014). Ek olarak istihdam ve yoksulluğun azalması arasındaki ilişkiyi yalnız anne istihdamı özelinde test eden çalışmalar da sosyal yardımların düşük seyrettiği bir sistemde yalnızca çalışıyor olmanın yoksulluk üzerindeki etkisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin Hollanda’da 1980’lerde %25 düzeyinde olan yalnız anne istihdamının 2008 itibariyle %76 seviyelerine çıktığı görülmektedir. Ancak artan istihdam oranlarına karşın, 1985’te %14 olan yoksulluk oranı 2004’de %37 olarak gerçekleşmiş; 2008-2014 yılları arasında sosyal yardımlara ihtiyaç oranı evli çiftler için %6 düzeyindeyken, yalnız anneli ailelerde %9.1’den %11.6’ya yükselmiştir (Pieters, 2016). Bu sonuçları aynı zamanda, muhafazakar sosyal politika anlayışına sahip, çocuk bakım hizmetlerinin yeterince gelişmediği ülkelerde iş-yaşam dengesi kurabilmek adına istihdamın kısmi zamanlı işlerde yoğunlaşmasının sonucu olarak da okumak mümkündür.

1997 yılından itibaren tek ebeveyne yönelik istihdamı artırıcı uygulamaları gündeme getiren İngiltere’de de 2010’lu yılların sonlarında ise istihdama katılan tek ebeveyn oranının 1990’lardaki %40 seviyelerinden, %70 seviyelerine yükseldiği görülmektedir. *(In-work benefits olarak tanımlanan bu destekler, 1970’lerde ABD, Kanada, Fransa, İngiltere gibi bazı ülkelerde özellikle çalışan ebeveyni desteklemeye odaklanan; çocuk bakım hizmetlerinin artırılması, çocuk bakım maliyetlerine destek verilmesi, çalışanlara yönelik çeşitli sosyal destek sistemlerine dahil edilmeleri gibi sosyal desteklerdir. Bunlardan faydalanabilmek için haftalık belli saat çalışma, belli düzeyin altında gelir sahibi olma ve bağımlı çocuk sahibi olma gibi şartları sağlıyor olmak gerekmektedir).* Ancak istihdama katılımın artması, yoksulluk üzerinde beklenen etkiyi oluşturmamıştır. Bugün İngiltere’de her 10 yalnız anneden 6’sı sosyal yardım almaya devam etmekte ve İngiltere’de çalışma yaşında olup ulusal gelir ortalamasının yarısının altında gelire sahip olan en büyük nüfus grubunu yalnız anneler

oluşturmaktadır. Bunun yanında ülkede istihdam oranlarındaki artışa rağmen tek ebeveynle yaşayan 2.5 milyon çocuktan üçte birinin yoksulluk sınırı altında; 1.8 milyonunun ise (%74) minimum gelir standardı altında yaşadığı görülmektedir (Rabindrakumar, 2018: 10). Bu verilerle, tek ebeveynle sahip çocukların yoksulluk oranı, diğer tüm gruplardan yüksek olup; ailesiyle yaşayan çocukların (%34) ve genel ortalamasının (%29) iki katı yoksulluk riski altında oldukları görülmektedir. Diğer yandan 2.486 yalnız anneye yapılan çalışmada ülke genelinde 390 pound olan haftalık gelirin, tek ebeveyn için 110 pound ortalamasında olduğu; ülke genelinde %21 düzeyinde seyreden düşük ücretli işlerde çalışma oranının yalnız anneler arasında %75 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir (McVeigh, 2014). Bu durumu ülkede yalnız anne istihdamının karakteristik özellikleri olan düşük gelirli işlerde, yarı-zamanlı çalışmanın sonuçları olarak değerlendirmek mümkündür.

1993-2003 yılları arasında yalnız anneli aile oranının %55 oranında arttığı ve toplam çocuklu aile sayısı içindeki oranını 5.3% to 9.5% 'a yükselttiği Japonya'da ise bugün her on çocuktan biri, yalnız anneye yaşamaktadır (Nonoyama-Tarumi, 2017: 1). Japon yalnız anneler %85 istihdam oranıyla OECD üyesi ülkeler arasında en yüksek yalnız anne istihdam oranına sahiptir ve ortalama bir yalnız anne gelirin %73.5'ünü istihdama katılımı ile elde etmektedir. Yalnız annelerin istihdama katılımlarının evli annelerin iki katı olduğu ve 1 yaş altı çocuğu olan yalnız annelerin %70'inin istihdama katıldığı ülkede gelir çoğu durumda yoksulluğu önlemede yetersiz kalmakta ve ülkede yalnız anne yoksulluk oranı %65-%70 düzeylerinde seyrederek yine OECD içindeki en yüksek düzeyi oluşturmaktadır. Bu durum, yalnız annelere yönelik olan bir ödenek, bir de ihtiyaç tespitine dayalı sosyal yardım uygulamasının bulunduğu ülkede sosyal yardımların da oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu haliyle Japonya, devlet tarafından cinsiyet ayrımcı uygulamaların önlenmesi ve çocuk bakım ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik politik düzenlemeler yapılmaksızın kısmi zamanlı, düşük gelirli ve istikrarsız işlerde çalışmanın, yalnız anne için yoksulluğu önleme sonucunu doğurmadığının en net örneklerinden biridir (Semuels, 2017).

3.10.8. Türkiye'de Yalnız Annelerin İstihdama Katılımları

Türkiye'de kadın istihdamına ilişkin sahip olunan bilgiler, herhangi bir sebeple aile sorumluluğu taşıyan ve/veya boşanmış kadınların istihdama katılımlarının diğer kadınlardan yüksek olduğunu göstermektedir. 2004 yılında %26 olan hiç evlenmemiş

kadın istihdam oranı 2015’de %32’ye yükselirken; istihdama katılan evli kadın oranı 2004 yılındaki %20.5 düzeyinden, 2015 yılında %28.6’ya yükselmiştir. Boşanmış kadınlar ise medeni duruma göre tanımlanmış bu üç kadın grubu içerisinde en yüksek istihdam oranına sahiptir. Boşanmış kadınların istihdam düzeyi 2004 yılında %32 iken, 2015 yılında %39.5 olarak gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2018: 73). TÜİK 2014 yılı verilerine göre ise evli olan her 100 kadından 28’i, boşanmış her 100 kadından 40’ı, hiç evlenmemiş her 100 kadından 31’i ve eşi vefat etmiş her 100 kadından 8’i çalışmaktadır. Bu verilerle boşanmış kadınların, Ulusal Eylem Stratejileri ve Eylem Planlarının 2023 için hedefi olan %41 düzeyindeki kadın istihdamına şimdiden ulaştıklarını söylemek mümkündür.

Hacettepe Üniversitesi tarafından 2015 yılında yayınlanan ve 15-59 yaş arası kadınlarla yapılan çalışmada boşanmış veya eşinden ayrı yaşayan 7.462 kadın katılmıştır. Katılımcı kadınların %3.6’sına denk gelen 261 boşanmış veya eşinden ayrı yaşayan kadına ilişkin veriler değerlendirildiğinde bu kadınların istihdam oranlarının (%51.5), halen evli kadınların istihdam oranının yaklaşık iki katı (%29.7) olduğu görülmektedir. Veriler boşanmış veya eşinden ayrı yaşayan kadınların istihdam oranlarının hiç evlenmemiş (%26.7) veya eşini kaybetmiş (%21.7) kadınlardan yüksek olduğunu göstermektedir (Yüksel vd, 2015: 82).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün çalışması 2013 yılında kentte yaşayan bekar kadınların 37.9’unun, evli kadınların %30.5’inin, boşanmış kadınların %50.9’unun, eşi vefat eden kadınların ise %9’unun istihdama katıldığını göstermektedir. Kır nüfusuna kayıtlı kadınlardan ise bekar olanların %33.6’sı, evli ve boşanmış kadınların %41’i çalışırken, eşi vefat etmiş kadınların %13.1’i çalışmaktadır. Buna göre boşanmış kadınların hem kentsel hem kırsal alanda istihdam katılımlarının genel kadın istihdamının da üzerinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

İncelenen bu çalışmalarda boşanmış veya herhangi bir sebeple aile sorumluluğu taşıdığı belirtilen kadınların yalnız anne statüsünde olup olmadıklarına ilişkin bilgi yer almamaktadır. Türkiye’yle ilgili bu yönde bir bilgiye Eurostat verileri üzerinden ulaşılabilmektedir. Buna göre Eurostat 2017 verileri Türkiye’de yalnız annelerin istihdama katılımlarının %43.8 düzeyinde, yani ülke genelinde kadınların istihdama katılım oranlarının üzerinde olduğunu göstermektedir.

3.10.9. Türkiye’de İstihdama Katılımın Yalnız Anne Yoksulluğunu Azaltma Etkisi: Esnek ve Kısmi Zamanlı Çalışma Modelleri Ekseninde Bir Değerlendirme

Türkiye’de genel olarak kadınlardan ayrı bir grup olarak risk grubundaki kadınların istihdamdaki paylarının arttırılmasına yönelik çalışmalar Kalkınma Planları aracılığıyla izlendiğinde 2001-2005 yılları arasında kadın istihdamının artırılmasının gündeme geldiği, 2007-2013 döneminde dezavantajlı kesimlerin işgücüne kazandırılması konusunun eğitimler, danışmanlıklar, destekler gibi aktif istihdam politikalarıyla düzenlenmesinin gündeme geldiği görülmektedir. Bunun yanında 2010 yılından itibaren sosyal yardım alanların istihdama katılımlarının artırılması konusunda kalkınma planları, ulusal istihdam stratejileri ve hükümet programlarıyla temellendirilen bir yaklaşım benimsenmiştir. 10. Kalkınma Planı’nda da (2014-2018) sosyal dışlanma riski yaşayan diğer topluluklarla birlikte tek ebeveynli ailelerin, istihdamın arttırılması yoluyla yoksulluk riskinden korunmasının hedeflendiği; bu amaçla güvenceli esnek çalışmanın yaygınlaştırılmasının planlandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de kadınlar ve tek ebeveynlerin istihdamının arttırılması konusunda bulunan ve uygulanmasına başlanan çözüm yönteminin, esnek çalışma modellerinin yaygınlaştırılması olduğu görülmektedir.

Esnek çalışma; çalışma yeri, çalışma saati, çalışan sayısı ve ücretleri gibi şartların işveren tarafından belirlendiği çalışma şartlarını ifade etmektedir. Esnek çalışmanın şartları dört farklı kategoriye göre oluşabilmektedir: a) çalışma zamanı; b) çalışma mekanı; c) çalışma süresi ve d) işin süresi (kısmi zamanlı çalışma gibi) (Kossek ve Michel, 2011: 538). Esnek çalışma modelleri, özellikle büyük şehirlerde yaşayan, sosyal destek ağlarına ve kamu kaynaklı çocuk bakım hizmetlerine erişimi olmayan kadınlar için çocuğun gündelik yaşantısına uyumlanmayı mümkün kılan çalışma şartları sunabilmektedir. Nitekim OECD 2018 verileri, üye ülkeler arasında kadın işgücü arzının kısmi zamanlı işlere yönelme olasılığının erkeklerden üç kat fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum büyük oranda kadının çalışma hayatı ile çocuk bakımı başta olmak üzere aile içi sorumluluklarını dengeleme çabasının bir sonucudur.

Ev içi sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatına katılamayan kadınların evlerinden çalışmalarını da mümkün kılacağı düşüncesiyle esnek çalışma Türkiye’de 1980’lerden sonra uygulanmaya başlanmış; 2003 tarihli Yeni İş Yasası’ndan sonra ise hızlı şekilde yaygınlaşmıştır. VII. Kalkınma Planı (1996-2000) için hazırlanan Kadın Özel İhtisas

Komisyonu Raporu'nda ise kadınların çalışma hayatına katılımlarını artırmak için kısmi süreli işlerin yaygınlaştırılmasının gerekliliği vurgulanmakta, “Kadınları çalışma yaşamına özendirmek amacıyla, esnek çalışma saatleri uygulamasına gidilebilir” denmektedir. Türkiye’de özellikle risk altındaki gruplara yönelik olarak düzenlenen ve istihdama katılımı artırarak yoksulluğu önlemeyi hedefleyen aktif istihdam politikalarının kadınlara yönelik planları arasında mikro krediler ve işveren teşvikleri yanında esnek çalışma uygulamalarının artırılması yer almaktadır (Erdoğan ve Kutlu, 2014).

Esnek çalışmayla birlikte gündeme gelen çalışma modellerinden ikisi, “kısmi zamanlı çalışma” ve “enformel istihdam”dır. İş Kanunu’na göre kısmi zamanlı çalışma, haftalık toplam çalışma süresinin en fazla 30 saat olduğu çalışma biçimleridir. Enformel istihdam ise, on veya daha az kişinin çalıştığı, yapılan işin veya çalışanların gerekli kuruluşlara bildirilmediği, kısa süreli veya üretim dışında farklı amaçlarla rastlantısal olarak yapılan, iş sözleşmesine tabi olmayan, belli bir iş süresi ve ücret sınırının bulunmadığı, iş mevzuatının uygulanmadığı işler olarak tanımlanmaktadır (Erdut, 2007: 54). Yeni İş Yasası’yla birlikte değerlendirildiğinde ülkemizde 2000’li yılların başı itibariyle esnek çalışma modellerinden olan kısmi zamanlı çalışmanın kadın istihdamını artırıcı bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür (Erdoğan, 2017: 11).

İş-yaşam dengesinin sağlanmasına fırsat tanıyan yapısıyla esnek çalışmanın, yalnız annelerin çalışma hayatına katılmaları için teşvik edici bir etken olması beklenecektir. Ancak bölüm içinde inceleneceği üzere kadın lehine düzenlenmemiş şartlarda gerçekleşecek esnek çalışma, yoksulluğun azaltılması amacına hizmet etmediği gibi kadın emeğinin sömürülmesine yol açmaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, sosyal güvenlik sistemlerinin geniş ölçüde kapsayıcı olduğu Avrupa ülkelerinde esnek çalışanlara da sınırlı da olsa çeşitli sosyal güvenceler verilirken, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde esnek çalışmanın genellikle iş güvencesi veya sosyal güvence sağlamayan kayıt dışı istihdam ve/veya enformel istihdam şeklinde uygulanmasıdır. Nitekim yoksulluk çalışmaları içinde esnek çalışma, iş-yaşam dengesini artırıcı bir unsur veya esnek çalışma düzeniyle çalışan dostu bir uygulama olarak değil; düzensiz çalışma şartları, düzensiz ve düşük gelir gibi etkileri yönüyle çalışan aleyhine bir uygulama olarak anılmaktadır (Kossek ve Michel, 2011: 538)

Esnek çalışmanın Türkiye ve benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde, özellikle kadınlar arasında yaygın olmasının iki temel sebebi bulunmaktadır. Sebeplerden ilki, erkek emeğine göre daha ucuz olan kadın işgücünden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürmektedir. İkinci sebep ise kadının çalışırken aynı zamanda ev içi sorumluluklarını da yerine getirebilmesi; böylelikle işveren ve devlet açısından bakım hizmetleri ihtiyacının ortadan kalkmasıdır (Yaman Öztürk, 2010: 21). Akgeyik çalışmasında (2017: 35) Türkiye’de kısmi zamanlı çalışan sayısı 2009 ile 2016 yılları arasında %17 oranında artarken kısmi zamanlı çalışma eğiliminin kadınlarda daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Buna göre OECD verilerine göre Türkiye’de kısmi zamanlı istihdam toplamda %9.5 düzeyinde gerçekleşirken, kadınlar arasında kısmi zamanlı istihdam oranı %17.8, erkekler arasında ise %5.8 düzeyindedir. TÜİK işgücü istatistiklerine göre ise 2016 yılı itibariyle istihdam edilen her beş kadından biri, kısmi zamanlı çalışan statüsündedir. Bunun yanında Türkiye’de evli kadınlara kıyasla, boşanmış veya eşi vefat etmiş kadınların gönülsüz kısmi çalışması olasılığı 3.5 kattan daha fazladır (Erdoğan, 2017: 160). Ancak Türkiye’de kadınların yoğunlaştığı kısmi zamanlı işlerin genellikle kayıt dışı işler olduğu bilinmektedir. Nitekim 2016 yılında kısmi zamanlı çalışanlar arasında kayıt dışılık oranı % 88 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de çalışan tüm kadınlar içinde kayıt dışı istihdam oranlarının özellikle 2000’lerden başlayan azalma eğilimine rağmen hala OECD ortalamaları üzerinde olduğu görülmektedir. Buna göre 1988’de %82.3 düzeyinde olan kadın çalışanlardaki kayıtdışı istihdam oranı, 2004 yılında %67.1, 2012 yılında %54.1 ve %2017 yılında %42.5 düzeyinde gerçekleşmiştir (Öztürk ve Başar, 2018: 43). Karadeniz (2011) ise Türkiye’de kadın istihdamının çalışan yoksullar sınıfının oluşmasına neden olan güvencesiz, kısmi zamanlı yani atipik çalışma şartlarına yoğunlaştığını; bu nedenle atipik çalışan statüsünde olan (yevmiyeli, tarımda çalışan ücretsiz ve kendi adına çalışan) kadınların en yoksul gelir gruplarını oluşturdukları belirtmektedir. Toksöz (2007: 59) ise, esnek ve enformel çalışmanın Türkiye’de 1999 yılından itibaren kadın istihdamını artırmaya yönelik politikaların genel sorunu olduğunu belirtmektedir.

Türkiye’de kadınların enformel istihdamları sanayiye yönelik ev içi üretim, ücretli ev içi hizmetler, tarımda ücretsiz aile işçiliği ve el işçiliği gibi kariyer ve gelecek vaadi olmayan işlerde yoğunlaşmaktadır. Bayat’ın araştırmasına göre (2015) kayıt dışı işlerde çalışan kadınlardan eğitim düzeyi ve hane aylık gelir düzeyi düşük olanlar

“aileye katkı sağlamak” için; eğitim ve hane gelir düzeyi yüksek kadınların ise “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” amacıyla çalışma eğilimindedirler.

Esnek çalışma modellerinin Türkiye’deki yalnız anneler arasında ne yoğunlukta uygulandığı konusunda bilgi sahibi olabilmek için incelenen OECD verilerine göre Türkiye’de çalışan tek ebeveynlerin %50’den fazlasının haftalık çalışma süresi 45 saatin üzerindedir. Ancak bu veri yalnızca kayıtlı istihdama dahil olan tek ebeveynleri kapsamaktadır. Ayrıca bu veri cinsiyete göre ayrıştırılmış değildir. Dolayısıyla kayıtlı çalışan statüsündeki yalnız annelerin yüzde kaçının kısmi zamanlı çalıştığına dair ulusal düzeyde bilgi sunmamaktadır. Diğer yandan kısmi zamanlı çalışmanın büyük oranda kayıt dışı gerçekleşiyor olması nedeniyle özellikle yalnız anne statüsündeki kadınlar tarafından ne yoğunlukla uygulandığı konusunda ulusal düzeyde bilgiye ulaşmak mümkün görünmemektedir. Konuyla ilgili bilgi içeren akademik çalışmalardan Öztürk ve Başar (2018: 51) 2015 yılı TÜİK verilerine dayanarak hazırladıkları çalışmada çocuk bakımı ve ev içi sorumlulukları olan aile reisi kadınların kısmi zamanlı ve sigortasız işlerde çalışma olasılıklarının, diğer kadınlardan daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Buğra ve Keyder, 2008 yılında yaptıkları yoksulluk araştırmasını sonuçlandırırken yoksulluğun çalışmamakla değil, niteliksiz işlerde çalışmakla ilişkili olduğunu belirtmekte ve güvencesiz, düzensiz işler yaratarak insanları bu işlerde çalışmak üzere eğitmenin yoksullukla mücadelede doğru bir yöntem olmadığını belirtmektedirler. Bu yorum ve bölüm içinde paylaşılan bilgiler ışığında, Türkiye’de mevcut şartlarda kısmi zamanlı çalışmanın yalnız anneler açısından yoksulluğu azaltıcı bir etki oluşturmayacağını söylemek mümkündür.

3.10.10. Türkiye’de Sosyal Yardımlara İstihdama Katılım Şartı Getirilmesi

Türkiye’de tek ebeveynli aileler de dahil olmak üzere yardım alanların istihdama katılımlarının artırılması konusunda yakın dönemde uygulamaya konmuş bir başka uygulama da, yardımların istihdama katılım şartına bağlanmasıdır.

İstihdama katılım şartıyla yardımlara bağımlılığın engellenmesi, yardım alanların verimliliklerinin ve girişimci yönlerinin güçlendirilmesi, sosyal yardım mekanizmalarının yenilenmesi ve kamu kaynaklarının doğru kullanımı amaçlanmaktadır. İstihdam politikaları açısından ise bu uygulamalarla iş imkanlarının artırılması, sektörler için yedek-alternatif işgücü potansiyeli oluşturulması ve işgücü

piyasaının güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Yılmaz, 2015: 106). Siyasi açıdan değerlendirildiğinde ise finansmanları kamu kaynaklarına dayanan sosyal yardımların kullanım amaçları ve miktarlarının kamuoyu açısından anlamlı olması önemlidir. Bu bağlamda sosyal yardımlar özellikle liberal refah anlayışına sahip devletlerde ve/veya kolektif bilincin gelişmediği toplumlarda tartışma konusu olabilmektedir. Yardımların istihdam şartına bağlı olarak verilmesiyle ise, işgücü piyasalarına yeni kaynak oluşturulması ve yardımların bir şartla verildiği güvencesi sağlaması nedeniyle kamuoyundaki eleştirilere karşı bir savunma noktası oluşturması beklenmektedir.

Barrientos (2013) yükselen işsizlik nedeniyle OECD'nin 1980'lerden itibaren sosyal yardım programlarına aktif istihdam politikalarını entegre ettiğini; marjinal düzeyde yoksul olup sosyal dışlanma riski taşıyan ve sosyal yardımlardan yararlanan grupların istihdam edilebilirliklerin bu şekilde artırılmasının amaçlandığını belirtmektedir. Sosyal yardımların istihdam şartına bağlanmasını sosyal politikaların kapitalist yapı içindeki amacı bağlamında ele alan Kutlu (2016), temel amacı belli bir süre çalışmayacak kişiyi yoksulluk sınırı üzerinde tutmak ve tekrar çalışmaya teşvik etmek olan sosyal yardımlara istihdama katılım şartı getirilmesini, yardımların kapitalist sistem içindeki rolüyle uyumlu bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında Avrupa'da sosyal yardımları istihdam şartına bağlamaya yönelik ve genellikle muhafazakar sosyal refah anlayışına sahip ülkeler tarafından uygulanan politikaların ana hedefi, yaşlanan nüfusla artan işgücü talebine karşı genç nüfusun sosyal yardımlardan yararlanarak işgücüne katılmama eğilimini ortadan kaldırmaktır. Uygulamalar sonuç açısından verimli olarak değerlendirilse de düşük eğitim ve vasıflara sahip kişilerin iş sahibi olduktan sonra da farklı zorluklar yaşayacakları ve sosyal yardımların da etkinliklerini kaybedecekleri eleştirileri bulunmaktadır (Yılmaz, Aksanyar ve Güler, 2019: 110) .

Çalışma içinde incelendiği üzere liberal ve muhafazakar refah anlayışına sahip ülkelerde yaygın uygulanan bir yöntem olarak istihdama katılım şartı, Türkiye'de 2010 yılından beri uygulanmaktadır (Demir, 2019: 74). "Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı" ve 10. Kalkınma Planı kapsamındaki "İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı" kapsamında ASHÇB'nı koordinatör; İŞKUR'u ise sorumlu kuruluş olarak tanımlanmasıyla uygulamaya konan düzenlemeler, sosyal yardım alan ve çalışabilecek durumda olan bireylerin İŞKUR kayıtlarının yapılması ve istihdam edilmelerini hedeflemektedir.

İŞKUR tarafından bulunan işleri gerekçesiz şekilde reddeden kişilere yapılan yardımların kademeli olarak azaltılması, uygulamanın temel yaptırımıdır. Bugüne kadar istihdama katılım şartının tüm gruplar içinde işe yönlendirme başarısının %26 düzeyinde olmuştur (Demir, 2019: 127). Dolayısıyla uygulamanın Türkiye açısından şu ana kadarki başarı düzeyinin oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışabilir durumda olan ancak okul öncesi veya ilköğretim çağındaki çocuğu bulunan kadınlar, söz konusu düzenlemedeki ‘çalışabilir kişi’ kapsamına girmemektedir. Bu nedenle 13 yaşından küçük çocuğu olan yalnız anneler uygulama kapsamı dışında kalmaktadır. Bu bilgiler, Türkiye’de yalnız anne statüsündeki kadınlar açısından yardımların istihdam şartına bağlanması uygulamasının yakın gelecekte ve zaten düşük düzeyde olan yardımları riske edecek bir etki oluşturmayacağını göstermektedir.

3.11. Sosyal Yardım ve İstihdama Katılımı Artırma Uygulamalarının Oluşturduğu Etkilerin Ülkeler Bazında İncelenmesi

Tek ebeveynliğin yaygın olduğu gelişmiş ülkelerdeki deneyimler, doğru aile-iş yaşamı uygulamaları ve çocuk bakım hizmetleriyle desteklenmediği takdirde çalışmanın -eğer ebeveyn yüksek gelir getiren yöneticilik, uzmanlık gibi bir işe sahip değilse- yoksulluğu azaltıcı etkisinin oldukça düşük olduğunu; çalışan ebeveynlerin zamanla “çalışan yoksul” haline geldiğini göstermektedir (Nieuwenhuis ve Maldonado, 2017). Kuzey Avrupa ülkelerinin tek ebeveynli ailelerde yoksulluk konusundaki deneyimleri ise yoksulluğun engellenmesinin, çalışma ve evrensel nitelikli sosyal yardımlardan faydalanma yanında, bu ailelerin özel nitelikli sosyal yardımlarla desteklenmesiyle mümkün olduğunu göstermektedir. Bu noktada refah modellerine göre belirlenen ülkeler ve yalnız anneli ailelerde yoksulluk sorununa karşı uyguladıkları çalışmaların sonuçları incelenecektir. Ülkelerden İsrail, Türkiye gibi Akdeniz refah modeline dahil edilmesi ve benzer oranda yalnız anneli aileye sahip olması nedenleriyle; ABD, liberal modeldeki çoğu uygulamayı ilk deneyen ülke olması nedeniyle; muhafazakar modelden Almanya ve sosyal demokrat modelden İsveç ise yalnız anneli aileler konusunda, dahil oldukları refah modellerinin karakteristiği dışında kalan uygulamaları nedeniyle incelenmek üzere seçilmiştir.

3.11.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yalnız anneli aile yoksulluğuna yönelik uygulamaları, liberal anlayışla yönetilenler başta olmak üzere pek çok ülke tarafından model alınmaktadır. Bu nedenle ABD'nin özellikle 1990'lardan itibaren bu alanda geliştirdiği uygulamaların ve sonuçlarının dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Ülkede 1970'lerden itibaren yoksul yalnız anne sayısı 'kadın yoksulluğu' kavramını doğuracak derecede artmaya; 1980'lerden itibaren ise yoksul olarak sınıflandırılan nüfusun yarısı yalnız anneli ailelerde yaşayan bireylerden oluşmaya başlamıştır. Bugün ABD yalnız anne sayısının en yüksek olduğu ülkedir. Bunun yanında Japonya ile birlikte gelişmiş ülkeler arasında en yüksek yalnız anneli aile yoksulluk oranlarına sahip iki ülkeden biridir (Ahn, 2014).

ABD'de yalnız anneli ailelere yönelik ilk destek programları, dul kadınların geçimlerinin sağlanmasının bir kamu görevi olarak değerlendirildiği dönemde ortaya çıkmıştır (Ward, 2005). 1930'lardan 1996'ya kadar olan bu dönemde Büyük Buhran'ın etkilerini hafifletmek amacıyla yasalaşan Çocuklu Ailelere Yardım Programı (Temporary Assistance for Needy Families - TANF) ile devlet yalnız anneleri sosyal koruma altına almış, iş hayatına katılmadan evde çocuklarını büyütebilecekleri miktarda yardıma ulaşmaları hedeflenmiştir. 1980'lerden itibaren evlilik dışı çocuk doğurarak TANF'tan yararlanmanın özellikle siyah ırktan kadınlar tarafından çalışmadan düzenli gelire ulaşma yöntemi olarak kötüye kullanıldığı iddiaları gündeme gelmeye başlamıştır (Moffit, 2015). Bu iddialar ve oluşturduğu tartışmalar sonucunda ülkede 1996'da başlayan 'sosyal politikada yenilenme' döneminde yalnız anneli ailelere yapılan yardımlar azaltılarak, evlilik kurumunu ve çift ebeveynli aileyi güçlendirmeyi hedefleyen çeşitli eğitimler ve danışmanlıklara bütçe ayrılmaya başlanmıştır (Tartari, 2015).

1996'dan itibaren TANF'tan kesintisiz yararlanabilme süresi iki yıl, ömür boyu toplamda ise beş yıla sınırlandırılmış; ayrıca TANF'tan faydalanabilmek için haftada en az otuz saat çalışma şartı getirilmiştir. Buna TANF miktarını kendileri belirleyen eyaletlerin yardım bütçelerini kısma uygulamaları da eklenmiş ve yalnız annelerin sosyal yardımlarla elde ettiği gelir 1996-2018 yılları arasında %75 düzeyinde azalmıştır (Brown, 2008).

Yardım uygulamalarında yaşanan değişim ve TANF ödemelerine getirilen kısıtlamaların ana hedefinin adölesan gebelikleri önlemek olduğu bilinmektedir. Ancak kısıtlamalar bütün yalnız anneli aileleri etkilemiştir. Ülkede yakın dönemde tek ebeveyn istihdamı %77 düzeyinde olmasına rağmen ailelerin yoksulluğunun artmaya devam etmesi basitçe iki nedenle ilişkilendirilmektedir (Brown, 2008). İlk sebep ülkede yardımlara istihdama katılım şartı getirilirken yalnız annelerin çocuk bakım ihtiyaçlarına yönelik herhangi bir hizmet sağlanmamasıdır. İkinci sebep olarak ise çocuk sahibi kadınlar açısından evli veya bekar olmaktan bağımsız olarak ücret ve kariyerde ilerleme imkanlarını daraltan bir etken olan ve çalışan annenin ücretinin erkekler ve bekar kadınlardan düşük olduğunu ifade eden “annelik cezası” olgusu belirtilmektedir. Annelik cezası, çalışan kadının cinsiyet farkının yanı sıra maruz kaldığı bir hemcinsler arası bir ayrımcılığı ifade eden, sosyolojik bir terimdir. ABD’de, çalışan bir babanın çocuk başına gelirinde yaşadığı %6’lık artışa kıyasla, çalışan annenin ücretinde çocuk başına %4’lük düşüş olduğu belirtilmektedir (Miller, 2014).

ABD örneği toplumsal cinsiyet rollerinin ücret ve fırsat eşitsizliği başta olmak üzere çalışan kadın açısından yarattığı olumsuz etkiler ve kadının bakım başta olmak üzere ev içi sorumluluklarına yönelik çözümler geliştirilmeden uygulanan istihdam politikaların mevcut sorunları çözemediğini, aksine büyüttüğünü göstermektedir.

3.11.2. İngiltere

Liberal sosyal refah modelinden İngiltere’de de -tıpkı ABD’de olduğu gibi- 1990’lı yıllarda sosyal yardımlarla ilgili politika dönüşümü yaşanmış, İşçi Partisi iktidarıyla birlikte (1997) devlet-vatandaş ilişkisinin merkezine ücretli çalışmayı koyan “aktif refah devleti” modeline geçilmiştir. Bu dönüşüm büyük oranda şu üç sebeple ilişkilendirilmektedir: Tek ebeveyn sayısındaki artış dolayısıyla tek ebeveynliğin istisnai bir durum, bir toplumsal anomali olmaktan çıkması, erkeğin aile reisi olarak kabul edildiği aile yapısındaki değişim sonucu sosyal güvenlik uygulamalarında değişime duyulan ihtiyaç ve ilk iki sebebin sonucu olarak tek ebeveynliğin yalnızca sosyal yardımlarla ortadan kaldırılabilir bir sorun olmaktan çıktığı düşüncesiyle köklü çözüm arayışlarına girilmesi (Davies, 2012: 17).

ABD’nin aksine İngiltere’de istihdama katılımı arttırma amacıyla çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve çalışanlara sağlanan yardımların artırılmasını içeren uygulamalar devreye sokulmuş; gelir desteği alıp çalışmayanların da belirli aralıklarla

iş görüşmelerine gitmeleri zorunlu hale getirilmiştir (Cribb vd, 2017: 24). Yeni uygulamalar yalnız annelerin istihdama katılım oranlarını ciddi düzeyde arttırmış; 2010'lu yıllarda hedeflenen %70 tek ebeveyn istihdam oranlarına yaklaşılmıştır. Ancak istihdam artışı -büyük oranda yalnız annelerin genellikle düşük eğitilmiş olması gibi nedenlerle- yoksulluk üzerinde beklenen etkiyi oluşturamamıştır. Diğer yandan gelire bağlı yapılan nakit yardımı gibi düzenlemeler yalnız anne yoksulluğunu azaltma konusunda, istihdama katılımı artırmaya yönelik teşvikler ve istihdam kapsamındaki düzenlemelerden (çocuk bakım hizmetleri gibi) daha etkili olmuştur (Bernardi ve Mortelmans, 2017: 17). Bu bağlamda İngiltere'nin yalnız anneli aile yoksulluğunu azaltma konusunda yakın tarihlerde benzer politika değişiklikleri gerçekleştirdiği ABD'ye oranla daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür (Koistinen, 2009). Bunda, yardım miktarlarının düşürülmemesinin de payı vardır.

3.11.3. İsrail

Tek ebeveynli aile oranları Türkiye'yle benzerlik gösteren İsrail'de, 1992 yılında çıkan yasalarla ek sosyal destekler sağlanarak yalnız anneli aileler yoksulluktan korunmaya çalışmış ve hedeflendiği üzere yoksulluğu önleme konusunda başarı sağlanmıştır. Ancak sosyal yardımların çalışmadan yaşamayı mümkün kılar seviyeye ulaşması sonucunda yalnız annelerin istihdama katılımlarının düştüğü görülmüştür. Bunun üzerine 2000'lerin başından itibaren maddi destekler azaltılmış ve yardımlar, istihdama katılımı artırıcı desteklere dönüşmüştür (Nathanson, Gazala ve Porat, 2019). Bu politika dönüşümünün ardından İsrail'de yalnız annelerin istihdam oranı %81'e çıkarken, devlet yardımı alma şartlarını karşılayanların oranı %53'ten %30'a gerilemiş; yoksulluk sınırı altında kalanların oranı %25 düzeyine çıkmıştır. Bugün ABD'de olduğu gibi İsrail'de de yalnız annelerin büyük bölümünün (%60), devlet yardımlarını kaybetmemek amacıyla kısmi zamanlı işlerde çalıştığı ve bu ailelerde yoksulluğun giderek artmakta olduğu belirtilmektedir (Yaron, 2016).

Sonuç olarak İsrail'in de, bireyi yoksulluktan koruyacak ancak aynı zamanda çalışma istencini de düşürmeyecek yapıda sosyal yardım düzenlemeleri ve istihdamı artırıcı düzenlemeler geliştirme konusunda başarısız olduğunu söylemek mümkündür.

3.11.4. Almanya

Muhafazakar refah modeline sahip Almanya’da sosyal güvenlik sistemi nüfusun yaşlanması, göçmenlerin uyum sorunu ve artan işsizlik oranları gibi nedenlerle 1990’lardan beri zorlanmaktadır (Gooby, 2004: 5). Yalnız anneli aileler de, erkek aile reisi ve onun sosyal haklarından yararlanan aile bireyleri modellemesiyle oluşturulmuş ilk kapsamlı sosyal güvenlik sistemini geliştiren Almanya’yı zorlayan bir diğer unsurdur. Almanya’da tüm aile formları içinde %20’lik bir orana sahip olan yalnız anneli ailelerin %44’ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (Zabel, Hannah ve Hübgen, 2018: 176). Bu oranla yalnız anneler, %70 oranında yoksulluk riski taşıyan işsizlerin ardından tüm toplum içinde en yüksek yoksulluk riski taşıyan ikinci grubu oluşturmaktadır. Ülkede çalışan yalnız annelerin de istihdama büyük oranda düşük ücretli ve kısmi zamanlı işlerle katılıyorlar olmalarıyla yoksulluktan korunmalarının zor olduğu belirtilmektedir (Hohnerlein, 2019: 66, 79).

Söz konusu yoksulluk oranları Almanya’yı, yalnız anneler konusunda muhafazakar refah modeli dışında uygulamalar yapmaya yöneltmiştir. Ülkede 2000-2012 yılları arasında aile içi roller ve tanımlar konusunda değişime gidilmiş ve yalnız anne yoksulluğuyla yapısal dönüşümler aracılığıyla mücadele edilmeye başlanmıştır. Öncelikle erkek aile reisine göre tanımlanan aile sistemi yerine, çocuk refahını ön plana alan ve ‘birliktelik statüsü ne olursa olsun’ çocuğun refahını sağlama görevini anne ve babanın ortak sorumluluğu olarak tanımlayan bir anlayış benimsenmiştir (Aust ve Bönker, 2004: 31). İlk kez 1994 yılında uygulanan kamu finansmanlı çocuk bakım hizmetleri de aynı dönemde artırılmaya başlanmıştır. Ülkede yalnız anneli ailelere yönelik bu yapıcı politika dönüşümlerinde toplumun bu ailelere yönelik olumsuz algısındaki değişimin etkili olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan yalnız anneli ailelerin artışının, kadınların ahlaki zaaflarından çok erkeklerin evlilikten uzaklaşmasının sonucu olarak değerlendirilmeye başlanması, toplumdaki yalnız anne algısını da dönüştürmüştür (Klett-Davies, 2016: 14).

Gelinen noktada Almanya’da değişim girişimlerine rağmen sosyal güvenlik sisteminin çalışan erkeği temel alarak oluşturulmuş olmasının etkilerinin devam ettiği, kamu kaynaklı çocuk bakım hizmetlerinin ise yalnız anneler açısından tam zamanlı işlerde çalışmayı mümkün kılacak nitelikte olmadığı belirtilmektedir. Ülke, gelişmiş bir ekonomiye sahip olmasına rağmen yalnız anneli aile yoksulluğu konusunda

İskandinav ülkeleri kadar başarılı çözümler üretmediği için eleştirilmektedir (Bertram, 2019: 46).

3.11.5. İsveç

Sosyal demokrat refah sisteminin sembol ülkesi İsveç'te her dört çocuktan biri çekirdek aile dışında farklı bir aile formunda yaşarken yalnız anneli aileler ülkedeki en yaygın alternatif aile formudur (Malmquist, 2019: 166). İsveç'te yalnız anneli aileler sosyoekonomik açıdan, büyük oranda annenin eğitim ve gelir düzeyine bağlı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Buna göre ilk grup yalnız anneli aile ülke ortalamasında yaşam şartlarına sahipken, çalışmamız kapsamına giren ikinci grup göçmen ailelerle birlikte yoksulluk riski yüksek dezavantajlı aileler olarak tanımlanmaktadır. Ülkede anne-babasıyla yaşayan çocuklarda yoksulluk oranı %9 düzeyindeyken, yalnız anneli ailelerde bu oran %26'ya çıkmakta; yalnız anneli ailelerin %29'u düşük gelire yaşamını sürdürmektedir. Ülke, sosyal demokrat refah modeline sahip ülkeler arasında en yüksek yalnız anneli aile yoksulluk oranlarını sahiptir. En ideal refah modeline sahip ülke olarak değerlendirilen ve kadın dostu istihdam politikalarına sahip olan ülkede yalnız anne yoksulluk düzeyinin son yıllardaki artışı, sosyal yardım düzenlemelerindeki değişime bağlanmaktadır. Bu düzenlemelerle yardımlar ihtiyaç tespitine dayalı olarak ve daha az miktarda verilmeye başlanmıştır (Anving, 2017: 5). Bunun yanında esnek çalışma modellerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan geçici nitelikli ve düşük ücretli işler de çalışan yalnız anneleri olumsuz etkilemiştir. Zira kamu tarafından sağlanan ücretsiz bakım hizmetleri belirli saatlerde verilirken, yalnız annelerin esnek çalışma saatleri ve ofis dışı çalışma gibi gerekliliklere uyum sağlaması zorlaşmıştır.

Bu bağlamda İsveç, yalnız annelerin istihdama katılımlarını engellediği bilinen bütün sorunlara çözüm geliştirmiş olsa da, işgücü piyasalarının yaşadığı dönüşümün yeni sorun alanları oluşturabileceği konusunda ilginç bir örnektir. Ülkede iş-yaşam dengesi gözetilen politikaların etkisiyle çifte gelirli ailelerde istihdama katılımının artıp yoksulluğun azalması eğilimi sürmekte; ayrıca iyi eğitilmiş ve istikrarlı bir işi olan yalnız annelerin refah seviyesi de yüksek seyretmektedir. Ancak eğitim seviyesi düşük olan yalnız anneler açısından yoksulluğun giderek arttığı bir yapı oluşmuş görünmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

4.1. Alan Araştırmasının Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı özellikle düşük gelir düzeyinden yalnız anneli ailelerin, yoksulluğu azaltma amacıyla uygulanan istihdama katılımı artırma girişimleri ve sosyal yardımlardan ne şekilde etkilendiklerini incelemektir. Araştırmada istihdama katılım konusu yalnız annelerin yaş, eğitim durumu gibi demografik özellikleri ile çocuk bakım ihtiyaçları gibi değişkenlerle ilişkisi bağlamında incelenmektedir. Sosyal yardımlar konusundaki incelemeler ise, yalnız annelerin çalışma durumları ve çalışma düzenleri ile sosyal yardım alma durumları arasında bir ilişki olup olmadığını; ayrıca yardımların gelir düzeyi üzerinde anlamlı bir etki oluşturup oluşturmadığını anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca yalnız annelerin yaşam memnuniyetleri incelenmektedir. Çalışmanın kapsamını Türkiye’deki otuz beş ilde yaşamakta olan yalnız anneli aileler oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni Türkiye’deki yalnız anneli ailelerdir. Bir araştırmada evrenin sayıca büyük olması, coğrafi anlamda dağınık yapıda olması gibi özellikleri ile evrenin tamamına ulaşmanın para ve zaman kısıtlılığı gibi nedenlerle mümkün olmaması durumlarında ‘örnekleme’ yapılır. Örneklem, evren üyelerinin bir bölümünün araştırmanın amacına uygun tekniklerle ve evreni temsil edecek şekilde seçilmesidir. Seçilen örneklem üzerinde yapılan değerlendirmelerin evrene genellenmesi yoluyla evren hakkında bilgiye ulaşmak amaçlanır (Özen ve Gül, 2007: 398). Bu araştırmada da evrenin tamamına ulaşılması araştırmanın yapısı ve kapsamı, ayrıca evrenin sayısının tam olarak bilinmemesi gibi nedenlerle mümkün olmadığından örnekleme yapılmıştır.

Araştırmada uygulanacak örnekleme yönteminin seçiminde iki faktör etkili olmuştur. İlk faktör, evrenin toplam büyüklüğünün tam olarak bilinmemesidir. Zira TÜİK

yayınlarından takip edilebilen yalnız anneli ailelere ilişkin veriler, aile reisi kadınların sayısını değil, yalnız anneli ailelerde yaşayan toplam kişi sayısını vermektedir. Oysa araştırmamız yalnız anneli aileleri, aile sorumlusu olan kadınlar aracılığıyla inceleyecek yapıda oluşturulmuştur. Dolayısıyla yalnız anne statüsündeki toplam kadın sayısının bilinmemesi, örneklem seçimini belirleyen ilk etken olmuştur. Örneklem yöntemini belirlemede etkili olan ikinci etken ise, evrenin bölgeler arası eşit dağılmayan özel yapısıdır. Zira Türkiye’de bölge ve il nüfusları arasında var olan büyük farklılık, yalnız anneli ailelerde yaşayan birey sayısına ve tek aileli ailelerin toplam aile sayısı içindeki oranlarına da yansımaktadır. Örneğin Türkiye nüfusunun %29.2’sinin yaşadığı Marmara Bölgesi’ndeki yedi ilde 514.865 kişi, yalnız anneli ailelerde yaşamaktadır. On dört ilden oluşan Doğu Anadolu Bölgesi’nde ise yalnız anneli ailede yaşayan kişi sayısı 68.958’dir. Yine TÜİK’in 2019 yılı verilerine göre İstanbul’da tek çekirdek aileden oluşan hanhalkları içinde yalnız anneli ailelerin oranı %12.2 iken, İzmir’de bu oran %13.4’tür. Bu oranlar iki ilin toplam nüfusu içinde değerlendirildiğinde ortaya büyük farklılıklar çıkmaktadır. Bunun yanında veriler, yalnız anneli ailelerde yaşayan kişi sayısının Türkiye genelinde bütün bölgelerde eşit dağılmadığını, iller arasında da yalnız anneli aile oranları arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Yalnız annelerin bölgeler ve iller arasındaki bu dağılım farklılıkları nedeniyle örnekleme kotalama uygulanması mümkün olmamıştır. Bu nedenle örnekleme yöntemi olarak belli ortak özellikleri taşıyan sosyal gruplara yönelik araştırmalarda kullanılan ‘olasılığa dayalı olmayan örnekleme’ yöntemlerinden ‘uygun örnekleme tekniği” kullanılmıştır. Bu yöntem, evren elemanlarının tamamının belirlenmesinin ve örneklem tasarımının mümkün olmadığı durumlarda kullanılmaktadır (Özen ve Gül, 2007: 412).

Araştırmanın evreni Türkiye’deki tüm yalnız anneler olduğundan 500.000 ve üzeri kişiden oluşan evrenlere yönelik araştırmalarda minimum örneklem sayısı olarak belirlenen (%5 hata payıyla) 384 kişiye (Çıngı, 1994) ulaşılması hedeflenmiştir. Ulaşılan nihai katılımcı sayısı ise 668 olmuştur. Araştırmada tüm bölgelerdeki yalnız annelerin genel bir profilini çizmek amaçlandığından örnekleme yedi coğrafi bölgeden ve örneklemin temsil gücünün artırılması amacıyla her bölgeden en az iki farklı ilden katılımcıların dahil edilmesi hedeflenmiştir.

Tablo 4.2.1: Evren büyüklüklerine göre tahmini örneklem büyüklükleri ve sapma miktarları (Çıngı, 1994).

N	Sapma Miktarı				
	.01	.02	.03	.04	.05
500					218
1.000				375	278
3.000		1.334	787	500	341
5.000		1.622	880	536	357
10.000	4.899	1.936	964	566	370
50.000	8.057	2.291	1.045	593	381
100.000	8.763	2.345	1.056	597	383
500.000	9.423	3.390	1.065	600	384

Araştırmanın temel odağı düşük sosyo-ekonomik düzeyden annelerdir. Ancak sosyo-demografik özellikler ve gelir düzeyi değişkenlerin, ölçülen diğer faktörler (*yaşam memnuniyeti, çocuk bakım hizmetlerine erişim gibi*) üzerinde oluşturduğu etkinin net şekilde anlaşılabilmesi için örneklem belli bir sosyo-demografik grupta veya yalnızca sosyal yardım alanlarla sınırlandırılmamış; yalnız annelik kriterine uyan ve halihazırda çocuklarıyla yaşayan bütün gönüllüler örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem kriterlerine uyan gönüllü katılımcıların bir bölümü soruları çevrim içi yöntemle, diğer bölümü ise basılı soru formları aracılığıyla cevaplamışlardır. Okuma yazma bilmeyen katılımcılar formda yer alan soruları, araştırmacının veya sosyal çalışma görevlilerinin yardımıyla yanıtlamıştır.

4.3. Araştırma Modeli

Türkiye’de yaşayan yalnız annelere ilişkin betimsel nitelikteki bu çalışmada genel tarama ve ilişkisel tarama yöntemleri kullanılmıştır. Genel tarama yöntemi, birden çok elemandan oluşan bir evren hakkında açıklayıcı veya tanımlayıcı bilgiye ulaşmak ve bu yolla genel bir yargı geliştirmek için evrenin tamamını veya evrenden alınacak örnekleme var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma tasarımıdır. Bu tasarıma sahip araştırmalarda çok sayıda katılımcıya çok sayıda soru kısa sürede sorulur. Böylelikle katılımcıların geçmişleri, davranışları, fikirleri hakkında olabildiğince fazla bilgi edinilir. Elde edilen veriler istatistik yöntemleriyle analiz edilip, tablo ve grafiklerle açıklanır (Neuman, 2016: 66). Bu modelle tekil ya da ilişkisel taramalar gerçekleştirilebilir. Tekil tarama değişkenlerin miktar veya

türlerinin anlaşılması amacıyla yapılan çalışmalarda kullanılırken, ilişkisel tarama en az iki değişken arasında ilişki aramak amacıyla kullanılır. Bu modelde iki veya daha fazla değişken arasında ilişki çıkması tam bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğu anlamına gelmez. Bulgular daha ziyade bir neden-sonuç ilişkisine dair ipuçlarına ulaşmak amacıyla yorumlanır (Mazlum ve Atalay, 2017). Bu araştırmada yalnız anne ailelerin sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik durumları tarama; gelir düzeylerinin farklı yaşam alanları üzerindeki etkisi ise ilişkisel tarama yöntemiyle incelenmektedir. Ayrıca yalnız annelerin eğitim düzeyleri, sahip oldukları çocuk sayısı gibi kişisel özelliklerinin istihdama katılımlarını ne şekilde etkilediği de ilişkisel tarama yöntemiyle incelenmiştir.

4.3.1. Yoksulluğun Ölçümü

Yoksulluğun farklı tanımları olduğu gibi ölçümünde kullanılan farklı yöntemler bulunmakta; akademik çalışmalarda veya devletler tarafından yapılan araştırmalarda yoksulluğu ölçmek için farklı yöntemler kullanılabilir. Örneğin Türkiye’de yoksullukla ilgili resmi yayınlarda 2006 yılına kadar Dünya Bankası’nın yoksullukla ilgili hanehalkı bütçe araştırma ölçüm yöntemlerine dayanan sınır ve oranlar kullanılırken, 2006 yılından sonra AB’ye ait göreceli yoksulluk sınırı kullanılmaya başlanmıştır (Şeker, 2013). Akademik çalışmalarda büyük oranda hanehalkı bütçe araştırmalarına dayanan yoksulluk sınır ve oranları kullanılmaktadır. Mikro düzeydeki yoksulluk araştırmaları ise yoksulluğu, aile üyelerinin bireysel özellikleri, istihdama katılım durumları, gelir düzeyleri, sosyal yardımlardan yararlanma durumlarına ilişkin verileri kullanarak ölçmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 72).

Hane bazlı olarak yapılan yoksulluk çalışmalarında gelir veya tüketim miktarı ölçü olarak alınmaktadır. Gelire dayalı yoksulluk ölçümleri, içinde yaşanan toplum ve zaman şartlarında temel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek gelirin belirlenmesi; ardından birey veya ailenin gelirinin belirlenen sınır değeriyle karşılaştırılması yoluyla yapılır. Belirlenen asgari düzeyin altında gelire sahip fertler veya aileler yoksul olarak kabul edilir (Demir Şeker, 2008). Çalışmamızda da yoksulluk gelir temelli olarak değerlendirilmiş, gelir kaynakları olarak çalışma karşılığı ücretler ve sosyal yardımlar dikkate alınmıştır.

Belli bir toplumsal grup için yoksulluk sınırının belirlenmesi, bir sosyal hizmet araştırmasının kapsamı ve sınırları dışındadır. Bu nedenle çalışmada kapsamlı

araştırmalar sonucu ulaşılmış, ulusal geçerlilikte bir yoksulluk sınırının kullanılması uygun bulunmuştur. Ulusal bilgiler konusunda başvurulması gereken ilk kaynak TÜİK'tir. Ancak kurum, Türk lirası bazlı olarak açlık ve yoksulluk sınırlarını 2002-2010 yılı arasında açıklamış, sonraki dönemde bu bilgileri yayınlamamıştır. Bu nedenle araştırmanın yapıldığı dönemde TÜRK-İŞ'in aylık olarak belirlediğı ve yayınladığı aylık geçim sınırı bir yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. TÜRK-İŞ tarafından belirlenen bu sınır tüketim bazlı olarak ve Ankara'da yaşayan dört kişilik bir ailenin (kadın ve erkek ile biri 15-19, diğeri 0-6 yaş iki çocuktan oluşan) aylık gıda harcamaları temel almaktadır. Saha araştırmasının başladığı 2019 yılı Ocak ayında bu sınır 6.543 lira olarak açıklanmıştır. Araştırmada dört kişilik bir aile için belirlenen geçim sınırının kullanılmasının, dörtten az sayıda kişiden oluşan yalnız anneli ailelerle ilgili yanlış değerlendirmelere neden olacağı düşünölebilir. Ancak TÜRK-İŞ'in belirtilen tarihte tek yaşayan bir kişi için belirlediğı aylık geçim sınırı da yine asgari ücretin (Ocak 2019 için 2.452 TL) üzerindedir.

Bunun yanında araştırmamız örnekleme açısından anlamlı bir yoksulluk değerlendirmesi olarak Yargıtay'ın vermiş olduğu asgari ücretin boşanmış bir kadının geçinmesi için yeterli miktar olmadığı, dolayısıyla asgari ücret veya biraz üzerinde ücretle çalışan kadının yoksulluk nafakası almaya hakkının olduğu yönündeki 2019 tarihli karar da dikkate değerlidir. Bu karar Yargıtay'ın asgari ücreti geçim için yeterli görmediğini ve asgari ücretli çalışanları yoksul olarak sınıflandırdığını ortaya koyması açısından önemlidir. Karara emsal oluşturan davada boşanan çiftin çocuğunun bulunmaması, yani yoksulluk kararının çocuksuz kadın açısından verilmesi de karara ilişkin bir diğer önemli noktadır (Akçabay, 2019).

Araştırmamız yoksulluğu değil, yoksulluğun bir grup üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlıyor olsa da planlama aşamasında bölgeler arası gelir farklılıklarının belirlenmesi de hedeflenmiştir. Zira Türkiye'de yoksulluğun bazı bölgelerde daha yoğun yaşanması nedeniyle iş bulma fırsatları ve çalışarak elde edilecek gelir ile yaşam maliyetleri arasında bölge temelli farklılıklar olacağı düşünölmüştür. Buna göre ölkenin batı bölgelerinde iş bulma şansı daha yüksekken yaşamın pahalı olacağı; doğu bölgelerinde ise kültürel sebeplerle ve iş bulma şansının düşüklüğü nedeniyle çalışma oranı düşükken yaşam maliyetinin de batı bölgelere göre daha düşük olacağı öngörölmüştür. Ancak sahada elde edilen verilerin incelenmesinin ardından gelir düzeylerinin bölgesel bazda değerlendirilmesi kararı değiştirilmiştir. Zira bilindiğı

üzere ülkemizde asgari ücret bölgeler arasında farklılaşmamaktadır. Dolayısıyla asgari ücret ve altı olarak belirtilen sınır, tüm Türkiye için geçerlidir. Örneklemin gelir düzeyinin bölgelerden bağımsız olarak asgari gelir altında yoğunlaşması (%69 düzeyinde) ve yoksulluk sınırı olarak TÜRK-İŞ belirlediği ve asgari ücretin oldukça üzerinde bir miktar olan 6.300 TL'nin kullanılmış olması, yoksulluğun bölgeler arasındaki farklılığı konusunun incelenmesi gerekliliğini ortadan kaldırmıştır.

Soru formunda yer alan gelir yeterliliğine ilişkin öznel değerlendirmeleri içeren ifadeler ise, gelirin miktar olarak değil, aile yaşantısı ve aile ihtiyaçları açısından yeterliliğinin değerlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır.

4.3.2. Yaşam Memnuniyetinin Ölçümü

Toplumsal gelişim ve refah alanlarına yönelik çalışmalarda özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan bir eğilim, toplumsal gelişimin yalnızca milli gelirdeki artış veya bireysel gelir düzeyine göre ölçülemeyeceği; sağlıklı bir ölçümün bireylerin yaşam şartları ve sosyal çevrelerine ilişkin algılarını da kapsamaması gerektiğidir. Bu yaklaşımla yapılan ulusal nitelikli çalışmalarda bireylerin yaşam şartlarına, sosyal çevreleriyle ilişkilerine, yaşam tatminlerine ve mutluluklarına ilişkin öznel değerlendirmeleri, içinde yaşadıkları toplumun gelişmişlik düzeyine ilişkin fikir veren önemli doneler olarak incelenmeye başlanmıştır (Servet, 2017: 20; Deaton, 2008) . OECD'nin 2011 yılından bu yana üye ülkelerde uyguladığı *Better Life Index*, TÜİK'in 2003 yılından bu yana uyguladığı *Yaşam Memnuniyeti Araştırmaları* bu yaklaşımla yapılmakta olan araştırmaların ulusal ve uluslararası düzeydeki önemli örneklerindedir. Özellikle son otuz yılda farklı bilim alanlarından bireysel araştırmacılar tarafından da, birey ve toplulukların yaşam memnuniyeti ile farklı bireysel ve çevresel değişkenleri arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya yönelik çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu tip çalışmalarda ana probleme göre yaşam memnuniyetinin bağımlı veya bağımsız değişken olarak ele alınabildiği görülmektedir (Rode vd, 2005; Creed, Muller ve Patton, 2003; Chang vd, 2003; Korkmaz vd, 2015).

Bu çalışmada da yalnız annelerin yaşam memnuniyetlerine yönelik öznel derecelendirmeleri değerlendirilmiştir. Böylelikle kadınların sosyoekonomik statüleri, istihdama katılım durumları, eğitim düzeyleri gibi farklı değişkenlerin yaşam memnuniyetleri üzerindeki örtük etkisinin basitçe açığa çıkarılması hedeflenmiştir.

Yaşam memnuniyeti ölçümü için kullanılan *İyi Oluş İndeksi*'ne ilişkin ayrıntılı bilgi 4.4.3 numaralı başlıkta yer almaktadır.

4.4. Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci

4.4.1. Araştırma Hazırlık Süreci

Araştırmada katılımcılara yöneltilecek sorular hazırlanmadan önce dünyada ve Türkiye'de kadınların yalnız annelik deneyimlerini anlamak üzere araştırmalar yapılmıştır. Öncelikle Türkiye'de yaşayan kadınlar açısından yalnız annelik deneyiminin daha net anlaşılabilmesi amacıyla dokuz yalnız anneyle yarı-yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin her biri ortalama yetmiş beş dakika sürmüştür ve görüşmecilerin rızası doğrultusunda ses kayıtları alınmıştır. Her bir görüşmenin ilk aşamasında yalnız annelerin sosyo-demografik bilgileri alınmış, sonrasında yalnız annelik deneyimlerini çok yönlü anlamak üzere hazırlanan araştırma soruları kendilerine sorulmuştur. Tamamı lise ve altı eğitim düzeyine sahip olan bu kadınların altısı tam zamanlı çalışan statüsündeyken üçü ev kadınıdır. Kadınların yedisi en az bir kurumdan nakit sosyal yardım almaktadır. Görüşme yapılan bir kadının çocukları, İstanbul'da bir sosyal hizmet merkezinin sosyal servisinden psikolojik danışmanlık hizmeti almaktadır. Dolayısıyla hazırlık aşamasında araştırma örneklemeyle benzer özellikler taşıyan yalnız annelerle görüşüldüğünü söylemek mümkündür.

Bunun yanında Türkiye'de ve yurtdışında yaşayan yalnız annelerin oluşturduğu bloglar okunmuş, konuyla ilgili podcast yayınları dinlenmiş ve Türkiye'deki yalnız annelerin sosyal medyada oluşturdukları gruplara, üyelerin bilgi ve onayları dahilinde üye olunarak gruplardaki yazışmalar takip edilmiştir. Böylelikle ülkemizde ve dünyada yalnız anne statüsündeki kadınların yaşam deneyimleri ilk ağızdan anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.4.2. Soru Formunun Yapısı ve Amaçları

Nicel yapıda tasarlanan araştırmada veri toplama tekniği olarak, ülkenin farklı şehirlerinde yaşayan ve mümkün olabilecek en yüksek sayıda katılımcıya ulaşmayı kolaylaştıracak anket tekniği kullanılmıştır. Anket, bir araştırmanın ana sorusu ve alt sorularına ilişkin bilgi toplamak amacıyla hazırlanmış soruların katılımcılara

yöneltmesini sağlayan sistemli bir veri toplama tekniğidir (Baştürk ve Baştepe, 2013). Araştırmada kullanılan soru formunda yer alan sorular araştırmacı tarafından; TÜİK'in 2016 tarihli "*Tek Ebeveynli Çekirdek Aile Mikro Veri Seti*"nden ve Avrupa Komisyonu'nun 2007 tarihli "*Study on Poverty and Social Exclusion Among Lone-Parent Households*" başlıklı araştırmalarından da faydalanılarak hazırlanmıştır. Soru formu katılımcılara, yüz yüze ve çevrim içi olarak iki şekilde ulaştırılmıştır.

Soru formunun ilk bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde katılımcıların aylık gelirleri ve mülkiyet durumlarına ilişkin sorular yer almaktadır. Bölümde gelir kaynakları olarak çalışma karşılığı ücret, kamu kaynaklı nakdi yardımlar ve bireysel nakdi yardımlar incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise halen çalışmakta olan katılımcıların haftalık çalışma süreleri, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) prim ödemelerinin düzenliliği, çocuk bakım ihtiyaçlarını karşılama yöntemleri ve çocuk bakım giderlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Formun beşinci bölümünde mevcut maddi gelirin yedi alandaki (*temel ihtiyaçlar, kişisel bakım, tasarruf yapabilme, tatile çıkabilme gibi*) ihtiyaçları karşılama konusundaki yeterliliğine yönelik öznel değerlendirme yapılması amacıyla oluşturulan ifadeler yer almaktadır.

4.4.3. Kişisel İyi Oluş İndeksi Yetişkin Formu

Soru formunun dördüncü bölümünde yaşam memnuniyetinin anlaşılmasına yönelik olarak *Kişisel İyi Oluş İndeksi Yetişkin Formu* yer almaktadır. 11'li likert tipi (0-10) bir ölçme aracı olan ve Uluslararası İyi Oluş Grubu tarafından 2006 yılında geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik-güvenilirlik çalışması 2014 yılında Meral tarafından gerçekleştirilmiştir. Pozitif psikoloji ve yaşam kalitesi belirleme çalışmalarında yaygın olarak kullanılan indekste 8 temel yaşam alanına ilişkin memnuniyet, her biri tek bir soru aracılığıyla olmak üzere (*örneğin: Sağlık durumunuzdan ne kadar memnunsunuz? Kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?*) ölçülmektedir. Bu yaşam alanları; yaşam standardı, bireysel sağlık, yaşamda başarı, kişisel ilişkiler, bireysel güvenlik, toplumsal aidiyet, gelecekte emin olma ve maneviyat/dindir. Ters kodlu madde bulunmayan ölçek bireysel ölçümlerle yapılmak amacıyla kullanıldığında bir kişinin ölçekten alınabileceği en düşük puan 0, en yüksek puan ise 8'dir (Meral, 2014).

4.4.4. Soru Formunun Uygulanma Süreci

Hazırlanan soru formları ilk aşamada çevrimiçi anket yöntemi ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Sonraki aşamada verinin evreni temsil gücünü artırmak amacıyla her bölgeden iller belirlenmiş ve bu illerde görev yapmakta olan sosyal çalışma görevlileriyle iletişime geçilmiştir. Çalışmaya destek vermeyi ve yüz yüze görüşme yöntemi ile soru formunu müracaatçılara uygulamayı kabul eden sosyal çalışma görevlilerine formlar ulaştırılmış ve bu aşamadan itibaren sosyal hizmet merkezleri araştırmanın yürütüldüğü ana saha haline gelmiştir. Verilerin toplanmasına Ocak 2019'da başlanmış, çalışma başında belirlenen bölge bazlı veri toplama hedefine 2019 yılı Ağustos ayında ulaşılmıştır. Araştırma 750 katılımcıyla tamamlanmıştır. Eksik veya hatalı doldurulan 82 soru formunun araştırma dışında bırakılmasının ardından analiz sürecine 668 katılımcıya ait veriyle devam edilmiştir.

4.6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Sahada elde edilen veriler SPSS 25.0 (IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0) paket programıyla analiz edilmiştir. Sürekli değişkenler ortalama $\pm$ standart sapma, kategorik değişkenler sayı ve yüzde olarak ifade edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. Bağımsız grup farklılıklarının karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans Analizi ve Bağımsız gruplarda t testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Spearman korelasyon analizi ve kategorik değişkenler arasındaki farklılıkların incelenmesinde Ki kare analizi kullanılmıştır. Tüm analizlerde $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın saha araştırmasına Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesindeki 35 farklı ilde yaşayan yalnız anne statüsündeki 668 katılımcı katılmıştır. Araştırmaya en yüksek sayıda katılım 162 katılımcıyla Marmara Bölgesi'nden gerçekleşmiştir. Marmara Bölgesi'nde araştırmaya katılım Balıkesir, Çanakkale, İstanbul ve Sakarya illerinden gerçekleşmiştir. İkinci en yüksek katılım 114 katılımcıyla Doğu Anadolu Bölgesi'nden gerçekleşirken Bingöl, Elazığ, Hakkari, Malatya, Van araştırmaya katılan iller olmuştur. Üçüncü en yüksek katılım 108 katılımcıyla Ege Bölgesi'nde gerçekleşmiş; Aydın, İzmir, Manisa, Muğla, Uşak illerinde yaşayan yalnız anneler araştırmaya katılmıştır. Dördüncü yüksek katılım Adana, Antalya, Hatay, Kahramanmaraş, Mersin, Osmaniye illerinden 102 katılımcıyla Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Araştırmada Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Amasya, Artvin, Bolu, Giresun, Ordu, Rize, Trabzon illerinden 80; İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ankara, Çankırı, Kayseri, Konya illerinden 60 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Şanlıurfa illerinden 44 katılımcıya ait veriler yer almaktadır.

5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Yalnız annelerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular yaş, yalnız anneliği ortaya çıkaran sebep (boşanma, eşin vefat etmesi ve hiç evlenmemiş olma), eğitim durumu, ilk çocuk doğurma yaşı, sahip olunan çocuk sayısı, sahip olunan çocukların yaşları, yalnız annelik süresi, yaşanan şehir ve yerleşim birimi bilgilerini içermektedir.

Araştırmaya katılan kadınlara ilişkin demografik özellikler Tablo 5.1.1'de sunulmuştur.

Tablo 5.1.1: Yalnız annelerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	N	%	Ortalama (yaş)
Yaş			36.85
20-25 yaş	49	7.3	
26-30 yaş	118	17.7	
31-35 yaş	150	22.5	
36-40 yaş	150	22.5	
41-45 yaş	102	15.3	
46-50 yaş	53	7.9	
51-60 yaş	46	6.9	
Medeni Durum			
Boşanmış	522	78.1	
Eşi vefat eden	101	15.1	
Hiç evlenmemiş olan	45	6.7	
Yerleşim Yeri			
İl	427	63.9	
İlçe	213	31.9	
Köy	8	1.2	
Kasaba	20	3	
Eğitim Durumu			
Diploması olmayanlar	99	14.8	
İlköğretim	265	39.7	
Lise	161	24.1	
Ön lisans	50	7.5	
Lisans	74	11.1	
Lisansüstü	19	2.8	
Yaşanan Evin Mülkiyet Durumu			
Sahibi olduğum evde oturuyorum.	111	16.6	
Kiracıyım.	371	55.5	
Ev sahibi değilim ama kira vermiyorum	186	27.8	
Evde Birlikte Yaşanan Kişiler			
Ailem	186	27.8	
Arkadaşım	4	6	
Çocuğum ve ben	433	64.8	
Diğer	45	6.7	
Kadınların İlk Doğum Yapma Yaşı (Min:12-Mak:48)			22.99 (Yaş)
18 yaş altı	121	18.1	
19-24 yaş arası	338	50.6	
25-30 yaş arası	162	24.3	
31 yaş ve üzeri	47	7	
Yalnız anne Olarak Geçirilen Süre (min:1-mak:35)			5.38 (yıl)
1 yıl	113	16.9	
2 yıl	121	18.1	
3 yıl	102	15.3	
4-6 yıl	147	22	
7-10 yıl	93	13.9	
11 yıl ve üstü	92	13.8	

Tablo 5.1.1'den izleneceği üzere yaşlarına göre gruplandığında yalnız annelerin %7.3'ünün 20-25 yaş aralığında olduğu ($n=49$), %17.7'sinin ($n=118$) 26-30 yaş arasında olduğu, %22.5'inin ($n=150$) 31-35 yaş arasında, %22.5'inin ($n=150$) 36-40 yaş arasında, %15.3'ünün ($n=102$) 41-45 yaş arasında, %7.9'unun ($n=53$) 46-50 yaş arasında olduğu ve %6.9'unun da ($n=46$) 51-60 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %78.1'inin ($n=522$) medeni durumunu "boşandım" olarak belirttiği ve örneklemin ağırlıklı olarak boşanmış yalnız annelerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %15.1'i ($n=101$) medeni durumunu "eşim vefat etti" olarak, %6.7'si ($n=45$) "hiç evlenmedim" olarak belirtmiştir.

Katılımcıların Türkiye'de yaşadığı bölgelere göre dağılımları incelendiğinde Marmara Bölgesi'nin %24.3 ($n=162$) oranı ile ilk sırada yer aldığı; onu %17.1 ($n=114$) oranı ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin izlediği, ardından %16.2'lik oranla ($n=108$) Ege Bölgesi'nin geldiği ve %15.3 oranıyla ($n=102$) Akdeniz Bölgesi'nin onu takip ettiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesi %12 oranıyla ($n=80$) katılımcıların yaşadığı bölgelere göre dağılımında beşinci sırayı alırken İç Anadolu Bölgesi %9 ($n=60$) oranıyla altıncı sırada yer almaktadır. En son olarak %6.3 oranıyla ($n=42$) Güneydoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir.

Katılımcıların %63.9'u ($n=427$) yaşadığı yerleşim yerinin il merkezi olduğunu, %31.9'u ($n=213$) ilçede, %1.2'si ($n=8$) kasabada ve %3'ü ($n=20$) köyde yaşadığını bildirmiştir. Daha sonraki analizler için kasaba ve köy yerleşim yeri birleştirilerek yeni bir grup oluşturulmuştur. Buna göre ilçeden küçük yerleşim yerinde yaşayanlar grubu %4.2 oranına sahiptir ($n=28$). (İstanbul ilinde yaşayan tüm katılımcıların yerleşim yeri il merkezi olarak değerlendirilmiştir.)

Örneklemin eğitim durumu incelendiğinde ise 99 kişinin (%14.8) diplomasının olmadığı, 265 kişinin (%39.7) ilköğretim diploması olduğu, 161 kişinin (%24.1) lise mezunu olduğu, 50 kişinin (%7.5) ön lisans mezunu olduğu, 74 kişinin (%11.1) lisans diplomasının olduğu ve 19 kişinin (%2.8) lisansüstü diplomasının olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu yeniden gruplanarak dört grup elde edilmiştir. Bu durumda eğitim durumuna göre frekans dağılımları şu şekildedir: Diploması olmayanlar 99 kişi (%14.8), ilköğretim mezunu olanlar 265 kişi (%39.7), lise mezunu olanlar 161 kişi (%24.1) ve son olarak lise üstü mezuniyeti olanlar 143 kişidir (%21.4).

Sahibi olduğu evde yaşayanlar 111 kişidir (%16.6), 371 kişi (%55.5) kiracıdır, 186 kişi (%27.8) ise ev sahibi olmasa da kira vermediğini bildirmiştir.

%64.8 oranı ile katılımcıların çoğu ($n=433$) yalnızca çocukları ve kendisinin yaşamaktadır. Ailesiyle yaşayanlar %27.8 ($n=186$) oranıyla ikinci sıradadır. Arkadaşıyla yaşayanlar 4 kişidir (% 0.6), diğer seçeneğini işaretleyenler ise 45 kişidir (%6.7). Devam eden analizlerde arkadaşıyla yaşayanlar “Diğer” seçeneğini işaretleyenlere eklenerek gruplandırılmıştır. Son durumda diğer seçeneğini işaretleyen 49 kişidir (%7.3).

Tablo 5.1.1’de görüldüğü üzere çocuğuna tek bakma yılı 1 ile 35 arasında değişmektedir. Katılımcıların çocuklarına tek bakma yılının ortalaması 5.38’dir ($ss=5.05$). Katılımcılar yapılacak analizler için çocuğuna tek başına bakma yılı açısından gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmaya göre çocuklarına 1 yıldır tek başına bakanlar 113 kişi (%16.9), 2 yıldır tek başına bakanlar 121 kişi (%18.1), 3 yıldır tek başına bakanlar 102 kişi (%15.3), 4-6 yıldır tek başına bakanlar 147 kişi (%22), 7-10 yıldır tek başına bakanlar 93 kişi (%13.9), 11 yıl ve üstünde çocuğuna tek başına bakanlar 92 kişidir (%13.8).

Katılımcıların çocuklarına ilişkin özellikler Tablo 5.1.2’de yer almaktadır.

Tablo 5.1.2: Yalnız annelerin sahip oldukları çocuk sayısına ilişkin frekans ve yüzde değerleri

Çocuk Sayısı	<i>n</i>	%
Tek çocuk	252	37.7
İki çocuk	213	31.9
Üç çocuk	126	18.9
Dört çocuk	10	1.5
Dört ve dörtten fazla çocuk	67	10

Tablo 5.1.2’den görüleceği üzere örneklemin %37.7’si ($n=252$) tek çocuğu olduğunu, %31.9’u ($n=213$) iki çocuğu olduğunu, %18.9’u ($n=126$) üç çocuğu olduğunu, %1.5’i ($n=10$) dört çocuğu olduğunu ve %10’u ($n=67$) dörtten fazla çocuğu olduğunu bildirmiştir.

5.2. Katılımcıların Gelir ve Mülkiyet Durumlarına Yönelik Analizler

Katılımcıların mülkiyet ve aylık gelir durumlarına dair tanımları ve dağılımları Tablo 5.2.1’de verilmiştir.

Tablo 5.2.1: Gelir ve mülkiyet durumuna ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	<i>n</i>	%
Aylık Gelir		
2020 TL’den az	461	69
2021-2999 TL arası	120	18
3000-4499 TL arası	49	7.3
4500-5999 TL arası	18	2.7
6000 TL ve üstü	20	3
Borçluluk Durumu		
Evet	208	31.1
Hayır	460	68.9
Ev Sahibi Olma Durumu		
Evet	136	20.4
Hayır	532	79.6
Araba Sahibi Olma Durumu		
Evet	74	11.1
Hayır	594	88.9

Tablo 5.2.1’de yer alan bilgilere göre katılımcıların borçluluk durumları incelendiğinde 208 kişinin (%31.1) borcunun bulunduğu, 460 kişinin ise (%68.9) borcunun bulunmadığı görülmektedir.

Katılımcılar arasında sahibi olduğu evde yaşayanlar 111 kişidir (%16.6), 371 kişi (%55.5) kiracıdır, 186 kişi (%27.8) ise ev sahibi olmasa da kira vermediğini bildirmiştir.

Katılımcıların %20.4’ü ($n=136$) ev sahibi, %11.1’i ($n=532$) araba sahibidir.

Tablo 5.2.1’de sunulan sonuçlara göre katılımcıların yarısından fazlasının (461 kişi, %69 oran) gelir düzeyinin asgari ücretin altında olduğu görülmektedir. 120 kişinin (%18) 2021-2999 TL arasında geliri olduğu, 49 kişinin (%7.3) 3000-4499 TL arasında gelire sahip olduğu, 18 kişinin (%2.7) 4500-5999 TL arası geliri olduğu ve son olarak 6000 TL ve üstü geliri olanların 20 kişi (%3) olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bölümünün gelirinin (%69) asgari ücret altında olduğu görülmektedir. Gelir durumundaki bu belirgin farktan dolayı daha sonra yapılacak grup karşılaştırmaları

analizleri için katılımcıların gelir değişkeni asgari ücret altında olanlar ($n=461$, %69) ve üstünde olanlar olmak üzere ($n=207$, %31) iki grupta toplanmıştır.

Tablo 5.2.2: Gelire dahil olan ücret ve yardımlara ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	Hiçbir zaman		Zaman zaman		Sürekli		Toplam
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>
Maaş	374	56	61	9.1	233	34.9	668
İlçe belediyesinden para yardımı	559	83.7	88	13.2	21	3.1	668
Büyükşehir belediyesinden para yardımı	427	81.8	78	14.9	17	3.3	522
SYDV'den Para Yardımı	438	65.6	165	24.7	65	9.7	668
Aile Desteği	369	55.2	182	27.2	117	17.5	668
Nafaka	516	77.2	77	11.5	75	11.2	668
Kişilerin yaptığı para yardımı	520	77.8	137	20.5	11	1.6	668
Zekat, fitre, sadaka gibi dini yardımlar	472	70.7	183	27.4	13	1.9	668
Dernek, vakıf gibi kuruluşların para yardımı	572	85.6	84	12.6	12	1.8	668
Çalışma karşılığı ücret	476	71.3	130	19.5	62	9.3	668
Emekli, dul-yetim aylığı	577	86.4	32	4.8	59	8.8	668
SED	480	71.9	56	8.4	132	19.8	668

Tablo 5.2.2'de görüldüğü üzere aylık geliri içinde maaşın süreklilik durumunu 374 kişi (%56) hiçbir zaman olarak, 61 kişi (%9,1) zaman zaman olarak ve 233 kişi (%34.9) sürekli olarak değerlendirmiştir. Katılımcıların %83.7'si ($n=559$) ilçe belediyesinden para yardımı almanın süreklilik durumunu hiçbir zaman, %13.2'si ($n=88$) zaman zaman ve %3.1'i ($n=21$) sürekli olarak cevaplamıştır. Katılımcılar arasında büyükşehir belediyesinden para yardımı alma durumu sadece büyükşehirde yaşayan 522 katılımcı için incelenmiştir. Bu sonuca göre 522 katılımcının %81.8'i ($n=427$) büyükşehir belediyesinin maddi yardımının gelirin içinde hiçbir zaman yer almadığını, %14.9'u ($n=78$) zaman zaman yer aldığını, %3.3'ü ($n=17$) ise sürekli yer aldığını bildirmiştir.

Gelirin içinde SYDD'den sağlanan süreklilik durumu dağılımı incelendiğinde belediye yardımlarına göre gelirin içinde daha fazla yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %65.6'sı ($n=438$) SYDD'den sağlanan para yardımının gelirin içinde hiçbir zaman yer almadığını, %24.7'si ($n=165$) zaman zaman yer aldığını, %9.7'si ($n=65$) ise sürekli yer aldığını bildirmişlerdir. Aile desteğinin gelir içindeki payının

(zaman zaman ya da sürekli) yarıya yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre katılımcıların %55.2'si ($n=369$) gelirlerinin içinde aile desteğinin hiçbir zaman olmadığını, %27.2'si ($n=182$) zaman zaman olduğunu ve %17.5'i ($n=117$) sürekli olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların %86.4'ü ($n=577$) gelirlerinin içinde emekli, dul ve yetim aylığının hiçbir zaman olmadığını, %4.8'i ($n=32$) zaman zaman olduğunu ve %8.8'i ($n=59$) sürekli olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak sosyal ekonomik desteğin gelir içindeki durumu incelendiğinde katılımcılar tarafından %71.9 oranında ($n=480$) yer almadığı, %8.4 oranında ($n=56$) zaman zaman yer aldığı, %19.8 oranında ($n=132$) sürekli yer aldığı bildirilmiştir.

Araştırmamıza katılan 522 boşanmış yalnız anneden 389'u (%74.5) hiçbir zaman nafaka almadığını; 68'i (%13) sürekli nafaka aldığını, 65'i ise (%12.4) zaman zaman nafaka ödemesi aldığını belirtmiştir.

Kişilerin yaptığı para yardımı, zekât, fitre, sadaka gibi yardımlar ile dernek, vakıf gibi kuruluşların yaptığı para yardımlarını içermektedir.

Kişilerin yaptığı para yardımının gelirin içindeki yeri değerlendirildiğinde 520 kişi (%77.8) hiçbir zaman yer almadığını, 137 kişi (%20.5) zaman zaman yer aldığını, 11 kişi de (%1.6) her zaman yer aldığını bildirmiştir. Zekât, fitre, sadaka gibi yardımların oranı da kişilerden gelen yardımlarinkine benzerdir. Katılımcıların %70.7'i ($n=472$) gelirin içinde bu tarz yardımların hiçbir zaman yer almadığını, %27.4'ü ($n=183$) zaman zaman yer aldığını, %1.9'u ($n=13$) sürekli yer aldığını bildirmişlerdir. Dernek, vakıf gibi kuruluşların yaptığı para yardımlarının gelir içindeki durumu incelendiğinde katılımcılar arasında %85.6 oranında ($n=572$) yer almadığı, %12.6 oranında ($n=84$) zaman zaman yer aldığı, %1.8 oranında ($n=12$) sürekli yer aldığı belirtilmiştir.

Çalışma karşılığı ücretin gelirin içindeki yeri değerlendirildiğinde 476 kişi (%71.3) hiçbir zaman yer almadığını, 130 kişi (%19.5) zaman zaman yer aldığını, 62 kişi de (%9.3) her zaman yer aldığını bildirmiştir.

Katılımcıların mevcut gelirlerinin ne tür ihtiyaçlarına yeterli geldiği ile ilgili soruya verdikleri yanıtların frekans dağılımları Tablo 5.2.3'de sunulmuştur.

Tablo 5.2.3: Gelirin yeterlilik durumuna ilişkin görüşlerin frekans ve yüzde değerleri

	Her zaman		Genellikle		Kararsızım		Nadiren		Hiçbir zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Temel ihtiyaçlar için yeterli	88	13.2	232	34.7	70	10.5	169	25.3	109	16.3
Çocuklarla tatile çıkmak için yeterli	24	3.6	57	8.5	50	7.5	84	12.6	453	67.8
Kişisel zevklerin hobilerim için yeterli	24	3.6	64	9.6	53	7.9	121	18.1	406	60.8
Kişisel bakımım için yeterli	30	4.5	97	14.5	53	7.9	159	23.8	329	49.3
Tasarruf için yeterli	13	1.9	46	6.9	59	8.8	90	13.5	460	68.9
Çocuğun nitelikli eğitimi için yeterli	28	4.2	87	13	102	15.3	128	19.2	323	48.4
Çocukla sosyal etkinliklere katılmak için yeterli	29	4.3	102	15.3	66	9.9	159	23.8	312	46.7

Katılımcılar arasında mevcut gelirinin barınma, sağlık, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını her zaman karşıladığını belirtenler 88 kişidir (%13.2), genellikle karşıladığını düşünenler 232 (%34.7) kişidir, kararsız kalanlar 70 kişi (%10.5), nadiren karşılandığını düşünenler 169 kişi (%25.3), hiçbir zaman karşılamadığını düşünenler ise 109 kişidir (%16.3).

Katılımcılar mevcut gelirlerinin çocuklarıyla tatile çıkabilmek için yeterlilik durumunu değerlendirmiştir. Buna göre gelirin tatil yapma ihtiyacını her zaman karşıladığını belirtenler 24 kişi (%3.6), genellikle karşıladığı düşünenler 57 (%8.5) kişi, bu konuda kararsız kalanlar 50 kişi (%7.5), nadiren karşılandığını düşünenler 84 kişi (%12.6), hiçbir zaman karşılamadığını düşünenler ise 453 kişidir (%67.8).

Katılımcılar arasında mevcut gelirinin kişisel zevkler ve hobiler için her zaman yeterli olduğunu belirtenler 24 kişidir (%3.6). Genellikle yeterli olduğunu düşünenler 64 (%9.6) kişi, bu konuda kararsız kalanlar 53 kişi (%7.9), nadiren yeterli olduğunu düşünen 121 kişi (%18.1), hiçbir zaman yeterli olmadığını düşünen 406 kişi (%60.8).

Mevcut gelirini kişisel bakımı için her zaman yeterli olarak değerlendirenlerin oranı %4.5 ($n=30$), genellikle yeterli olduğunu düşünenlerin oranı %14.5 ($n=97$), kararsız

kalanların oranı %7.9 ($n=53$), nadiren yeterli görenlerin oranı %23.8 ($n=159$) ve hiçbir zaman yeterli olmadığını düşünenlerin oranı %49.3'tür ($n=329$).

İhtiyaçları haricinde tasarruf yapmak için gelirini her zaman yeterli görenler 13 kişidir (%1.9), genellikle tasarruf yapabilenler 46 kişidir (%6.9), kararsız kalanlar 59 kişidir (%8.8), gelirinden nadiren tasarruf yapabilenler 90 kişi (%13.5) ve hiçbir zaman tasarruf yapamayanlar 460 (%68.9) kişidir.

Katılımcılar arasında mevcut gelirinin çocuğunun arzu ettiği nitelikte eğitim alması için yeterlilik durumunu değerlendirenlerin oranı ise şu şekildedir: Her zaman yeterli diyenler %4.2 ($n=28$), genellikle yeterli diyenler %13 ($n=87$), kararsız olanlar %15.3 ($n=102$), gelirin nadiren çocuklarının nitelikli eğitim alması için yeterli olduğunu düşünenler %19.2 ($n=128$) ve son olarak gelirini bu amaç için yetersiz görenler %48.4 oranında dağılım göstermiştir ($n=323$).

Katılımcılar arasında mevcut gelirinin çocuğuyla birlikte sosyalleşmesinde her zaman yeterli görenler 29 (%4.3), genellikle yeterli olduğunu düşünenler 102 (%15.3) kişidir, bu konuda kararsız kalanlar 66 kişi (%9.9), nadiren yeterli olduğunu düşünenler 159 kişi (%23.8) ve hiçbir zaman yeterli olmadığını düşünenler 312 (%46.7) kişidir.

Araştırmamızın alt hipotezlerinden biri, katılımcıların sosyal hizmet kuruluşlarıyla etkileşimlerinin açığa çıkartılması amacıyla oluşturulmuştur. “Yalnız annelerin sosyal hizmet kuruluşlarına maddi yardım talebiyle başvurma oranı, danışmanlık hizmetlerinden yararlanmak için başvurma sıklığından yüksektir” hipotezinin sınanması için incelenecek frekans dağılımları Tablo 5.2.4’de verilmiştir.

Tablo 5.2.4: Sosyal hizmet kuruluşlarına maddi ve psikolojik yardım amacıyla başvurma durumu frekans ve yüzde değerleri

	<i>n</i>	%
Maddi Yardım Başvurusu		
Başvurmadım	291	43.6
Başvurdum, ancak başvuruma olumlu yanıt alamadım.	63	9.4
Başvurdum ve aldığım destek ihtiyacımı karşıladı.	177	26.5
Başvurdum ancak aldığım destek ihtiyacımı karşılamadı.	137	20.5
Bireysel Psikolojik Destek Başvurusu		
Başvurmadım	586	87.7
Başvurdum, ancak başvuruma olumlu yanıt alamadım.	13	1.9
Başvurdum ve aldığım destek ihtiyacımı karşıladı.	46	6.9
Başvurdum ancak aldığım destek beklentilerimi karşılamadı.	23	3.4

	<i>n</i>	%
Çocuk için psikolojik destek veya danışmanlık başvurusu		
Başvurmadım	586	87.7
Başvurdum, ancak başvuruma olumlu yanıt alamadım.	13	1.9
Başvurdum ve aldığım destek ihtiyacımı karşıladı.	50	7.5
Başvurdum ancak aldığım destek beklentilerimi karşılamadı.	19	2.8

Tablo 5.2.4'ye göre katılımcılar arasında bir sosyal hizmet kuruluşuna maddi yardım için başvurmayanların oranı %43.6'dır ($n=291$). Başvurduğu halde yanıt alamayanların oranı %9.4 ($n=63$) ve ihtiyacı karşılanmayanların oranı %20.5'tir ($n=137$), başvurduğu halde yanıt alamayanlar veya destek ihtiyacı karşılanmayanlar 200 kişidir (%29.9). Kuruma başvurup maddi ihtiyacının karşılandığını düşünenler ise 177 kişidir (%26.5).

Katılımcılar arasında bir sosyal hizmet kuruluşuna bireysel psikolojik yardım için başvurmayanların oranı %87.7'dir ($n=586$). Başvurduğu halde yanıt alamayanların oranı %1.9 ($n=13$) ve beklentisinin karşılanmadığını düşünenlerin oranı %3.4'tür ($n=23$). Başvurduğu halde beklentisi karşılanmayan ya da yanıt alamayan 36 kişidir (%5.3) Kuruma başvurup bireysel psikolojik destek ihtiyacının karşılandığını düşünenler ise 46 kişidir (%6.9). Katılımcılar arasında bir sosyal hizmet kuruluşuna çocuğu için psikolojik yardım ya da destek almak için başvurmayanların oranı %87.7'dir ($n=586$). Başvurduğu halde olumlu yanıt alamayanların oranı %1.9 ($n=13$) ve beklentisinin karşılanmadığını düşünenlerin oranı %2.8'dir ($n=19$). Çocuğuna psikolojik destek almak için kuruluşlara yaptığı başvuruya yanıt alamayan ya da beklentisi karşılanmayanlar bir grupta toplanmıştır ve toplamda 32 kişidir (%4.7). Kuruma başvurup çocuğu için psikolojik destek ihtiyacının karşılandığını düşünenler ise 50 kişidir (%7.5).

5.3. Katılımcıların İstihdama Katılımlarına İlişkin Bulgu ve Analizler

Örnekleminiz içinde 244 kişi (%36.5) çalıştığını beyan etmiştir. Çalıştığını beyan eden katılımcıların %36.9'u ise kısmi zamanlı işlerde çalışmaktadır.

Tablo 5.3.1: Çalışma durumu ve SGK prim ödemelerine ilişkin bulgular

Çalışma durumu	n	%
Çalışmıyorum, iş arıyorum	204	30.5
Çalışmıyorum ama iş aramıyorum	197	29.5
Çalışıyorum	254	38
Emekliyim	13	1.9
Çalışma Düzeni (n=279)		
Kısmi Zamanlı	103	15.4
Tam Zamanlı	176	26.3
SGK Prim		
Ödeniyor	218	32.6
Ödenmiyor	450	67.4
Kısmi Zamanlı Çalışan SGK Prim		
Ödeniyor	59	57.2
Ödenmiyor	44	47.2
Tam Zamanlı Çalışan SGK Prim		
Ödeniyor	48	27.2
Ödenmiyor	128	72.7

Tablo 5.3.1’de görüleceği üzere “Çalışmıyorum ama iş arıyorum” diyenler 204 (%30.5) kişidir. “Çalışmıyorum ve iş aramıyorum” diyenler 197 (%29.5) kişidir. 13 kişi (%1.9) emeklidir, 10 kişi (%1.5) kendi işinde çalıştığını belirtmiştir. Bu 10 kişi ilerleyen analizlerde “çalışanlar” grubu arasına dahil edilerek analizler yapılmıştır. Son durumda çalışanların oranı %38 (n=254) olmuştur.

Çalışma düzeni yönünden incelendiğinde örneklem içinde 103 kişinin (%15.4) kısmi zamanlı, 176 kişinin (%26.3) tam zamanlı olarak çalıştığı görülmektedir. Bu sayı çalıştığını bildiren kişilerden (n=254) fazladır, dolayısıyla çalışmıyorum ya da emekliyim diyenler içinden 25 kişinin tam ya da kısmi zamanlı çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının (n=450, %67.4) SGK priminin düzenli olarak yatmadığı 218’inin ise (%32.6) yattığı görülmektedir.

Araştırmamızda çalışan kadınlara kayıtlı istihdama dahil olup olmadıklarını anlamak üzere SGK primlerinin ödenip ödenmediği sorusu yöneltilmiş; %67.4 düzeyinde ödenmediği bilgisi alınmıştır.

SGK prim ödemelerinin düzeni çalışma düzenine göre kontrol edildiğinde kısmi zamanlı çalışan 59 kişinin (%57.2) primlerinin düzenli ödendiği, 44 kişinin primlerinin ise (%42.7) düzenli ödenmediği görülmektedir. Tam zamanlı çalışanlardan 48 kişi

(%27.2) primlerinin düzenli ödendiğini, 128 kişi (%72.7) primlerin düzenli ödenmediğini belirtmiştir.

Tablo 5.3.2: Çalışmama nedenlerine yönelik bulgular

Çalışmama Nedeni (n=409)	n	%
Maddi olarak ihtiyaç duymuyorum	7	1
Çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum	177	26.5
İş arıyorum ancak bulamıyorum	139	20.8
Çalışmak istemiyorum	23	3.4
Diğer	63	9.4

Katılımcıların 409'u çalışmama nedeni sorusuna cevap vermiştir. Bunlar arasında son derece küçük bir grup (%1, n=7) soruya “maddi olarak ihtiyaç duymadığım için çalışmıyorum” cevabı verirken çocuğuna bakması gerektiği için çalışmadığını belirtenlerin oranı 177'si (%26.5) olmuştur. 139'u (%20.8) iş aradığı ancak bulamadığı için çalışmadığını belirtmiştir. Son tahlilde katılımcılar arasında açık işsizlik oranı %47.3 olarak gerçekleşmiş; gerekçe olarak %20.6 düzeyinde ‘çalışmak istediği halde iş bulamama’; %26.5 düzeyinde ise se ‘çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle çalışmama’ gösterilmiştir.

Çalışmama nedeni sorusuna cevap verenlerden 23'ü (%3.4) çalışmak istemediğini belirtirken, 63'ü (%9.4) çalışmama nedeni olarak diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Hali hazırda çalışmayan katılımcıların çalışmama nedenleri arasında “iş arıyorum ancak bulamıyorum” seçeneğini işaretleyen 139 katılımcının eğitim düzeyleri, yaşları ve sahip oldukları çocuk sayısı açısından frekans dağılımları ve bu dağılımlara karşılık gelen yüzde değerleri Tablo 5.3.2'de sunulmuştur.

Tablo 5.3.3: İş aradığı halde bulamayanların (n=139) eğitim durumu, yaş ve sahip olunan çocuk sayısına göre frekans ve yüzde değerleri

Eğitim Durumu	n	%
Diplomam yok	20	14.4
İlköğretim	65	46.8
Lise	42	30.2
Ön lisans	7	5
Lisans	4	2.9
Lisansüstü	1	0.7

	<i>n</i>	%
Yaş		
20-25 yaş	10	7.2
26-30 yaş	28	20.1
31-35 yaş	34	24.5
36-40 yaş	32	23
41-45 yaş	19	13.7
46-50 yaş	9	6.5
51-60 yaş	7	5
Çocuk Sayısı		
Tek çocuk	47	33.8
İki çocuk	49	35.3
Üç çocuk	28	20.1
Dört ve dörtten fazla çocuk	15	10.8

“İş arıyorum ancak bulamıyorum” seçeneğini işaretleyen 139 katılımcının Tablo 5.3.3’de sunulan sonuçlara göre eğitim durumları incelendiğinde ilk sırayı 65 kişiyle ilköğretim mezunlarının aldığı görülmektedir (%46.8). Daha sonra lise mezunları gelmektedir (%30.2, $n=42$). İş aradığı halde bulamayanların içinde diploması olmayanlar ise 20 kişidir (%14.4). Ön lisans mezunu olanlar 7 kişi (%5) lisans mezunu olanlar 4 (%2.9) ve son olarak lisansüstü eğitim seviyesinde olanlar 1 kişidir (%0.7).

Tablo 5.3.3’de ayrıca katılımcıların yaşlarına göre de dağılımlara yer verilmiştir. Sonuçlara göre iş aradığı halde bulamadığını söyleyen kişiler en çok 31-35 yaş arasındadır (%24.5, $n=34$), hemen arkasından 32 kişiyle 36-40 yaş arasında olanlar (%23), daha sonra 28 kişiyle 26-30 yaş arasında olanlar gelmektedir (%20,1). 41-45 yaş arasında olanlar ise 19 kişidir (%13.7). Bu cevabı verenler arasında 10 kişi (%7.2) 20-25 yaş arasında, 9 kişi (%6.5) 46-50 yaş arasında son olarak 7 kişi (%5) 51-60 yaş arasındadır.

Tablo 5.3.3’de son olarak “iş arıyorum ancak bulamıyorum” diyenlerin sahip olduğu çocuk sayısı açısından frekans dağılımları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre birbirine çok yakın oranlarla iki çocuğu olanlar (%35.3, $n=49$) ve tek çocuğu olanlar (%33.8, $n=47$), ardından 28 kişiyle (%20.1) üç çocuğu olanlar ve son olarak dört ve dörtten fazla çocuğu olanlar gelmektedir (%10.8, $n=15$).

Yalnız annelerin ilk doğum yapma yaşları ile istihdama katılımları arasında bir ilişki olup olmadığı sorusunun yanıtlanması için Ki-kare analizi yapılmıştır. “İlk çocuk doğurma yaşı düştükçe annenin istihdama katılım oranı azalır” alt hipotezini test etmek üzere yapılan bu analiz Tablo 5.3.4’de yer almaktadır. Analiz sonucu beklenen

değerlerin her bir hücrede 5'ten büyük olması gerektiği koşulu 2 hücre için sağlamadığından “istihdama katılım” değişkeni iki grupta toplanmıştır; “çalışıyorum” ve “kendi işimde çalışıyorum” seçeneğini işaretleyenler “çalışanlar” olarak, “çalışmıyorum ancak iş arıyorum”, “emekliyim” ve “çalışmıyorum ancak iş aramıyorum” seçeneklerini işaretleyenler ise “çalışmayanlar” olarak yeniden kodlanmış ve yeni bir değişken oluşturulmuştur, Analiz bu yeni değişkenlerle yapılmıştır.

Tablo 5.3.4’de incelendiği üzere örneklemin ilk doğum yapma yaşı 12 ile 48 arasında değişmektedir. İlk doğum yapma yaşının ortalaması ise 22.99 (ss=5.22)’tir. İlk doğum yapma yaşına verilen cevaplar dört grup olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Bu gruplamaya göre 121 kişi (%18.1) 18 yaş ve altında iken ilk doğumunu yapmıştır. 338 kişi (%50.6) ilk doğumunu 19-24 yaş arasıdayken, 162 kişi (%24.3) ilk doğumunu 25-30 yaş arasıdayken ve 47 kişi (%7) ilk doğumunu 31 yaş ve sonrasında yaptığını bildirmiştir.

Tablo 5.3.4: İlk doğum yapma yaşına göre istihdama katılım durumunun Ki-Kare sonuçları

		Çalışmayanlar	Çalışanlar	Toplam	χ^2	<i>p</i>
İlk doğum yapma yaşı					20.58	.000
18 yaşından küçükler	<i>n</i>	92	29	121		
	%	22.2	11.4	18.1		
19-24 yaş arası olanlar	<i>n</i>	212	126	338		
	%	51.2	49.6	50.6		
25-30 yaş arası olanlar	<i>n</i>	90	72	162		
	%	21.7	28.3	24.3		
31 yaş ve üstü olanlar	<i>n</i>	20	27	47		
	%	4.8	10.6	7		
Toplam	<i>n</i>	414	254	668		
	%	100	100	100		

Tablo 5.3.4’den izleneceği üzere, ilk doğum yapma yaşı ile istihdama katılım arasındaki anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (χ^2 (sd=6, *n*=668)=20.58, *p*<0.01). Buna göre “çalışmayanlar”ın içinde ilk doğumunu 18 yaşının altında yapanların oranı %22.2, ilk doğumunu 19-24 yaş arasında yapanların oranı %51.2, ilk doğum yaptığında 25-30 yaş arasında olanların oranı %21.7 ve son olarak ilk doğumunu 31 yaş ve üstünde yapanların oranı ise %4.8’dir. Çalışanların içinde ilk doğumunu 18

yaşının altında yapanların oranı %11.4, ilk doğumunu 19-24 yaş arasında yapanların oranı %49.6, ilk doğum yaptığında 25-30 yaş arasında olanların oranı %28.3 ve son olarak ilk doğumunu 31 yaş ve üstünde yapanların oranı ise %10.6'dır. Bu sonuçlara göre hem çalışan hem de çalışmayan grupta ilk doğumunu 19-24 yaş arasında yapanların diğer tüm yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmayanların içinde en düşük istihdam katılım gösterenlerin ilk doğumunu 31 yaş ve üstünde yapanlar olduğu görülmektedir.

“Yalnız annenin eğitim düzeyi arttıkça, çocuk bakımı sebebiyle çalışmama ihtimali azalmaktadır.” ve “Yalnız annenin eğitim düzeyi arttıkça, aradığı halde iş bulamama oranı düşmektedir.” hipotezlerini test etmek için Ki-kare analizi yapılmıştır. Analiz sonucu beklenen değerlerin her bir hücrede 5'ten büyük olması gerektiği koşulu 6 hücrede (%30) sağlanmadığı için çalışmama nedeni değişkeni üç grupta toplanmıştır. Bu gruplar “iş arıyorum ancak bulamıyorum”, “çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum” ve “diğer” (maddi olarak ihtiyaç duymuyorum, çalışmak istemiyorum, diğer) şeklindedir. Sonuçlar 5.3.5'te sunulmuştur.

Tablo 5.3.5: Eğitim düzeyine göre çalışmama nedenlerinin ki-kare sonuçları

		Diploması olmayanlar	İlköğretim	Lise	Lise üzeri diploma	Toplam	χ^2	<i>p</i>
Çalışmama nedeni							10.21	.116
Çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum	<i>n</i>	41	89	36	11	177		
	%	23.2	50.3	20.3	6.2	100		
İş arıyorum ancak bulamıyorum	<i>n</i>	20	65	42	12	139		
	%	14.4	46.8	30.2	8.6	100		
Diğer	<i>n</i>	18	49	16	10	93		
	%	19.4	52.7	17.2	10.8	100		
Toplam	<i>n</i>	79	203	94	33	409		
	%	19.3	49.6	23	8.1	100		

Yeni oluşturulan üç alt gruplu bu değişkene göre farklı eğitim seviyesinde olan bireylerin çalışmama nedenlerine ilişkin cevapları açısından gözlenen farkın anlamlı olmadığı görülmüştür (χ^2 (sd=6, $n=409$)=10.21, $p>0.05$). Bunun yanında katılımcıların eğitim seviyelerinin çocuğuna bakmak zorunda olduğu için çalışmayanlara göre frekans dağılımları şu şekildedir: Çocuğuna bakmak zorunda olduğu için çalışmayanlar arasında diploması olmayanların oranı %23.2, ilköğretim diploması olanları %50.3, lise diploması olanların oranı %20.3 son olarak lise üstü bir diploması olanların oranı %6.2'dir. Diploması olmayan anneler hariç eğitim seviyesi arttıkça çocuğuna bakmam gerektiği için çalışmıyorum diyenlerin sayısı azalmaktadır.

Katılımcıların eğitim seviyelerinin “iş arıyorum ancak bulamıyorum” diyenlere göre frekans dağılımları diploması olmayanlarda 20 kişi (%14.4), ilköğretim diploması olanlar da 65 kişi (%46.8), lise diploması olanlarda 42 kişi (%30.2) ve son olarak lise üstü bir diploması olanlarda 12 kişi (%8.6) olduğu görünmektedir. Sonuçlar anlamsız olduğu için sadece grup içindeki oranların dağılımı sunulmuştur.

“Bakımından sorumlu olunan çocuk sayısı arttıkça annenin çalışma oranı düşer” alt hipotezini test etmek için Ki Kare analizi yapılmıştır (Tablo 5.3.6).

Tablo 5.3.6: Sahip olunan çocuk sayısına göre annelerin istihdama katılım oranı ki-kare sonuçları

		Çalışmayanlar	Çalışanlar	Toplam	χ^2	p
Sahip olunan çocuk sayısı					29.98	.000
Tek çocuk	n	128	124	252		
	%	30.9	48.8	37.7		
İki çocuk	n	132	81	213		
	%	31.9	31.9	31.9		
3 ve daha fazla çocuk	n	154	49	203		
	%	37.2	19.3	30.4		
Toplam	n	414	254	668		
	%	100	100	100		

Tablo 5.3.6'dan izleneceği üzere sahip olunan çocuk sayısı ile annelerin istihdama katılımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. (χ^2 (sd=2, n=668)=29.98, $p<0.01$) Sahip olunan çocuk sayısı arttıkça annelerin istihdama katılma oranları düşmektedir. Çalışmayanların arasında tek çocuk sahibi olanların oranı %30.9 iki çocuk sahibi olanların oranı %31.9 ve üç ve daha fazla çocuk sahibi olanların oranı %37.2'dir. Çocuk sayısı arttıkça istihdama katılımın azaldığı görülmektedir. Diğer yandan çalışanların içinde tek çocuk sahibi olanların oranı %48.8, iki çocuk sahibi olanların oranı %31.9 ve üç ve daha fazla çocuğu olanların oranı %19.3'tür. Çocuk sayısı azaldıkça da istihdama katılımın arttığı görülmektedir, yani istihdama katılım ve sahip olunan çocuk sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5.4. İstihdama Katılım, Çalışma Düzeni ve Sosyal Yardımlar Arasındaki İlişkilere Yönelik Analiz ve Bulgular

Toplam gelir içinde detaylı dağılımları verilen kamu kaynaklı sosyal transferler ve kamu kaynaklı olmayan yardımlar beş grupta toplanmıştır. Bu gruplandırmaya göre “**1 no'lu gelir grubu**” ilçe belediyesinden, büyükşehir belediyesinden, SYDV ve SED yardımlarından oluşan “kısıtlı süreli kamu kaynaklı transferleri” içermektedir. “**2 no'lu gelir grubu**” emekli maaşı, dul ve yetim aylığı alma durumunu ifade eden “sürekli sosyal transferler”dir. “**3 no'lu gelir grubu**” aile desteği, kişilerin yaptığı para yardımı, dernek-vakıf gibi kuruluşların yaptığı yardımlar ve zekât, fitre gibi dini bireyler veya sivil örgütler tarafından sağlanan yardımları içermektedir. “**4 no'lu gelir grubu**” bireylerin çalışma sonucu elde ettikleri aylıklar ve ücretleri ifade etmek için “ücretler” olarak gruplanmıştır. Son olarak “**5 no'lu gelir grubu**” nakafadan elde edilen geliri temsil etmektedir.

“Tam zamanlı çalışma düzeyi arttıkça 1, 2 ve 3 no'lu gelir gruplarından yararlanma düzeyi düşer” alt hipotezini test etmek için değişkenlerin ölçek yapılarına göre ki-kare analizi veya bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. 1 ve 3 no'lu gelir gruplarının ölçek yapısı süreklidir, bu nedenle çalışma şekline göre gelir gruplarından faydalanma durumunun farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (Tablo 5.4.1).

Tablo 5.4.1: Çalışma düzenine ve eğitim seviyesine göre 1 ve 3 no’lu gelir gruplarından faydalanmanın ANOVA Sonucu

	1 no’lu gelir grubu					3 no’lu gelir grubu				
	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Çalışma düzeni				49.45	.000				15.21	.000
Çalışmayanlar	389	.42	.40			389	.38	.34		
Kısmi zamanlı	103	.28	.34			103	.31	.32		
Tam zamanlı	176	.10	.25			176	.22	.29		
Eğitim seviyesi				30.52	.000				7.424	.000
Diploması olmayanlar	99	.46	.38			99	.43	.37		
İlköğretim	265	.41	.40			265	.35	.34		
Lise	161	.28	.35			161	.32	.31		
Lise üzeri diploma	143	.09	.23			143	.24	.28		

Tablo 5.4.1’de sunulan sonuçlardan izleneceği üzere katılımcıların çalışma düzenlerine göre 1 no’lu gelir grubundan faydalanma durumları ($F(2, 665)=49.45$, $p<0.01$) ve 3 no’lu gelir grubundan faydalanma durumları ($F(2, 665)=15.21$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Katılımcıların her iki gelir grubundan da faydalanma durumları için varyans homojenliği sağlanmadığından Games-Howell Post-Hoc analizleri yapılarak gruplar arası farklılaşmalar araştırılmıştır. 1 no’lu gelir grubu için yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, çalışmayanların bu gelir kaynaklarından yararlanma düzeyi ($ort=.42$, $ss=.40$), kısmi zamanlı çalışanların ($ort=.28$, $ss=.34$) ve tam zamanlı çalışanların yararlanma düzeylerine göre ($ort=.10$, $ss=.25$) daha yüksektir. Aynı şekilde kısmi zamanlı çalışanların yararlanma düzeyi de ($ort=.28$, $ss=.34$) tam zamanlı çalışanların yararlanma düzeylerine göre ($ort=.10$, $ss=.25$) daha yüksektir. 3 no’lu gelir grubu için yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, çalışmayanların bu gelir kaynaklarından yararlanma düzeyi ($ort=.38$, $ss=.34$) tam zamanlı çalışanların yararlanma düzeylerine göre ($ort=.22$, $ss=.29$) daha yüksektir. Aynı şekilde kısmi zamanlı çalışanların yararlanma düzeyi de ($ort=.31$, $ss=.31$) tam zamanlı çalışanların yararlanma düzeylerine göre ($ort=.22$, $ss=.29$) daha yüksektir.

Bu sonuçlarla araştırmamızın “kısmi zamanlı çalışan yalnız annelerin kurumsal ve bireysel yardımlardan yararlanma düzeyi, tam zamanlı çalışan yalnız annelerden daha yüksektir” alt hipotezi doğrulanmaktadır. Buna göre kısmi zamanlı çalışan

statüsündeki katılımcıların, kurumsal ve bireysel yardımlardan yararlanma düzeylerinin, tam zamanlı çalışanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5.4.1'in devamında görüldüğü üzere yalnız annelerin eğitim düzeyi ile sosyal yardım alma arasında ters ilişki vardır. "Eğitim düzeyi arttıkça, 1 ve 3 no'lu gelir gruplarından yararlanma düzeyi düşer" hipotezini test etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları görülmektedir.

Yalnız annelerin eğitim düzeyine göre 1 no'lu gelir grubundan faydalanma durumları ($F(3, 664)=30.52, p<0.01$) ve 3 no'lu gelir grubundan faydalanma durumları ($F(3, 664)=7.424, p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların her iki gelir grubundan da faydalanma durumları için varyans homojenliği sağlanmadığından Games-Howell Post-Hoc analizleri yapılarak gruplar arası farklılaşmalar araştırılmıştır. 1 no'lu gelir grubuna için yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, diploması olmayanların bu gelir kaynaklarından yararlanma düzeyi (ort=.46, ss=.38), lise mezunu olanlara (ort=.28, ss=.35) ve lise üzeri diploması olanlara göre (ort=.09, ss=.23) daha yüksektir. Aynı şekilde ilköğretim mezunu olanların yararlanma düzeyi de (ort=.41, ss=.40), lise mezunu olanların yararlanma düzeyine (ort=.28, ss=.35) ve lise üzeri diploması olanların yararlanma düzeyine göre (ort=.09, ss=.23) daha yüksektir. Son olarak lise mezunu olanların faydalanma düzeyi (ort=.28, ss=.35) ve lise üzeri diploması olanların faydalanma düzeyine göre (ort=.09, ss=.23) daha yüksektir.

3 no'lu gelir grubu için yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, diploması olmayanların 1 ve 3 no'lu gelir kaynaklarından yararlanma düzeyi (ort=.43, ss=.37), lise mezunu olanlara (ort=.32, ss=.31) ve lise üzeri diploması olanlarınkine göre (ort=.24, ss=.28) daha yüksektir. Aynı şekilde ilköğretim mezunu olanların yararlanma düzeyi (ort=.35, ss=.34) lise üzeri diploması olanların yararlanma düzeyine göre (ort=.24, ss=.28) daha yüksektir.

Bu sonuçlar, "Eğitim düzeyi arttıkça, 1 ve 3 no'lu gelir gruplarından yararlanma oranı düşer" hipotezinin doğrulandığını göstermektedir.

4 no'lu gelir grubuna verilen cevapların mevcut maddi gelirin temel ihtiyaçlarını karşıladığına ilişkin görüşlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek üzere bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (Tablo 5.4.2).

Tablo 5.4.2: Gelirin temel ihtiyaçları karşılama durumuna göre 4 no’lu gelir grubunda bulunmanın ANOVA sonucu

	4 no’lu gelir grubu				
	<i>n</i>	Ort.	ss	<i>F</i>	<i>p</i>
Temel İhtiyaçları Karşılama				15.44	.000
Hiçbir zaman	109	.27	.45		
Nadiren	169	.50	.56		
Kararsızım	70	.56	.56		
Genellikle	232	.68	.60		
Her zaman	88	.85	.60		

Tablo 5.4.2’de göre mevcut gelirin temel ihtiyaçları karşılamada yeterlilik durumuyla ilgili değişkenlere göre 4 no’lu gelir grubundan faydalanma durumları ($F(4, 663)=15.44$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların 4 no’lu gelir grubundan da faydalanma durumları için varyans homojenliği sağlanmadığından Games-Howell Post-Hoc analizleri yapılarak gruplar arası farklılaşmalar araştırılmıştır. Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, mevcut gelirin temel ihtiyaçları karşılamada “hiçbir zaman” yeterli olmadığını düşünenlerin 4 no’lu gelir grubu puanı (ort=.27, ss=.45), “nadiren” diyenlerinkine (ort=.50, ss=.56), “kararsızım” diyenlere (ort=.56, ss=.56), “genellikle” diyenlere (ort=.68, ss=.60) ve “her zaman” diyenlerinkine göre (ort=.85, ss=.60) daha düşüktür.

Mevcut gelirin temel ihtiyaçları karşılamada “nadiren” yeterli olduğunu düşünenlerin 4 no’lu gelir grubu puanı (ort=.50, ss=.56), “genellikle” diyenlere (ort=.68, ss=.60) ve “her zaman” diyenlerinkine göre (ort=.85, ss=.60) daha düşüktür. Mevcut gelirin temel ihtiyaçları karşılamada durumuna “kararsızım” diyenlerin 4 no’lu gelir grubu puanı (ort=.56, ss=.56) “her zaman” diyenlerinkine göre (ort=.85, ss=.60) daha düşüktür

5.5. Katılımcıların Aldıkları ocuk Bakım Hizmetlerine Yönelik Bulgu ve Analizler

alışan yalnız annelerin ocuk bakım ihtiyaçlarını karşılanma yöntemleri ile ücretli ve ücretsiz kreş hizmetinden yararlanma durumları bilgileri Tablo 5.5.1’de yer almaktadır.

Tablo 5.5.1: Çalışma saatinde çocuğa kimin baktığına ilişkin frekans ve yüzde değerleri ($n=336$)

	<i>n</i>	%
Çocuklara Bakım Verenler		
Ailem	154	23.1
Özel Bakıcı	11	1.6
Anaokulu-kreş	32	4.8
Çocuğum evde tek başına kalıyor	81	12.1
Büyük çocuğum küçüğüne bakıyor	35	5.2
Diğer	23	3.4
Çocuk Bakımına Ücret Ödeme Durumu		
Ödemiyorum	339	50.7
Ödüyorum	46	6.9
Bazen	18	2.7
Ücretsiz Kreşten Faydalanma Durumu		
Faydalanmadım	623	93.3
Geçmişte faydalandım	36	5.4
Hala faydalanıyorum	9	1.3

Çocuk bakımına ilişkin soru yalnızca çalışan kadınlara yöneltilmiştir. Soruyu yanıtlayan 336 kişi içinde en büyük oranı %23.1 ile ($n=154$) ‘ailem’ cevabını verenler oluşturmuştur. Onu çocuğu evde tek başına kalanlar %12.1 oranıyla ($n=81$) takip etmektedir. Arkasından sırasıyla büyük çocuğu kardeşine bakanlar (%5.2, $n=35$), çocuğu anaokulu-kreşe gidenler, (%4.8, $n=32$) ve bakım için özel bakıcı tutanlar (%1.6, $n=11$) gelmektedir. Diğer cevabını verenlerin oranı ise %3.4’tür ($n=23$).

Çocuğuna bakım verenlere ücret ödeme sorusunu yanıtlayan 403 kişiden 46’sı ücret ödediğini belirtmiştir (%6.9), zaman zaman ödeyenler ise 18 kişidir (%2.7). Ödemeyenler ise %50.7 oranı ile çoğunluktadır ($n=339$).

Katılımcıların %93.3 ($n=623$) gibi büyük kısmının ücretsiz kreş imkanından faydalanmadığı, %5.4’ünün ($n=36$) geçmişte faydalandığı, %1.3’ünün ($n=9$) ise bu yardımdan halen faydalandığı görülmektedir.

“Annenin gelir/eğitim düzeyi arttıkça, çocukların özel yuva/kreşe gitme oranı yükselir” alt hipotezini test etmek için yapılan Ki-Kare analizi yapılmıştır (Tablo 5.5.2).

Tablo 5.5.2: Annelerin eğitim/gelir durumuna göre çocukların özel yuva veya kreşe gitme durumu ki-kare sonuçları

		Aile	Özel bakıcı	Anaokulu /kreş	Evde tek kalıyor	Büyük çocuğum bakıyor	Diğer	Toplam	χ^2	<i>p</i>
Gelir									20.37	.001
Asgari ücret ve altı	<i>n</i>	74	1	8	43	24	12	162		
	%	48.1	9.1	25	53.1	68.6	52.2	48.2		
Asgari ücret üzeri	<i>n</i>	80	10	24	38	11	11	174		
	%	51.9	90.9	75	46.9	31.4	47.8	51.8		
Toplam	<i>n</i>	154	11	32	81	35	23	336		
	%	100	100	100	100	100	100	100		
Eğitim									35.72	.000
Lise ve altı	<i>n</i>	102	3	9	60	30	15	219		
	%	66.2	27.3	28.1	74.1	85.7	65.2	65.2		
Lise üzeri	<i>n</i>	52	8	23	21	5	8	117		
	%	33.8	72.7	71.9	25.9	14.3	34.8	34.8		
Toplam	<i>n</i>	154	11	32	81	35	23	336		
	%	100	100	100	100	100	100	100		

Tablo 5.5.2’de sunulan Ki-Kare analizi sonuçlarına göre yalnız annelerin eğitim (χ^2 (sd=5, $n=336$)=35.32, $p<0.01$) ve gelir düzeyine (χ^2 (sd=5, $n=336$)=20.37, $p<0.01$) göre çocukların özel yuva/kreşe gitme oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Asgari ücret üstünde geliri olan annelerin çocuğunu özel yuva ve kreşe gönderme oranı %75, asgari ücret altındakilerin oranı %25’tir. Lise üstü eğitim seviyesine sahip annelerin çocuğunu özel yuva ve kreşe gönderme oranı %71.9, lise altı eğitim seviyesinde olanların oranı %28.1’dir. Yalnız annelerin gelir ve eğitim seviyesi arttıkça çocukların özel bakıcı ve özel anaokulu/kreşten faydalanma düzeyleri artmaktadır. Ayrıca yalnız annenin gelir ve eğitim düzeyi düştükçe, çocuk bakımında enformel yöntemlerin kullanımının artmakta olduğu görülmektedir.

5.6. Yaşam Memnuniyetinin Farklı Değişkenlerle İlişkisine Yönelik Bulgular

Katılımcıların yaşam memnuniyeti ölçeğine verdikleri cevaplara göre örneklemin yaşam memnuniyeti ortalaması 5.52 (ss=2.06) olarak bulunmuştur. Yaşam

memnuniyeti ölçeğinde yer alan ifadelerin ortalamaları ise Tablo 5.6.1’de yer almaktadır.

Tablo 5.6.1: Yaşam Memnuniyeti Ölçeği Maddeleri ortalama değerleri (n=668)

	<i>Ortalama</i>	<i>ss</i>
Yaşam koşullarınızdan ne kadar memnunsunuz?	4.16	2.80
Sağlık durumunuzdan ne kadar memnunsunuz?	5.89	2.86
Yaşamınızdaki başarılarınızdan ne kadar memnunsunuz?	5.07	2.83
Diğer insanlarla ilişkilerinizden ne kadar memnunsunuz?	6.37	2.60
Kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?	5.52	2.87
Toplumla olan ilişkilerinizden, toplumun bir parçası olmaktan ne kadar memnunsunuz?	5.97	2.75
Geleceğinizle ilgili kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?	4.64	2.86
Manevi yaşamınızdan (dini, ruhsal yaşantı vs.) ne kadar memnunsunuz?	6.6	2.69

Tablo 5.6.1’e göre yaşam koşullarından memnuniyet durumu ortalaması 10 üzerinden 4.16 (ss=2.80) olarak gerçekleşmiştir. Yalnız annelerin yaşamdaki başarılarından memnuniyet ortalaması 5.07 (ss=2.83), diğer insanlarla ilişkilerinden memnuniyet ortalaması 6.37 (ss=2.60), kendini güvende hissetme durumu ortalaması 5.52 (ss=2.87), toplumdaki ilişkilerden memnun olma durumu ortalaması 5.97 (ss=2.75), geleceğe ilişkin güvenle ilgili memnuniyet ortalaması 4.64 (ss=2.86) ve son olarak manevi yaşamdan duyulan memnuniyet ortalaması ise 6.6 (ss=2.69) olarak bulunmuştur.

“Yaşam memnuniyeti puanı sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşmakta mıdır?” sorusunu cevaplamak için bir dizi bağımsız örneklem için t-test ve tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır.

Öncelikle katılımcıların medeni durumlarına göre yaşam memnuniyetlerine ait puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizlere ait sonuçlar Tablo 5.6.2’de sunulmuştur.

Tablo 5.6.2: Medeni duruma göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA Sonucu

	Yaşam Memnuniyeti				
	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Medeni Durum				3.620	.027
Boşandım	522	5.44	2.06		
Eşim vefat etti.	101	6.02	2.00		
Hiç evlenmedim.	45	5.31	2.07		

Tablo 5.6.2’de sunulan sonuçlardan izleneceği üzere katılımcıların medeni durumlarına göre yaşam memnuniyeti puanları ($F(2, 665)=3.620, p<0.05$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların yaşam memnuniyeti puanı için Bonferroni düzeltmesi ile yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, boşanmış kadınların yaşam memnuniyeti puanı (ort=5.44, ss=2.06) eşi vefat edenlerin puanına göre (ort=6.02, ss=2.00) daha düşüktür. Hiç evlenmediğini belirten annelerin yaşam memnuniyeti ise 5.31 ile en düşük düzeyi oluşturmaktadır.

Katılımcıların yaşlarına göre yaşam memnuniyeti puanının farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizler Tablo 5.6.3’e rapor edilmiştir.

Tablo 5.6.3: Yaşa göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonucu

	Yaşam Memnuniyeti				
	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Yaş				3.283	.003
20-25 yaş arası	49	4.53	1.77		
26-30 yaş arası	118	5.43	1.95		
31-35 yaş arası	150	5.55	2.06		
36-40 yaş arası	150	5.47	1.99		
41-45 yaş arası	102	5.59	2.24		
46-50 yaş arası	53	6.15	2.11		
51-60 yaş arası	46	6.01	2.06		

Yaşın yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini örneklemimiz açısından incelenmesine ilişkin Tablo 5.6.3’deki sonuçlardan izleneceği üzere katılımcıların yaşlarına göre yaşam memnuniyeti puanları ($F(6, 661)=3.283, p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların yaşam memnuniyeti puanı için Bonferroni düzeltmesi ile yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, 20-25 yaş arasında olan kadınların yaşam memnuniyeti puanı (ort=4.53, ss=1.77), 46-50 yaş arasında olanların

puanına (ort=6.15, ss=2.11) ve 51-60 yaş arasında olan kadınların puanına göre (ort=6.01, ss=2.06) daha düşüktür.

Katılımcıların eğitim durumuna göre yaşam memnuniyeti puanının farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (Tablo 5.6.4).

Tablo 5.6.4: Eğitim durumuna göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonuçları

	Yaşam Memnuniyeti				
	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Eğitim				12.318	.000
Diplomam yok	99	4.77	2.16		
İlköğretim	265	5.26	1.91		
Lise	161	5.85	2.04		
Lise üstü diploması olanlar	143	6.16	2.06		

Tablo 5.6.4'den izleneceği üzere katılımcıların eğitim durumuna göre yaşam memnuniyeti puanları ($F(3, 664)=12.318, p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Tablo 5.6.4'deki sonuçlara göre diploması olmayanların yaşam memnuniyeti puanı (ort=4.77, ss=2.16), lise mezunu olanların puanına (ort=5.85, ss=2.04) ve lise üstü diploması olanların puanına (ort=6.16, ss=2.06) göre daha düşüktür. Ayrıca ilköğretim mezunu olanların puanı (ort=5.26, ss=1.91) lise mezunu olanların puanına (ort=5.85, ss=2.04) ve lise ve üstü diploması olanların puanına (ort=6.16, ss=2.06) göre daha düşüktür.

Katılımcıların çocuklarına yalnız bakma sürelerine göre yaşam memnuniyetine ait puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için bir dizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizlere ait sonuçlar Tablo 5.6.5'de sunulmuştur.

Tablo 5.6.5: Çocuğa tek bakma süresine göre yaşam memnuniyeti puanının ANOVA sonuçları

	Yaşam Memnuniyeti				
	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Çocuğa tek bakma yılı				4.882	.000
1 yıl	113	4.74	2.14		
2 yıl	121	5.65	2.02		
3 yıl	102	5.34	1.96		
4-6 yıl	147	5.71	2.03		
7-10 yıl	93	5.82	2.01		

Tablo 5.6.5'deki sonuçlardan izleneceği üzere katılımcıların çocuklarına tek başına baktıkları yıl durumlarına göre yaşam memnuniyeti puanları ($F(5, 662)=4.882$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların yaşam memnuniyeti puanı için Bonferroni düzeltmesi ile yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, çocuklarına 1 yıldır tek başına bakan kadınların yaşam memnuniyeti puanı (ort=4.74, ss=2.14), çocuklarına 2 yıldır tek başına bakanların puanına (ort=5.65, ss=2.02), 4-6 yıldır çocuklarına tek başına bakanların puanına (ort=5.71, ss=2.03), 7-10 yıldır çocuklarına tek başına bakanların puanına (ort=5.82, ss=2.01) ve 11 yıl ve üstü yıldır çocuklarına tek başına bakanların puanına göre (ort=5.91, ss=1.99) daha düşüktür.

Katılımcıların gelir ve borç durumuna, ev sahibi olma durumuna göre yaşam memnuniyeti puanının farklılaşıp farklılaşmadığına bağımsız gruplar t-test analizi ile bakılmıştır (Tablo 5.6.6).

Tablo 5.6.6: Gelir, çalışma düzeni, borç ve ev sahibi olmaya göre yaşam memnuniyeti puanının T-Test sonuçları

	Yaşam Memnuniyeti				
	<i>n</i>	Ort.	ss	<i>t</i>	<i>p</i>
Gelir				-8.735	.000
Asgari ücret altı	461	5.08	1.87		
Asgari ücret üstü	207	6.51	1.90		
Borç durumu				2.221	.027
Borcu olanlar	208	5.26	2.12		
Borcu olmayanlar	460	5.64	2.02		
Ev sahibi olma durumu				-5.892	.000
Evi olanlar	136	6.43	2.15		
Evi olmayanlar	532	5.29	1.97		
Yaşanan evin özellikleri				19.915	.000
Sahibi olduğu evde yaşayanlar	111	6.55	2.13		
Kiracı olanlar	371	5.18	1.94		
Ev sahibi olmayıp kira vermeyenler	186	5.59	2.05		
Ev sakinleri				4.891	.008
Çocuğum ve ben	433	5.37	2.10		
Ailem	186	5.92	1.89		
Diğer	49	5.32	2.19		

Tablo 5.6.6'daki sonuçlardan izleneceği üzere gelir durumuna göre katılımcıların yaşam memnuniyeti puanları ($t(666)=-8.735$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu sonuçlara göre gelir seviyesi asgari ücretin altında olanların yaşam memnuniyeti puanı (ort=5.08, ss=1.97), geliri asgari ücretin üstünde olanların puanına göre (ort=6.51, ss=1.9) daha düşüktür. Borç durumuna göre yaşam memnuniyeti puanı ($t(666)=2.221$, $p<0.05$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre borcu olmayanların yaşam memnuniyeti puanı (ort=5.64, ss=2.02) borcu olanların puanına göre (ort=5.26, ss=2.12) daha yüksektir.

Ev sahibi olma durumuna göre yaşam memnuniyeti puanı ($t(666)=-5.892$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bu sonuca göre evi olmayanların yaşam memnuniyeti puanı (ort=5.29, ss=1.97) evi olanların puanına göre (ort=6.43, ss=2.15) daha düşüktür.

Tablo 5.6.6'daki sonuçlara göre katılımcıların birlikte yaşadıkları kişilere göre yaşam memnuniyeti puanları ($F(2, 665)=4.891$, $p<0.01$) istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların yaşam memnuniyeti puanı için Bonferroni düzeltmesi ile yapılan Post-Hoc karşılaştırmalarına göre, kök ailesiyle yaşayanların yaşam memnuniyeti puanı (ort=5.92, ss=1.89), sadece çocuğuyla yaşayanların yaşam memnuniyeti puanına (ort=5.37, ss=2.1) göre daha yüksektir.

Araştırmaya katılan yalnız annelerin mevcut maddi gelirlerinin yeterliliğine ilişkin yaptıkları değerlendirmeleri ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 5.6.7).

Tablo 5.6.7: Gelirin yeterliliğine ilişkin görüşler, yaşam memnuniyeti ve gelir grupları Spearman korelasyon katsayıları

Gelirin yeterliliği	1	2	3	4	5	6	7
1.Temel ihtiyaçlar							
2.Tatil yapmak	0,512**						
3.Kişisel zevklerini karşılama	0,467**	0,748**					
4.Kişisel bakımını sağlama	0,500**	0,625**	0,756**				
5.Tasarruf etme	0,379**	0,640**	0,637**	0,591**			
6.Çocuğun Arzuladığı eğitimi alması	0,420**	0,518**	0,581**	0,581**	0,583**		

Gelirin yeterliliği	1	2	3	4	5	6	7
7.Sosyalleşme	0,501**	0,587**	0,664**	0,684**	0,584**	0,741**	
8.Yaşam memnuniyeti	0,445**	0,379**	0,431**	0,412**	0,299**	0,396**	0,444**
9. Gelir Grubu 1	-,177**	-,307**	-,309**	-,288**	-,185**	-,111**	-,190**
10.Gelir grubu 2	-,004	-,019	0,052	0,071	0,058	0,081*	0,034
11. gelir grubu 3	-,105**	-,156**	-,136**	-,110**	-,110**	-,083*	-,058
12. Gelir grubu 4	0,293**	0,397**	0,400**	0,364**	0,281**	0,246**	0,312**
13. Gelir grubu 5	0,030	0,086*	0,107**	0,080*	0,008	0,041	0,139**
* $p<.05$, ** $p<.01$							

Tablo 5.6.7'deki sonuçlardan izleneceği üzere mevcut maddi gelirin farklı ihtiyaçlar için yeterliliğine ilişkin görüşler ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki pozitif yönlü, anlamlı ve orta ya da yüksek düzeyde ilişkidir.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde yaşam memnuniyeti puanı ile gelirin temel ihtiyaçları karşıladığına ilişkin görüşler ($r=.44$, $p<.01$), çocuklarıyla tatil yapmak için yeterliliğine ilişkin görüşler ($r=.37$, $p<.01$), kişisel zevklerini karşılayabilme yeterliliğine ilişkin görüşler ($r=.43$, $p<.01$), kişisel bakımlarını karşılamada yeterli olduğuna ilişkin görüşler ($r=.41$, $p<.01$), tasarruf etmede yeterli olmasına ilişkin görüşler ($r=.29$, $p<.01$), çocuklarının arzuladığı eğitimi almasında yeterliliğiyle ilgili görüşler ($r=.39$, $p<.01$) ve çocuklarıyla sosyalleşmelerinde yeterliliğine ilişkin görüşler ($r=.44$, $p<.01$) pozitif yönlü ve anlamlı olarak ilişkilidir. Katılımcıların mevcut maddi gelirlerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğu konusundaki inanışları arttıkça yaşam memnuniyeti puanları da artmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Tartışma

Türkiye’de yaşayan yalnız anneli aileleri, aile sorumlusu statüsündeki kadınlardan alınan bilgilerle tanımayı amaçlayan bu araştırmanın sonucunda oluşum biçimlerine göre üç yalnız anneli aile formu belirlenmiştir. Bunlar *boşanma* nedeniyle oluşan, *eşin vefatı* nedeniyle oluşan ve *evlilik dışı birliktelik sonucu çocuk doğumuyla* oluşan yalnız anneli ailelerdir. Araştırmada belirlenen evlilik dışı birliktelik sonucu yalnız anne olma oranı dikkat çekicidir. Zira Türkiye’de 2018’de yılında evlilik dışı doğum oranı %2.9 iken, katılımcılarımızın %6.7’si ($n=45$) medeni durumlarını “hiç evlenmedim” olarak belirtmiştir. Bu oranın tamamının TÜİK’in 2016 tarihli Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri verilerine göre ülkedeki birlikteliklerin %1.1’ini oluşturan dini nikahlı, resmi olmayan birlikteliklerden oluşmadığı bilinmektedir. Zira bu şıkkı işaretleyen katılımcıların bir kısmıyla yapılan görüşmelerde ifadenin yer aldığı şıkkın koruyucu annelik, resmi veya dini herhangi bir nikah olmadan birliktelik yaşama sonucu çocuk doğurma, tecavüz sonucu çocuk doğurma gibi farklı sebeplerle işaretlendiği belirlenmiştir.

Araştırmada katılımcıların ilk anne olma yaş ortalaması 22.9 olarak belirlenmiştir. Bu ortalama, Türkiye genelinde kadınların ilk anne olma yaş ortalaması olan 28.1’in yaklaşık 5 yaş altındadır (TÜİK, 2017). Katılımcı yalnız annelerin en yüksek oranda ilköğretim; en düşük düzeyde lisans ve yüksek lisans mezuniyet oranına sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu sonuç, yükseköğrenime devam etmeyen kadınlar arasında ilk doğum yaşının daha düşük gerçekleştiğini gösteren literatürle uyumludur (TNSA, 2008).

Örneklemin genel eğitim düzeyi incelendiğinde TÜİK 2018 verilerinde %7.5 olan bir öğretim kurumundan mezun olmayanların örneklemdaki temsil düzeyinin %14.4 olduğu görülmektedir. Eğitim skalasının diğer ucunda, lisans eğitimi düzeyinde ise Türkiye genelinde %15.3 olan mezuniyeti oranı, örnekleminizde %2.9 olarak

gerçekleşmiştir. TÜİK 2018 verilerinde %42.7 düzeyinde olan ilköğretim mezuniyet düzeyi araştırmamızda %39.7'dir. Diğer taraftan TÜİK verilerinde %23.6 olan lise mezuniyeti, örnekleminizde %30.2 düzeyindedir. Herhangi bir düzeydeki okuldan mezuniyeti bulunan katılımcıların toplam oranı %85.2 olarak, TÜİK'in 2017 yılı verilerindeki kadınlar arasında 'en az bir eğitim düzeyini tamamlama' oranı olan %83.6'ye oldukça yakın gerçekleşmiştir. Eğitim durumuna yönelik incelemeler, katılımcıların eğitim düzeyinin ilköğretim ve lise mezuniyetinde yoğunlaştığını, yükseköğrenim düzeyinin son derece düşük olduğunu göstermektedir. Bu bilgi, tartışmanın ilerleyen bölümlerinde görülecek olan düşük sosyo-ekonomik şartlar başta olmak üzere pek çok olumsuz çıktının açıklayıcısı olabilecek niteliktedir.

Katılımcıların çocuklarına ilişkin veriler incelendiğinde çoğunluğun (%37.7) tek çocuk sahibi olarak Türkiye'de kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı olan 2.05'in altında kaldığı görülmektedir. Örneklemin en yüksek düzeyde boşanma sebebiyle yalnız anne olduğu ve Türkiye'de boşanmaların genellikle evliliklerin ilk 5 yılında (%34.6) gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda (TÜİK, 2018) yalnız annelerin az sayıda çocuk sahibi olmasının, evliliklerinin kısa sürmesinin de bir sonucu olabileceği değerlendirilmektedir.

Bir kadının yalnız anne olarak geçirdiği sürenin tamamının, yeniden evlenme veya vefat gibi gerekçelerle yalnız annelik tamamlanmadıkça ölçülmesi teknik açıdan mümkün değildir. Yine de araştırmamızda çıkan ortalama 5.3 yıllık yalnız annelik süresi, uluslararası literatürle uyumludur. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, ortalama yalnız annelik süresinin 5-7 yıl aralığında olduğunu; özellikle genç yaştaki yalnız annelerin bu süreler sonunda yeniden evlenerek yalnız anneliği sonlandırdıklarını göstermektedir. Örneğin Fransa'da kadınların yalnız anne olarak geçirdikleri ortalama sürenin aldıkları eğitime göre 5.5 ile 7.6 yıl arasında değiştiği (Costemalle,2017:104), İngiltere'de ise ortalama yalnız annelik süresinin 7 yıl olduğu belirlenmiştir (Salter, 2018).

Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde %69'unun toplam aylık gelirinin 2019 yılı asgari ücret olan 2020 lira düzeyi ve altında kaldığı görülmektedir. Bu oran, örnekleminizin %69'unun TÜRK-İŞ'in 2019 Ocak ayında dört kişilik bir aile için açlık sınırı olarak belirlediği 2.163 lira ve altında gelire yaşadığını göstermektedir. Katılımcıların yalnızca %13.2'sinin mevcut maddi gelirini barınma, beslenme gibi

temel ihtiyaçların karşılanmasında ‘her zaman yeterli’ olarak değerlendirmesi de, açlık sınırı altında yaşam konusundaki bu karşılaştırmayı doğrulamaktadır.

TÜİK’in 2016 tarihli Tek Ebeveynli Çekirdek Aile Mikro Veri Setinde ise tek ebeveynli ailelerin ortalama aylık gelirinin 2016 yılı asgari ücreti olan 1.300 liradan %89 oranında yüksek gerçekleşerek 2.470 lira olduğu, ebeveynlerin ortalama aylık giderlerinin ise 2.155 lira olduğu görülmektedir. TÜİK’in (2016) söz konusu verilerinde örneklemin cinsiyet değişkenine göre ayrıştırılmamış olmasının, aylık gelir dahil olmak üzere gelir ve mülkiyet durumuna ilişkin oranların daha yüksek çıkmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Nitekim 2019 yılından İstanbul’da yaşayan 233 yalnız anneyle yapılan bir çalışmada da katılımcıların yaklaşık %75’inin asgari ücret ve altında gelir sahibi olduğu belirlenmiştir (Canatan, Bilge ve Çapar, 2019). TÜİK Tek Ebeveynli Çekirdek Aile Mikro Veri Setinde (2016) bu oran %31’dir.

Araştırmamızın katılımcılarının en önemli gelir kaynağının maaş olduğu, ikinci sırada aile desteğinin geldiği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda, gelirleri arasında maaşın bulunduğunu belirten katılımcıların mevcut gelirlerine ilişkin yeterlilik algılarının daha iyi durumda olduğu belirlenmiştir.

Araştırmamızda belediyeden yardım alma seçeneğine %16.3 oranında; büyükşehir belediyesinden yardım alma seçeneğine ise %18.2 düzeyinde olumlu yanıt verilirken aynı soruya TÜİK verilerinde (2016) %18.5 düzeyinde olumlu yanıt verildiği görülmektedir.

Araştırmamızda katılımcıların düzenli ve sürekli olarak en yoğun faydalandıkları sosyal yardım %19.2 ile SED olarak belirlenmiştir. Yardımda süreklilik aranmadığı takdirde en yoğun faydalanılan yardım %24.7 ile SYDV’ndan alınan yardımlardır. TÜİK (2016) araştırmasında ise 1.127 tek ebeveyn katılımcı tarafından “devletten aynı/nakdi yardım alıyor musunuz?” sorusuna %39.6 düzeyinde olumlu; %60.4 düzeyinde olumsuz yanıt vermiştir. Bunun yanında katılımcıların %13.2’si sosyal transfer aldığını; %86.7’si ise sosyal transfer almadığını belirtmiştir.

Ülkemizdeki boşanma tartışmaların ana konularından biri olan nafakanın araştırmamızda bir gelir kaynağı olarak değerlendirilmesi ilginç sonuçlar sunmaktadır. Buna göre araştırmamıza katılan 522 boşanmış yalnız anneden 389’u (%74.5) hiçbir zaman nafaka almadığını belirtmiştir. 2019 yılında yayınlanan “Yoksulluk Nafakası Araştırması”na göre de boşanmalarda verilen nafaka hükümlerinin %48,83’ünü

yoksulluk nafakası oluştururken, nafakanın sürekli ödenme oranı %20 düzeyinde kalmaktadır. Soygan'ın (2019) düşük sosyo-ekonomik düzeyden 30 kadınla gerçekleştirdiği çalışmasında da katılımcıların %93.3'ünün hiç nafaka alamadığı görülmüştür. ASAGEM (2011) araştırmasında ise Türkiye'de kadınların maddi yetersizlikler sebebiyle avukat tutamama ve yasal hakları konusunda bilgi sahibi olmama nedeniyle nakafa alamadıkları bilgisi yer almaktadır. Bu sonuçlar, yasal düzenlemeler ve uygulamalar sebebiyle erkek açısından mağduriyet oluşturduğu iddia edilen nafaka ödemelerinin, boşanan kadınların büyük bölümü açısından bir gelir kaynağı olmadığını göstermektedir.

Araştırmamızda gelirin yeterliliğiyle ilgili bir ölçü olarak sorulan "tasarruf yapabiliyor musunuz?" sorusuna %69 düzeyinde olumsuz yanıt verilirken, süreklilik açısından incelendiğinde yalnız annelerin yalnızca %1.3'ünün 'sürekli' tasarruf edebildiği belirlenmiştir. TÜİK (2016) verileri ise aynı soruya tek ebeveynlerin %8.5 oranında olumlu; %91.5 oranında olumsuz yanıt verdiğini göstermektedir.

Mülkiyet durumlarına yönelik incelemelerde katılımcıların %20.4'ünün ev sahibi, %11.1'i araba sahibi olduğu belirlenmiştir. Sahibi olduğu evde yaşayanlar 111 kişidir (%16.6), 371 kişi (%55.5) kiracıdır, 186 kişi (%27.8) ise ev sahibi olmasa da kira vermediğini bildirmiştir. TÜİK (2019) verilerine göre Türkiye genelinde kadınların konut sahibi olma oranı %31,2'dir. TÜİK (2016) verilerinde tek ebeveynlerin sahibi olduğu evde yaşama oranı ise, Türkiye ortalaması olan %59.1'e yakın şekilde %57.3 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmamızın katılımcıları arasında özel araç sahibi olma oranı %11.1'dir. TÜİK (2016) verilerinde tek ebeveynlerin özel araç sahibi olma oranı %23.8 düzeyinde iken, Türkiye Aile Araştırması'nda (2011) tek ebeveyn kadınların özel araç sahibi olma oranı (içinde boşanan kadınların %31.1, evi vefat edenlerin %23.1'i kadınlar olmak üzere) %24.7'dir. Çaha, Aydın ve Çaha'nın 2014 yılında KADEM için yaptıkları çalışmada ise kadınların özel araç sahibi olma oranı %42 olarak belirlenmiştir. Araştırmaların ortaya koyduğu oranların önemli derecede farklılık gösterdiği, ancak her durumda araştırmamıza katılan yalnız annelerin örneklem grupları arasında en düşük özel araca sahip olma oranına sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların çalışma durumları incelendiğinde örneklem içinde 244 kişinin (%36.5) çalıştığını beyan ettiği görülmektedir. Eurostat (2017) Türkiye verilerinde yalnız

anneler arasında istihdama katılım %43.8, çalışmamızda ise %36.5 düzeyindedir. TÜİK (2019) verilerine göre ise ülkemizde medeni durum değişkeninden bağımsız olarak kadınlarda istihdama katılım oranı %34,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda çalışmamız ve Eurostat verileri yalnız annelerin istihdama katılım oranlarının ülkedeki genel kadın nüfusun katılımından yüksek düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, aile geçindirme sorumluluğu olan kadınların istihdama daha yüksek katılım gösterdiğine ilişkin literatürle uyumludur. Canatan, Bilge ve Çapar'ın (2019) eşi vefat etmiş yalnız annelerle yaptıkları çalışmada annelerin çalışma oranı %35 olarak belirlenmiştir. Soygan'ın Yozgat ilinde boşanmış kadınlarla gerçekleştirdiği 2019 tarihli tez çalışmasında ise kadınların çalışma oranı %40 olarak belirlenmiştir.

Çalışmamız örnekleme kısmi zamanlı çalışma yönünden kontrol edildiğinde, halihazırda çalışmakta olan katılımcıların Türkiye ortalamalarının üzerinde bir oranla, %36.9 düzeyinde kısmi zamanlı çalıştıkları görülmektedir. Nitekim 2016 yılında Türkiye'de kadınların kısmi zamanlı çalışma oranı %17.8 olarak gerçekleşmiştir. Erdoğan da (2017: 58) Türkiye'de boşanmış veya eşi vefat etmiş kadınların kısmi zamanlı çalışmaya evli kadınlardan daha eğilimli olduklarını belirlemiştir.

Çalışmamızda ilginç bir nokta olarak kısmi zamanlı çalışan kadınların SGK primlerinin ödenme oranlarının tam zamanlı çalışanlardan daha yüksek olduğu; kısmi zamanlı çalışan 103 katılımcıdan 59'unun (%57.2) SGK primlerinin ödendiği, 44'ünün (%42.7) ise ödenmediğini görülmektedir. Diğer taraftan tam zamanlı çalıştığını belirten 176 kadından 48'i (%27.2) SGK prim ödemelerinin yapıldığını, 128'i (%72.2) SGK'ı prim ödemelerinin yapılmadığını belirtmiştir.

Yapılan analizler sonucunda kısmi zamanlı çalışan statüsündeki katılımcıların kurumsal ve bireysel yardımlardan yararlanma düzeylerinin, tam zamanlı çalışanlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kısmi zamanlı çalışmayla elde edilen gelirin yalnız anneleri yardımlara ihtiyaç duymaktan kurtarma etkisinin, tam zamanlı çalışmayla elde edilen gelirden daha düşük olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle araştırmamızın "*Kısmi zamanlı çalışan yalnız annelerin bireysel yardımlar ve sosyal yardımlardan yararlanma düzeyi, tam zamanlı çalışan yalnız annelerden daha yüksektir*" şeklindeki alt hipotezi doğrulanmaktadır.

Araştırmamızın katılımcıları arasında açık işsizlik oranı %47.3 olarak gerçekleşmiş; %20.6 oranında 'çalışmak istediği halde iş bulamama'; %26.5 oranında ise 'çocuk

bakım sorumluluğu nedeniyle çalışmama', çalışmama sebebi olarak gösterilmiştir. Katılımcıların yalnızca %1'i maddi olarak ihtiyaç duymadıkları için çalışmadıklarını belirtmiştir. TÜİK 2019 verilerine göre kadın işsizlik oranı %18, tarım dışı kadın işsizlik oranı ise %22 dolayındadır. Bu durumda örneklemimizin ülke ortalamasının çok üzerinde işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir.

İş aradığı halde bulamadığını belirten 139 katılımcının eğitim durumları ile iş bulamamaları orantısal olarak incelendiğinde ise en yüksek düzeyde lise mezunlarının (%26), ardından ilköğretim mezunlarının (%24.5), onları takiben diploması olmayanların (%20) aradıkları halde iş bulamadıkları görülmüştür. Lisans mezunları arasında açık işsizlik oranı %5.4, lisansüstü mezunlarında ise %5.2'dir.

“İş arıyorum ancak bulamıyorum” seçeneğini işaretleyen, yani işsiz durumda olan yalnız annelerin eğitim durumlarına göre dağılımları, TÜİK 2018 yılı işsizlik verilerinin kadınlar ve eğitim durumları özelinde oluşan oranlarıyla karşılaştırılmıştır. Türkiye genelinde 15-64 yaş arası işgücüne dahil kadınlarda en yüksek işsizlik lise ve dengi okullardan mezunlarında görülmektedir. (%20.5) En yüksek işsizlik oranı sıralamasında ikinci sırada yükseköğretim mezunları (%17.1), üçüncü sırayı lise altı eğitimliler (%11), dördüncü sırada ise okuma yazma bilmeyenler (%4.1) yer almaktadır. En yüksek açık işsiz grubu olarak lise mezunlarını göstermesi yönünden araştırmamızın sonuçları TÜİK verileriyle benzeşmektedir.

Araştırmamızda çocuk bakımına ilişkin soruların sadece çalışan anneler tarafından cevaplanması istenmiştir.

TÜİK 2018 yılı verilerine göre medeni durumlarından bağımsız olarak kadınların işgücüne katılmama nedeni %54,8 düzeyinde “ev işleriyle meşgul olmak”tır. Diğer taraftan işgücüne katılmayan kadınlardan bakım sorumluluğu olduğunu ifade edenlerin oranı %45,9; bakım sorumluluğuyla çocuk bakımını ifade edenlerin oranı %90.3 olarak belirlenmiştir. TNSA 2018 verilerinde çalışmama nedeni olarak evli kadınların %31'i; boşanmış, eşi vefat etmiş veya ayrı olan kadınların ise %15.6'sı çocuk bakımını belirtmiştir. Araştırmamızda ise katılımcıların %26.5'i “çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum” ifadesine katılmıştır. Araştırmamızın “*Yalnız annenin sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça çalışma olasılığı düşer*” şeklindeki alt hipotezinin doğrulanması da, çocuk bakım ihtiyacının yalnız annelerin işgücüne katılımları üzerindeki kısıtlayıcı etkisini göstermektedir.

Araştırmamızın verileri herhangi bir okuldan mezuniyeti bulunan kadınlar arasında eğitim düzeyi arttıkça ‘*çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum*’ ifadesini kullanma oranının düştüğünü göstermektedir. Bu durumun öncelikli sebebi olarak, kadının eğitim düzeyindeki artışla, çalışmaktan elde edeceği gelirin de artacağı dolayısıyla çocuk bakımı nedeniyle çalışmamanın fırsat maliyetinin yükselecek olmasını göstermek mümkündür. İkinci olarak annenin gelir düzeyi yükseldikçe çocuk bakım masraflarını finanse edebilme şansı artacak; ayrıca gelir düzeyi yükseldikçe, çalışmaktan elde edilecek gelir içinde çocuk bakım hizmetlerinin oranı azalacaktır.

Bu yönüyle araştırmamızın verileri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi (2013) çalışmasının sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Söz konusu araştırmaya göre Türkiye’de kadınların eğitim durumları ile çocuklarına bakım verme ihtiyacı nedeniyle çalışmama eğilimleri arasında ters ilişki bulunmaktadır; kadının eğitim düzeyi arttıkça çocuk bakımı için işgücü dışında kalma düzeyi de artmaktadır. Araştırmaya göre çocuğuna bakım vermek amacıyla çalışmama oranı (genel ortalama %4.7) diploması olmayan kadınlar arasında 2.0, ilköğretim mezunu kadınlar arasında 5.0, lise mezunu kadınlar arasında 7.8, yükseköğrenim mezunu kadınlar ise arasında 9.6 düzeyindedir. Bakanlığın gerçekleştirdiği bu söz konusu araştırmanın sonuçları, ulusal ve uluslararası literatürle de uyuşmamaktadır.

Katılımcılarımız arasında çalışmayan her dört kadından birinin (%26.5) çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle çalışmadığı görülmektedir. Bu oranla tüm dünyada yalnız annelerin istihdama katılımları önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilen çocuk bakım hizmetlerine erişim sorununun ülkemizde de etkili olduğu görülmektedir. Yurtdışında yapılan çalışmalar, çocuğun okul öncesi eğitime kayıtlı olmasının düşük eğitim düzeyine sahip yalnız annenin istihdama katılım şansını arttırmaktadır (Olivetti, 2017).

Araştırmamızın sonuçları kamu finansmanlı çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Söz konusu hizmetlere en kolay ulaşması gereken gruplardan biri olan yalnız annelerin %93.3’ünün bu hizmetlerden hiç yararlanmadığı görülmektedir. Hizmetlerden geçmişte yararlanan ve halen yararlanmak olan yalnız anne oranı %6.7 düzeyindedir.

Araştırmamızın doğrulanan “*Yalnız annenin gelir ve eğitim düzeyi düştükçe, çocuk bakımında enformel yöntem kullanımı artar*” alt hipotezinin gösterdiği üzere çalışan katılımcıların çocuklarına en yüksek düzeyde aileleri bakım vermektedir. ‘Çocuğunuzun bakımı için ücret ödüyor musunuz?’ sorusuna verilen yanıtlarla birlikte değerlendirildiğinde informal bakım uygulamalarının daha yoğun kullanılmasının da etkisiyle araştırmamıza katılan yalnız annelerin yalnızca %6.9’unun sürekli, %2.7’sinin ise zaman zaman bütçesine bakım maliyeti eklendiğini görülmektedir.

Araştırmamızın sonuçları enformel bakımın kullanım yoğunluğu açısından TÜİK verileriyle benzeşmektedir. TÜİK’in 2016 yılına ait Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatikleri verileri ise ülkemizde çocuk bakımı konusundaki genel eğilimi ortaya koymaktadır. TÜİK’in verilerine göre Türkiye’de çocukların %86’sı kendi annesinden, %7.4’ü büyükannesinden, %2.8’i kreş veya gündüz bakımeviden, %1.5’u bakıcıdan, %1’i ise diğer kapsamındaki değerlendirilen kişilerden bakım almaktadır. TÜİK’in konuyla ilgili verilerinde kadınlar istihdam durumlarına göre ayrılmadıkları için çocukların tamamına yakınının anneden bakım aldıkları görülmektedir. TÜİK’in 2018 verilerinde çocuğun evde tek başına kalma seçeneği %14,8 oranındayken, araştırmamızda %12.1 düzeyi ile ikinci sırada gelmektedir. TÜİK verilerinde %3.3 olan evde ücretli bakım hizmeti alma oranı araştırmamızda %1.6 olarak gerçekleşirken; TÜİK araştırmasında %15 olarak gerçekleşen büyükanne, büyükbaba bakım oranı araştırmamızda ‘aile bakımı’ başlıklandırması altında incelenmiş ve oran %23.1 olarak belirlenmiştir.

Araştırmamızda %5.2 oranı ile 4.sırada gelen ‘büyük çocuğun kardeşlerine bakması’ TÜİK’in bakım veren seçenekleri arasında yer almamaktadır. Bir çocuğun yetişkin gözetimi olmaksızın tek başına evde kalmasının çocuk açısından pek çok risk barındırdığı açıktır. Çalışmakta olan anne için de çocuğunun evde yalnız olduğu düşüncesinin bir kaygı sebebi olarak hem sağlığı, hem de iş performansı üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağını tahmin etmek ise güç değildir.

Katılımcılardan yalnızca %4.8’i anaokulu-kreş hizmeti aldığını belirtmiştir. Diğer taraftan çalıştığını belirten 254 katılımcıdan 48’inin (%18.8) çocuğunun 6 yaşından küçük olduğu göz önünde bulundurulduğunda halihazırda anaokulu-kreş hizmeti alan oranının %10 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu oran, TÜİK verilerindeki yer alan 0-5 yaş arası çocuklarda net okullaşma oranınının 2018 yılı için %39.1 düzeyinde

gerçekleştiği bilgisiyle birlikte değerlendirildiğinde yalnız anneyle yaşayan çocukların -anneleri çalıştığı halde dahi- okul öncesi eğitime katılım oranlarının ülke ortalamasının hayli altında olduğu göstermektedir. “Yalnız annenin gelir ve eğitim düzeyi arttıkça, çocukların özel yuva/kreşe gitme oranı yükselir” alt hipotezinin doğrulandığı araştırmamızda asgari ücret üzerinde geliri olan anneler arasında %75 olan özel yuva ve kreş kullanım oranının, asgari ücret altında geliri olan anneler arasında %25 düzeyine gerilediği görülmektedir. Bu durum, gelir eşitsizliğinin eğitim hayatının ilk basamağından itibaren çocuklar üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

TÜİK verilerine göre ülkemizde kendini mutlu hisseden bireylerin mutluluk sebeplerinin başında %69 ile sağlık gelmektedir. Katılımcılarımızın sağlık durumundan memnuniyet ortalaması ise 10 üzerinden 5.89 olarak gerçekleşmiştir. Bunun düşük bir puanlama olduğu açıktır. Araştırmamızın bu sonucuyla uyumlu 2011 tarihli ASAGEM raporunda, kadınlarda tek ebeveynliğin özellikle ilk dönemlerinde psikosomatik rahatsızlıkların (beyin uyuşması, titreme, panik atak, kalp rahatsızlıkları, tansiyon, migren vb) artış gösterdiği ve bu rahatsızlıklar zamanla azalma gösterse de etkilerinin ileriki dönemlerde de sürdüğüne ilişkin bilgiler yer almaktadır. Kühn’ün (2017) 1984-2011 yılları arasındaki sağlık verilerini analiz ettiği çalışmasında ise yalnız annelerin sağlık tatminleri ile iyi oluşlarını, ayrılık öncesi- ayrılık sonrası olarak ve evli annelerle kıyaslayarak incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre kadınların sağlık durumlarında, eşten ayrılma öncesi seneden başlayarak anlamlı bir düşüş gözlenmektedir. Kühn’ün ulaştığı diğer sonuçlara göre ayrılıktan itibaren yalnız annelerin sağlık tatminlerinde azalma, iyi oluşlarında artış görülmektedir. Diğer yandan Acar’ın 2013 yılında Yalova’da boşanma sonrası aile reisi olmuş 113 kadınla yaptığı çalışmada boşanma sonrası en sık görülen durumlardan birinin, uyku düzensizliği/uyku sorunu yaşama (%50,4) olduğu belirlenmiştir. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, genç yaşta veya evliliğin ilk beş yılı içinde boşanan annelerin, daha uzun süreli evlilik sonucu boşanan annelere göre, kendini değersiz/suçlu görme eğilimleri daha yüksektir (%60,9). Bir diğer çalışmada ise yalnız annelerin çoğunlukla sosyo-ekonomik şartlar ve çocukların geleceğine yönelik duydukları kaygı nedeniyle toplum ortalamasının oldukça üzerinde oranlarda (depresyon% 17, obsesif kompulsif belirtiler %16,5, somatizasyon belirtileri %15,2) psikolojik rahatsızlığa sahip oldukları belirlenmiştir (Canatan, Bilge ve Çapar, 2019). Tekin de 2017 yılında yaptığı yüksek

lisans tez çalışması kapsamında Adana ilinde yaşayan 163 boşanmış kadının psikolojik durumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre boşanmış kadınların eğitim durumları ve gelir düzeyleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı ilişki bulunmuş; eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe yaşam doyumunun arttığını değerlendirmiştir.

Yalnız annelik sürecinde yaşanan ruhsal sorunlara ilişkin sonuçlar bu şekilde belirlenirken, ücretsiz şekilde danışmanlık ve psikolojik destek alınabilecek sosyal hizmet kuruluşlarından ne derece yararlandığı da incelenmiştir. Buna göre katılımcılar arasında sosyal hizmet kuruluşlarının sağladığı danışmanlık, psikolojik destek gibi farklı hizmetlerden yararlanma oranı %12 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde Acar'ın (2013) yaptığı çalışmaya katılan %32.7'ü psikiyatrik/psikolojik destek almakta olan 113 araştırma katılımcılarından hiçbirinin, sosyal hizmet çalışanlarından psikolojik destek almadığı görülmektedir. Acar bu durumu, ebeveynlerin psikolojik destek almanın gerekliliği konusunda bilgi sahibi olmamaları ve klinik sosyal hizmet alanının kendini ihtiyaç sahiplerine yeterince tanıtamamış olmasıyla ilişkilendirmektedir. Tamkoç ise (2019) sosyal çalışmacılardan rehberlik talebinde bulunulmadığını; ilişkilerin yardım başvurusu ve izleme süreçleriyle sınırlı kaldığını belirtmektedir. SHÇEK'in 2010-2014 stratejik planında da vatandaşların %91'inin, SHÇEK'in kadınlara yönelik verdiği hizmetlerden haberdar olmadığı bilgisi yer almaktadır (SHÇEK, 2009).

Araştırmamızda yalnız annelerin en yüksek düzeyde yaşam memnuniyetini manevi (dini, ruhsal vs) yaşantı alanında hissettikleri belirlenmiştir. Manevi yaşantıya yönelik yüksek tatmin, konuyla ilgili değerlendirmeler içeren az sayıdaki çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur. Canatan, Bilge ve Çapar'ın (2019) çalışmasında, eşi vefat eden kadınların sosyal çevrelerinden ziyade manevi kaynaklarından destek aldıkları belirlenmiştir. Sancaklı'nın 2014 yılında psikoloji alanında hazırladığı "*Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları*" başlıklı çalışmasında görüştüğü 10 boşanmış yalnız anne, maneviyatın boşanma sonrası hayata uyum sağlamada destek aldıkları önemli bir güç kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer yandan İsveç'te düşük sosyo-ekonomik düzeyden 1.134 yalnız anne ve çocuklarına ait verilerin 5 yıl boyunca izlenmesiyle gerçekleştirilen çalışmada, dini pratikleri uygulama, dini topluluklara üye olma gibi davranışlar geliştiren yalnız annelerin çocuklarının ruhsal sağlıklarının, herhangi bir dini katılımı bulunmayan yalnız

annelerle yaşayan çocuklardan daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Araştırmacı tarafından bu sonuç, dini katılımın yalnız annelerde stresi azaltıp sosyal sermayeyi artırmasının sonucu olarak değerlendirilmiştir. Ebeveynlik stresinin azalmasıyla anne-çocuk arasında daha olumlu bir iletişim gelişmektedir. Sonuçta dini yaşantısına dahil eden annelerin çocuklarında davranış bozukluğu yaşama oranının daha düşük olduğu görülmüştür. (Petts, 2012) Literatürün genelinde de dini katılımın pek çok farklı sorumluluk nedeniyle yüksek düzeylere ulaşabilen stresten arınma, bu sorumluluklar nedeniyle soyutlanma riski yüksek olan toplumsal yaşama eklenilebilme, sosyal sermayeyi artırma gibi konularda sunduğu fırsatlar nedeniyle yalnız annelerin de aralarında olduğu kırılğan aileler açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Quinn, 2011).

Araştırmamızda yaşa göre yapılan değerlendirmede en düşük yaşam memnuniyetine 20-25 yaş, en yüksek yaşam memnuniyetine ise 46-50 yaş arası kadınların sahip olduğu görülmüştür. Yaşam memnuniyeti 50 yaş sonrasında tekrar düşüş göstermektedir. Subramaniam ve arkadaşları da konuyla ilgili yaptıkları çalışmada (2014) genç yalnız annelerin (18-34 yaş) depresyon ve ruhsal dalgalanmalara ileri yaştaki (50-64) annelere oranla daha eğilimli olduklarını tespit etmişlerdir. Bu durumu iki nedenle ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Birinci neden, yaşı genç olan kadınların yalnız anneliğin, dolayısıyla da yalnız anneliğe uyum süreçlerinin erken dönemlerinde olması nedeniyle yeni rol ve sorumlulukların oluşturduğu kaygı, korku, yalnızlık hislerini daha yoğun yaşamaları olarak değerlendirilmektedir. İkinci neden ise, genç annenin çocuğunun da küçük yaşta olması; bunun da anne açısından hayatla ilgili belirsizlikleri ve sınırlılıkları artırması olarak değerlendirilebilir. Araştırmamızda en yüksek yaşam memnuniyetine, çocuklarına 11 yıldan fazla süredir tek başına bakan kadınların; en düşük yaşam memnuniyetine ise çocuklarına 0-1 yıldır tek başına bakan kadınların sahip olduğunun belirlenmesi de bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Tek ebeveynlik süresinin yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olduğunu gösteren literatürle de uyumlu olan bu sonuca göre kadının yaşam memnuniyeti, yeni yaşam koşullarına, görev ve sorumluluklara alışma evresi olan yalnız anneliğin ilk yıllarında azalmakta; söz konusu şartlara uyumun artması ve yalnız anneliğin oluşma sebebine bağlı travmanın etkilerinin de azalmasıyla yükselişe geçmektedir.

Katılımcıların ilk doğum yapma yaşlarına ve sahip oldukları çocuk sayısına göre yaşam memnuniyeti puanlarının farklılaşmadığı görülmüştür. Gelir seviyesi asgari ücretin altında olanların yaşam memnuniyetleri, geliri asgari ücretin üstünde olanlara göre daha düşük; borcu olmayanların yaşam memnuniyeti puanı borcu olanların puanına göre daha yüksektir. Evi olmayanların yaşam memnuniyeti evi olanlara göre daha düşük seviyedeysen en yüksek yaşam memnuniyeti sahibi olduğu evde yaşayanlara aittir. Bu sonuçlar yaşam memnuniyeti üzerinde gelir düzeyi ve buna bağlı oluşan yaşam şartlarının etkisini ortaya koymaktadır.

Yaşam memnuniyeti üzerinde eğitim düzeyinin etkisi incelendiğinde iki değişken arasında doğrusal ilişki olduğu, eğitim düzeyi yükseldikçe yaşam memnuniyetinin de arttığı görülmektedir. Buna göre yaşam memnuniyet puanı en yüksek grubu 6.16 puan ortalamasıyla lisans ve lisansüstü eğitime sahip yalnız anneler oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında eğitim düzeyi düştükçe yaşam memnuniyetinin azaldığı, en düşük puan olan 4.77'nin diploması olmayan annelere ait olduğu görülmektedir.

Eğitimle yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi pek çok etkenle ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin düşük eğitim düzeyi ve yoksulluk arasındaki ilişki, bunun yanında gelir düzeyi ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki, sosyal bilimler alanında çok kez çalışılmış ve aralarındaki etkileşimler pek çok farklı araştırmayla ortaya konmuştur. Araştırmamızda da çalışma hayatına katılamayan ve dışarıdan gelir desteğine bağlı olarak düşük standartlarda yaşamak durumunda kalan yalnız annelerin düşük eğitim düzeylerinin iş bulmaları önünde önemli bir engel olduğu açıktır. Zira araştırmamızda çalışmak isteyip iş bulamadığını ifade eden yalnız annelerin %61.2'sini diploması olmayanlar ve ilköğretim mezunlardan oluşturmaktadır. Çalışmak istediği halde iş bulamayan lisans mezunu yalnız anne oranı ise %8.6'dır. Diğer yandan araştırmamızın doğrulanan "*Eğitim düzeyi arttıkça, 1 ve 3 no'lu gelir gruplarından yararlanma düzeyi düşer*" hipotezi kapsamında yapılan analizler de, annelerin eğitim düzeyleri düştükçe kamu kaynaklı sürekli yardımlardan ve kişi-kurumların yaptığı süresiz yardımlardan yararlanma düzeylerinin arttığını, yardımlara en çok diploması olmayan yalnız annelerin faydalandığını göstermektedir.

Araştırmamızda SED, SYDV yardımı ve dul aylığından sürekli yararlanan kadınların oranı %30.3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan süreklilik gözetilmediği takdirde bu yardımlardan yararlanma düzeyi %37.9'a yükselmektedir. Katılımcıların düzenli ve

sürekli olarak en yoğun faydalandıkları sosyal yardımın %19.2 ile SED olduğu görülmektedir. Yardımda süreklilik aranmadığı takdirde ise en yoğun faydalanılan yardımın %24.7 ile SYDV'ndan alınan yardımlar olduğu görülmektedir.

Soygan (2019) %60'ı çalışmayan boşanmış kadınlarla yaptığı çalışmada SED'i en önemli geçim kaynağı olarak belirtmektedir. Akyıldız'ın ise 2018 yılında yaptığı "Sosyal ve Ekonomik Destek Bağlamında Kadın Yoksulluğu: Trabzon Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, örneklemin %72'sini yalnız annelerin oluşturduğu SED yararlanıcısı kadınları incelemiştir. Çalışmada SED ödemelerinin ihtiyaçlarını karşılama durumuna katılımcıların %68'i olumsuz, %32'si olumlu yanıt verirken; çalışmama durumunun gerekçesine ilişkin soruya %40 oranında 'SED yeterli oluyor' şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların %45'i SED yanında farklı kuruluşlardan da maddi yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %58'i kiralarını, %38.2'si faturalarını, %40'ı ısınma ihtiyaçlarını SED ödemeleri aracılığıyla yaptıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmamızda ayrıca SED'den yararlanma ile istihdama ve tam zamanlı istihdama katılımın ters orantılı olduğu; SED'den yararlanma düzeyi arttıkça istihdama ve tam zamanlı istihdama katılımın düştüğü görülmektedir. Akyıldız da (2018) yaptığı çalışmada SED Yönetmeliğinde yer alan yararlanıcı olabilmek için gereken İŞ-KUR başvurusu sonrası meslek edindirme kursuna devam şartının yararlanıcıların %70'i tarafından sağlanmadığını; İŞ-KUR başvurusu olan katılımcıların ise %92'inin herhangi bir işe yerleştirilmediğini belirlemiştir. Bu oranlar SED kullanıcılarının istihdama katılım istekliliklerinin düşük olduğunu göstermektedir. Tamkoç (2017) ise SED alan ailelerle gerçekleştirdiği ve tek ebeveyn annelerin örneklem içinde önemli yer tuttuğu tez çalışmasında SED'in yararlanıcılar tarafından bir acil durum desteğinden ziyade bir maaş olarak algılandığını, desteğin meslek edindirme boyutunun tamamen göz ardı edildiğini belirtmektedir.

Katılımcılar arasında dul ve emekli aylıklarından sürekli faydalananların oranı ise %8.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda toplam içinde %15.1'lik orana sahip eşi vefat eden kadınların %58'i dul maaşı almaktadır. Katılımcılardan tam zamanlı çalışanların %16.5 ve kısmi zamanlı %28.6'sının dul ve emekli aylıklarından faydalandığı; çalışmayanların ise %54.9'nun bu ödemeleri aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar örneklemimiz özelinde dul ve emekli aylığından faydalanmanın istihdama

katılımı düşürücü etkisi olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Demir de (2008: 111) yaptığı analiz sonucunda Türkiye’de istihdama katılımı düşürme etkisi olan tek sosyal güvenlik bütçeli ödemenin emekli maaşı olduğunu belirtmektedir.

Araştırmamızın “*Kısmi zamanlı çalışan yalnız annelerin sosyal yardımlardan yararlanma düzeyi, tam zamanlı çalışan yalnız annelerden daha yüksektir*” şeklindeki alt hipotezi doğrulanmıştır. Konuyla ilgili ulusal verilerle farklı dönemlerde yapılan çalışmalar ise sosyal yardımların istihdama katılım üzerindeki etkisine ilişkin farklı sonuçlar içermektedir. Aydın (2012), 2010 yılında sosyal yardım-istihdam üzerine yaptığı çalışmada Türkiye’de sosyal yardım alanın kentli kadının istihdama katılımı üzerinde iktisadi olarak anlamlı olmayacak derecede küçük bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Demir (2019) Türkiye’de sosyal yardımlar ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir; 2005-2018 gibi sosyal yardım harcamalarının Cumhuriyet tarihi içinde en yüksek seviyeyi ulaştığı dönemlere ait verilere dayanarak yaptığı testler sonucunda sosyal yardımların istihdama katılımı azaltıcı etkisinin bulunmadığını belirlemiştir.

TÜİK’in 2016 tarihli verilerinde ise 1.127 tek ebeveyn katılımcı, ‘devletten aynı/nakdi yardım alıyor musunuz?’ sorusuna %39.6 düzeyinde olumlu, %60.4 düzeyinde olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcıların %13.2’si sosyal transfer aldığını, %86.7’si ise sosyal transfer almadığını belirtmiştir. Araştırmamız ile TÜİK araştırması karşılaştırıldığında TÜİK araştırmasında gelir düzeyi daha yüksek olmasına rağmen tek ebeveynlerin sosyal yardımlardan yararlanma oranları araştırmamızın katılımcılarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmamızın yaşam memnuniyetine ilişkin sonuçları arasında, kök aileyle yaşamanın yaşam memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisi farklı yönleriyle incelenmeyi hak etmektedir. Zira Türkiye’de yapılan farklı çalışmalar, boşanmış veya eşi vefat etmiş annelerin tekrar kök aileyle yaşamaya başlamasına ilişkin çok olumlu bir tablo çizmemektedir. Örneğin Avan’ın (2019) yaptığı çalışmada boşanma sonrası ailesiyle yaşayan kadınların umutsuzluk düzeylerinin, yalnızca çocuğuyla yaşayan kadınlardan yüksek olduğunu görülmektedir. Söz konusu çalışmada yüksek umutsuzluk düzeyiyle ilişkili bulunan diğer iki etkenin düşük eğitim düzeyi ve köyde-kasabada yaşamak olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik ve kültürel nedenlerle kendi hayatını kontrol etme şansını yitiren kadının umutsuzluk düzeyinin de arttığı anlaşılmaktadır. Diğer Sarpkaya Van’da yaptığı çalışmada çalışan ve çalışmayan

kadınlarla yaptığı çalışmada, çalışmayan boşanmış kadınların sosyal yaşamlarının son derece sınırlı olması nedeniyle toplumsal baskıyı daha az hissettiklerini; çalışan boşanmış kadınların ise daha yüksek ekonomik refah ve özgürlük nedeniyle daha sık sosyalleştikleri ve daha yoğun toplum baskısına maruz kaldıklarını değerlendirmiştir. Bu yapı içerisinde kök aileyle yaşama imkanı olmayan ancak toplumsal baskıdan kurtulmak isteyen boşanmış kadınlar çocuklarını sosyal miğfer olarak kullanmakta, özellikle erkek çocukların yaşları kaç olursa olsun evde babanın rollerini üstlendiklerini belirtmektedir. Kök ailenin kadın reisli ailenin meşruiyeti noktasındaki önemine farklı bir açıdan yaklaşan Kavas ise (2010) boşanma sonrası yaşantısını ailesiyle birlikte devam ettiren kadının asıl amacının ailesine ‘vekil otoriteler’ ekleyerek toplum tarafından yeniden aile olarak algılanabilecek bir aile formu oluşturmak olduğunu iddia etmektedir. Buna göre ailedeki vekil otoriteler sağladıkları maddi destek ve çocuk bakım yardımı yönüyle anne açısından kazanç oluştursalar da, kadının çocuğunun ve genel olarak hayatının kontrolünü yitirdiğini hissetmesine neden olarak kaygı ve umutsuzluk düzeyini artırabilmektedir. Bu durumda kök aileyle birlikte yaşamının kadın üzerindeki toplumsal baskıyı azalttığı, ancak umutsuzluk, kaygı gibi hisler oluşturduğu görülmektedir.

Araştırmamızda farklılaşan sonuçlar ise yalnız anne açısından kök aileyle yaşamının olumlu etki oluşturduğunu göstermektedir. Bu durumu ailenin yalnız annelik yaşantısına kazandırdığı meşruiyetle olabileceği gibi, kök ailenin maddi desteği, çocuk bakım desteği, ortak yaşamda günlük masrafları azaltıcı etkisi gibi sebeplerle ilişkilendirmek de mümkündür. Yapılan uluslararası çalışmalar, kök aileyle yaşamının yalnız annenin çocuğu açısından oldukça olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir (Raymo vd, 2014: 847; Fallasen ve Gahler, 2020: 337). Bunun yanında kök aileyle yaşamının özerkliği kısıtlayıcı yönü olduğu kadar, toplumsal baskıdan koruyucu bir rolünün de olduğu; bu anlamda ailenin maddi destekten ziyade sosyal bir destek mekanizması olarak yaşam memnuniyetini olumlu etkilediğini düşünmek mümkün görünmektedir.

6.2. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de sayıları özellikle son on yıldır artmakta olan yalnız anneli aileler, yoksulluk sorunu temelinde incelenmiştir. Araştırmanın amaçlarından biri, yalnız annelerin yaygın olarak yararlandıkları sosyal yardımların belirlenmesi ve

yardımların yoksulluk üzerindeki etkisinin basitçe açığa çıkarılması olmuştur. Yalnız annelerin istihdama katılımlarının çok yönlü incelenmesi araştırmanın bir diğer amacı olarak belirlenmiştir. İstihdama katılım oranları, istihdama katılım modeli, çalışanlar açısından sosyal güvenlik sistemine dahil olma oranları, istihdama katılımı engelleyen nedenler ve istihdama katılım üzerindeki etkisi yönüyle çocuk bakım sorumluluğu gibi değişkenler, bu amaçla ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Sonuç bölümünde bu incelemelerden elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

Araştırmanın ilk bulguları, yoksulluk düzeyinin belirlenmesine yönelik olmuş; katılımcı yalnız annelerin çok büyük bir bölümünün yoksulluk sınırı olarak belirlenen gelirin oldukça altında gelire sahip olduğu belirlenmiştir. Yalnız annelerin gelir kaynakları incelendiğinde en düzenli, en sürekli ve en yaygın gelir kaynağının ücret olduğu; temel ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini söyleyen katılımcıların büyük bölümünün ücretli çalışan olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan katılımcıların oldukça küçük bir bölümünün tasarruf edebildiğini, yine çok küçük bir bölümünün ev ve araba sahibi olduğunu belirtmesi yoksulluğun boyutları hakkında fikir vermektedir.

Örneklelimizde çalışmayanların yanı sıra ücretli çalışanların da büyük oranda yoksulluk sınırı altında kalması, örneklelimiz açısından ücretin yoksulluk sınırı üzerine taşıyıcı etkisinin düşük olduğunu göstermektedir. Yine bu bilgiler ışığında düşük eğitime sahip ve büyük oranda kayıt dışı işlerde çalışan örneklelimiz açısından ücretin, yalnızca temel ihtiyaçları karşılamaya ve günü kurtarmaya yettiğini; mevcut yaşam şartlarını geliştirmekte ve yoksulluktan korumakta yetersiz kaldığı değerlendirilebilecektir.

Ücretin yoksulluk üzerindeki etkisinin bu denli düşük olmasına yol açan sebeplerin başında kadınların düşük eğitim düzeylerinin geldiği açıktır. Bunun yanında istihdama katılımın önemli ölçüde kısmi zamanlı işlerle gerçekleşiyor olmasının da ücretlerin yoksulluk üzerindeki etkisini düşürdüğünü söylemek mümkündür. Zira çalışmamızda esnek çalışmanın sosyal yardıma duyulan ihtiyaç üzerindeki etkisi değerlendirilmiş; kısmi zamanlı çalışmanın sosyal yardıma olan ihtiyacı ortadan kaldırma etkisinin tam zamanlı çalışmadan düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın literatür bölümünde incelenen liberal sosyal politika anlayışına sahip ülkelere benzer şekilde Türkiye’de de düşük eğitimi yalnız anne statüsündeki kadınların kısmi zamanlı çalışmayla yoksulluktan korunma şansının düşük olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırmamızda yalnız annelerin kamu kaynaklı yardımlardan yararlanma düzeyinin, tespit edilen yoksulluk düzeyine oranla oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Kamu kaynaklı yardımlarda süreklilik arandığı takdirde oranlar daha da düşmektedir. Örneğin pek çok araştırmada yalnız annelerin en yaygın kullandıkları nakdi yardım olarak öne çıkan SED'den düzenli olarak yararlandığını belirtenlerin oranı %20'nin altında kalmaktadır. Yoksulluk düzeyi bu denli yüksek bir grupta kamu kaynaklı yardımlardan düzenli olarak yararlanma oranının bu denli düşük olması dikkat çekicidir.

Yalnız annelerin gelirlerinin yeterliliğine ilişkin değerlendirmeleri, yoksulluğun günlük yaşamdaki etkilerini en net gösteren bulgular olmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu mevcut gelirlerinin gıda, barınma gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yetmediğini belirtmiştir. Bu bilgiler katılımcıların ciddi bölümünün yoksullukla mücadeleden ziyade, bir açlık sorunuyla karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Nitekim araştırma kapsamında yüzyüze görüşülen bazı katılımcılar içinde buldukları maddi şartları tanımlarken, hiçbir gelirleri olmadığı için günlük ekmek ihtiyaçlarını dahi borçlanarak giderdikleri bilgisini paylaşmışlardır. Bunun yanında çok sayıda katılımcının soru formuna, hiçbir gelirlerinin olmadığı notunu düştüğü görülmüştür.

Gelir yeterliliğine ilişkin bulgular, yalnız anneli ailelerde temel ihtiyaçlar karşılanırsa bile modern insanın yaşam kalitesini belirleyen şartları sağlamanın oldukça zor olduğunu; bu nedenle modern bireyin önemli ihtiyaçları arasında sayılabilecek sosyal yaşama katılımın düşük düzeyde kaldığını göstermiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu herhangi bir işte çalışmadığı için, farklı sosyal ortamlara girip yeni insanlarla tanışma imkanlarından zaten mahrumdur. Buna ek olarak katılımcıların önemli bölümü mevcut gelirlerini, çocuklarıyla sosyal etkinliklere katılabilmek, tatile çıkabilmek, bir hobi edinebilmek açısından yetersiz olarak nitelemiştir. Bilindiği üzere sosyal etkinliklere katılım, özellikle şehir yaşamında yeni insanlarla tanışmanın ve sosyal sermayeyi güçlendirmenin önemli araçlarından biridir. Yeni sosyal çevrelere girip yeni insanlarla tanışabilmek için bu tür sistemlere dahil olamayan bireyler ise zamanla yalnızlaşabilmekte ve bütün bu süreç, yoksulluğun sosyal dışlanmayı sonuç veren önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında yalnız anneler açısından çalışmamanın ve yoksulluğun, sosyal dışlanma riskini arttıran etkenler olduğunu söylemek mümkündür.

Gelir yeterliliğine ilişkin öznel değerlendirmelerden biri, çocukların aldığı eğitime yönelik olmuş; yalnız annelerin önemli bölümü çocuklarına istedikleri eğitim imkanlarını sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum yalnız anneli ailelerde büyüyen çocuklarla ilgili önemli bir sorun kaynağını işaret etmektedir. Zira çalışma içinde incelendiği üzere yalnız annelerin eğitim düzeyi ve sosyoekonomik şartlar açısından örneklemimizden daha iyi durumda olduğu ülkelerde dahi bu ailelerde büyüyen çocuklar akademik başarı açısından anne-babasıyla yaşayan akranlarından geri kalma eğilimindedir. İlgili literatür, çocuğun akademik başarısının anne ve babasıyla birlikte yaşaması, aile gelirinin yoksulluk sınırları üzerinde olması ve annenin eğitim düzeyinin yüksek olması gibi şartlardan olumlu şekilde etkilendiğini göstermektedir. Örneklemimizde yer alan ailelerin çok büyük bölümünün çocuklarına bu şartları sağlamayamayacakları ise açıktır. Dolayısıyla mevcut şartlarda büyümekte olan çocukların -farklı imkanlara erişim konusunda devletten özel destek görmeksizin- yoksulluk sarmalından çıkmalarını sağlayacak bir eğitim almalarının son derece zor olduğu açıktır.

Araştırma sonuçları istihdama katılım üzerinde çocuk faktörünün çok yönlü etkili olduğunu göstermiştir. Çalışmak isteyip çalışamayanlar en önemli engeli çocuk bakım sorumluluğu olarak gösterirken, çocuk sayısı arttıkça istihdama katılımın da azaldığı, çalışan annelerin büyük bölümünün ise çocuk bakım ihtiyacını informal yöntemlerle karşıladığını belirlenmiştir. Bu bilgiler, bakım masraflarını karşılamasına yetecek bir gelire, kamu tarafından sağlanan ücretsiz bakım hizmetlerine veya informal bakım alternatiflerine sahip olmayan kadınların doğrudan işgücü dışında kaldıkları şeklinde yorumlanmalıdır.

Diğer yandan ilk çocuk doğurma yaşının da işsizlikle ilişkili bir değişken olduğu, ilk çocuk doğurma yaşı düştükçe istihdama katılımın da düştüğü belirlenmiştir. 31-40 yaşları arasında çok sayıda katılımcının iş bulamadığını belirtmesinden de anlaşılacağı üzere eğitimden erken dönemde ayrılan ve çocuk bakım sorumluluğu üstlenen kadınlar, işgücü piyasalarının talep ettiği en temel özellikler olan eğitim alma ve mesleki deneyim kazanma şanslarını yitirmekte ve yalnız anneliğin başlamasıyla birlikte ekonomik bir çözümsüzlük sarmalına girmektedirler.

Araştırmamızda farklı değişkenlere göre yaşam memnuniyeti incelemeleri, yalnız annelerin en yüksek yaşam memnuniyetinin manevi-dini yaşantı alanına, en düşük

yaşam memnuniyetinin ise yaşam koşulları alanına ait olduğunu göstermiştir. Çalışma hayatına katılım ile eğitim ve gelir düzeylerindeki artış, yalnız annelerin yaşam memnuniyetlerini de artırmaktadır. Yalnız anneliğin ortaya çıkma sebebine göre incelendiğinde yaşam memnuniyeti en yüksek olan grubu eşi vefat eden yalnız anneler oluşturmaktadır. Yaşam memnuniyetinde ikinci sırada boşanmış yalnız anneler, üçüncü sırada ise hiç evlenmeyen yalnız anneler gelmektedir. Birlikte yaşanan kişiler veya mevcut aile formu bazında değerlendirildiğinde ise kök ailesiyle (annesi, babası, kardeşleri) yaşayan yalnız annelerin yaşam memnuniyeti, sadece çocuğuyla yaşayanlardan daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Yalnız annelerin yaşam şartlarından memnuniyet oranlarının düşüklüğü, yalnız anneliğin getirdiği ağır sorumluluklar ve beraberinde deneyimlenen yoksulluğun neden olduğu ruhsal durumu özetlemektedir. Yaşam şartlarına ilişkin memnuniyetin özellikle boşanmış, gelir düzeyi düşük ve genç yalnız annelerde düşük olmasını, yalnız anneliğin ilk yıllarında geleceğe yönelik hissedilen belirsizlik, ekonomik anlamda kısıtlanan kaynaklara uyum sağlama gibi pek çok değişkenle ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim yalnız anne olma süresi uzadıkça yaşam memnuniyetinin az da olsa artış göstermesi, sorunlara yönelik çözümlerin geliştirilmiş olması ve/veya yalnız annelikte oluşan şartlara uyum sağlanmasıyla açıklanabilecektir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, farklı ülkelerde yalnız anneli ailelere yönelik uygulanan müdahalelerin (istihdama katılımı arttırmak amacıyla sosyal yardımların çalışma şartına bağlanması, çocuk bakım hizmetlerinin artırılması gibi) Türkiye'deki uygulanabilirliklerinin ve olası sonuçlarının incelenmesine yönünden bize yol gösterecektir. Nitekim geride bıraktığımız on yıllık süreç Türkiye'deki aile yapısının en fazla sarsıldığı ve tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Ancak yine de oranlar, ABD, Rusya, Kanada veya Avrupa'da tek ebeveynliğin hızlı yükseldiği dönemlere kıyasla çok düşük düzeydedir. Bu şekilde bir artışla da sorunun en azından öngörülebilir bir gelecekte bahsedilen örneklerdeki düzeylere ulaşmayacağı açıktır. Diğer yandan sayılar farklı olsa da bu ailelerde yaşanan sorunların doğası büyük oranda benzerdir. Bu nedenle Avrupa ve ABD'deki uygulamaların takip edilmesi ve Türkiye'de uygulanmaya çalışması, anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Ancak bu denemelerle ilgili akılda tutulması gereken noktalar bulunmaktadır. Çalışmada incelendiği üzere Batı'da yalnız anneli ailelere uygulanan refah müdahalelerinde liberal gelenekten ülkeler ile sosyal demokrat ülkeler arasında,

1990’larda itibaren ciddi bir ayrışma yaşanmıştır. Bugün bu ayrışma sonucunda liberal gelenekten ülkelerde konuyla ilgili sorunların arttığı; sosyal demokrat gelenekten ülkelerde ise daha düşük düzeyde tutulabildiği görülmektedir. Sorunun refah sistemleri üzerinde oluşturduğu etkinin büyüklüğü, McLanahan’ın (2004) birinci demografik dönüşümün emeklilik sistemini doğurduğu gibi yalnız anneli ailelerle başlayan yeni demografik dönüşümün de kendine özgü sistemler geliştireceği iddiasının da gösterdiği gibi, gelecekte konuya özel sistemlerin geliştirileceğini düşündürmektedir. Ancak henüz hiçbir refah modelinde yalnız anneli ailelerdeki sorunlara yönelik olarak özel bir çözüm veya çözüm sistemi geliştirilmemiştir. Hemen her ülkede yapılan, yoksulluk temelli sosyal risklere karşı uygulanan klasik yöntemlerin yalnız anneli ailelere de uygulanmasından ibarettir. Bu yöntemlerden sosyal yardımlar Avrupa’nın pek çok ülkesinde yalnız anneleri yoksulluğun etkilerinden etkili şekilde koruyabilmektedir.

Yalnız annelerin sosyal yardımlar yerine istihdama katılıma yönlendirilmeleri konusunda ABD ve Avrupa’da iki farklı gerekçelendirme ve yöntem bulunmaktadır. Avrupa’da istihdama katılımı teşvik politikalarıyla, yardımların bütçe üzerindeki yükünü azaltmak yanında sosyal yardımlara bağımlılık geliştirerek pasifize olmuş bir nüfus grubu oluşmasını önlemek ve işgücü kaybı yaşamamayı da amaçlanmaktadır. Bu nedenle aktif istihdam politikalarının gerektirdiği hizmetler (meslek eğitimleri, çocuk bakım hizmetleri, çalışan teşvikleri gibi) verilmesi için ayrılacak bütçenin gelişmiş ülkeler açısından uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirildiği açıktır.

Ancak AİP konusunda yapılan araştırmalar genel olarak bu uygulamaların maliyetlerinin elde edilen faydadan yüksek olduğunu; eğitim, meslek kursu gibi uygulamalardan olumlu sonuç alınsa da etkilerinin kısa süreli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye’de mevcut şartlarda ve bugüne değin uygulanan şekillerde AİP müdahalelerin etkin sonuç vermesinin son derece güç olduğu açıktır.

Sosyal yardımlar ve istihdam ilişkisinde ikinci yaklaşım, ABD ve İngiltere gibi liberal gelenekten ülkelerde 1990’lardan bu yana uygulanan, Türkiye’de ise son dönemde gündeme gelen bir uygulama olan sosyal yardımların istihdama katılım şartına bağlanmasıdır. Adı geçen ülkelerde uygulama büyük oranda, yardımlara bağımlılığın çalışmayı engellediği ve yardımların ergen gebelikleri arttırdığı endişeleriyle ilişkilidir. ABD’de 1980’ler ve 1990’lar boyunca patlama yaşayan ergen gebe

sayılarının, yardımların kısıtlanması ve istihdama katılım şartına bağlanmasıyla düşmeye başlaması bu endişenin haklı temelleri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu uygulama –yoksulluğu artıran sonuçlarından bağımsız olarak- söz konusu ülkelerin toplumsal yapıları ve en önemlisi yalnız anneliğin ortaya çıkış nedenleri açısından anlamlıdır.

Kuzey ülkelerinde yalnız annelerin istihdama yönlendirilmelerinin altında yatan temel endişe, kadınların iş-yaşam çatışmalarıyla mücadele etmek yerine sosyal yardımlarla geçinmeyi seçme ihtimalleri ve bu yönde bir tercihin işgücü arzında oluşturacağı açlıkla ilişkilidir. Yüksek yaş ortalamasının halihazırda işgücü arzı açısından bir sorun oluşturduğu bu ülkelerde, asgari ve bazı durumlarda asgari üstü yaşam şartları sağlanmasına yeten sosyal yardımlardan yararlanan yalnız annelerin çalışmamayı tercih etmesi sistemi oldukça zorlayacaktır. Bu nedenle bu ülkelerde yalnız annelere yönelik iş-yaşam çatışmasını azaltacak önlemlerle, çalışanlar için oluşturulan özel desteklerle ve esnek çalışma modelleriyle istihdama katılım teşvik edilmekte; diğer bir ifadeyle çalışmak, yalnız anneler açısından vazgeçilmesi dezavantaj yaratacak bir seçeneğe dönüştürülmektedir. Dolayısıyla Kuzey ülkelerinde yardımlara istihdam şartı getirilmesinden ziyade, yardım miktarlarının çalışma istencini kırmayacak düzeyde tutulması ve çalışan yalnız annelere ek destekler verilerek çalışmanın daha cazip hale getirilmesi uygulamaları olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Ancak Türkiye’de mevcut yardım düzeyleri ve yalnız anneli ailelerin oluşum sebepleri yönünden değerlendirildiğinde bu uygulamanın gerekçelerinin oluşmadığı açıktır. Zira evlilik dışı ve ergen gebelikle doğumların yüksek olduğu söz konusu ülkelerin aksine Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin temel oluşum sebebi boşanmaların artışıdır. Boşanma ise ekonomik, duygusal, kültürel pek çok farklı sebeple gerçekleşen; özellikle çocuklu kadınlar için hem maddi hem manevi sonuçları oldukça zorlayıcı olabilen yaşam deneyimleridir. Türkiye’de mevcut yardımların ise çocuk sahibi bir kadın için işlevini sürdüren evliliği sonlandırıcı bir sebep oluşturması, oldukça düşük bir olasılıktır. Bu nedenle boşanmaları arttırıcı etki oluşturacakları endişesiyle yalnız anneli ailelere yönelik sosyal yardımları düşük düzeyde tutmak, boşanan kadınları sosyal yardımların kapsamı dışında tutmak veya yardımları istihdama katılım şartına bağlamak, sebep-sonuç ilişkisi açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Diğer yandan evlilik dışı ve ergen gebelikle doğumların yüksek olduğu ülkelerin aksine Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin temel oluşum sebebi boşanmaların artışıdır. Boşanma ise ekonomik, duygusal, iletişimsel pek çok farklı sebeple gerçekleşen ve özellikle çocuklu kadınlar için hem maddi hem manevi sonuçları oldukça zorlayıcı olabilen yaşam deneyimleridir. Türkiye’de mevcut yardımların ise çocuk sahibi bir kadın için işlevini sürdüren evliliği sonlandırıcı bir sebep oluşturması, oldukça düşük bir olasılıktır. Bu nedenle boşanmaları arttırıcı etki oluşturacakları endişesiyle yalnız anneli ailelere yönelik sosyal yardımları düşük düzeyde tutmak, boşanan kadınları sosyal yardımların kapsamı dışında tutmak veya yardımları istihdama katılım şartına bağlamak, sebep-sonuç ilişkisi açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Yalnız annelerin istihdama katılımını artırmak amacıyla uygulanan diğer bir yöntem olan esnek çalışma modellerinin Türkiye açısından uygulanabilirliği de çalışmada üzerinde durulan bir başka konudur. Esnek çalışma modelleri, kıta Avrupasında genel olarak kadınların, Kuzey ülkelerde ise yalnız annelerin yaygın çalışma modellerindedir. Bu modeller konusunda Avrupa ve Türkiye arasındaki temel farklılık ise, Avrupa’da esnek çalışan kişiler sözleşmelerle korunma, sosyal güvenlik sistemine dahil olma gibi fırsatlara sahipken; esnek çalışma modellerinin kayıtdışı istihdam, düşük ücret, güvencesiz çalışma şartları anlamına geldiği Türkiye’de bu ihtimallerin oldukça düşük olmasıdır. Nitekim araştırmamız kısmi zamanlı çalışmanın yalnız annelerin sosyal yardım ihtiyaçlarını ortadan kaldırma etkisinin son derece düşük olduğunu göstermiştir. Bu nedenle Türkiye’de kayıtdışı istihdamın bir aracı haline gelen esnek çalışma modellerinin, yalnız anneli ailelerde yaşanan da dahil olmak üzere herhangi bir grubun yoksulluğunu ortadan kaldırması ve günü kurtarma dışında bir etki oluşturması oldukça güç görünmektedir.

Yalnız anne istihdamının artırılması ile ilişkili olarak gündeme gelen diğer bir konu ise kadınlara sağlanacak kamu finansmanlı çocuk bakım hizmetleridir. Bu tür hizmetler kadınların eğitim düzeylerinin ve kadın işgücüne yönelik talebin yüksek olduğu ülkelerde uygulanmakta ve düşük eğitimli kadınlar da dahil olmak üzere tüm gruplarda olumlu sonuçlar vermektedir. Bu ülkelerde çocuk bakım hizmetlerinin, yüksek eğitimli kadınların kariyerle annelik tercihi arasında kariyeri tercih etme ve çocuk doğurmama tercihiyle de ilişkili olduğu görülmektedir. Nitekim İskandinavya’da çocuk bakım hizmetlerinin 0-3 yaş arası çocukları da kapsayacak şekilde geliştirilmesinden sonra doğum oranlarının artması, bakım hizmetlerinin

gelişmediği Güney Avrupa'da ise doğumların azalması bu eğilimlerle ilişkilendirilmektedir. Türkiye'de ise gerek kültürel yapı, gerekse kadınların kariyer ve ücret beklentilerinin düşük olması nedeniyle anne olmaktan vazgeçmekten ziyade, anne olduktan sonra iş yaşamından ayrılma eğilimleri yüksektir. Dolayısıyla kadınların işgücü piyasalarındaki ucuz işgücü konumları konumları sürdüğü müddetçe, çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilip yaygınlaştırılmasını beklemek gerçekçi veya sürdürülebilir bir beklenti değildir. Bunun yanında Türkiye'de yaygın şekilde kayıtdışı istihdam edilen ve bu nedenle sosyal güvenlik sistemine katkı sağlayamayan kadın çalışanlar için bu tür hizmetlerin sosyal güvenlik bütçesinden finanse edilmesi beklentisi de bugün için gerçekçi değildir. Farklı yönden bir okumayla bu durum, kayıtdışı istihdamın yaygınlığı nedeniyle kadınların bu tür hizmetlere erişiminin engellendiği, dolayısıyla kayıtdışı istihdamın kadınlara yönelik ayrımcılığın bir aracı haline geldiğini göstermektedir. Erken çocukluk dönemi eğitiminin kadın istihdamını artırma hedefiyle gündeme gelmesi, Türkiye'de kadın emeğinin büyük oranda düşük nitelikli ve kayıt dışı işlerde yoğunlaştığı gerçeğiyle değerlendirildiğinde, hizmetin yaygınlaştırılmasının maliyeti ile hizmetten elde edilecek faydanın da anlamlı olmadığını göstermektedir.

Kadınların çalışmaya teşvik edilmesini hedefleyen uygulamalar bir bütün olarak incelendiğinde, yasalar ve kurumların cinsiyet eşitliği hedefiyle oluşturulduğu ülkelerde daha başarılı sonuçlar alındığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de kadınların istihdam piyasaları içindeki konumu düzeliş kadın istihdamının sosyal güvenlik sistemine katkıları artmadan, kamu finansmanlı çocuk bakım hizmetlerinden beklenen verimin alınması mümkün görünmemektedir.

Çocuk bakım hizmetleri konusuna farklı bir açıdan bakıldığında, günümüzde çocuklara fırsat eşitliği sağlamayı hedefleyen sosyal yatırımların, ülkeler açısından stratejik müdahale kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Düşük gelir düzeyindeki çocukların bilişsel ve sosyal becerilerinin daha yüksek gelir grubundaki akranlarının gerisinde kalmamasını amaçlayan erken dönem çocuk eğitimi, bu yatırımların en önemlilerindedir. Özellikle düşük gelir düzeyinden ve tek ebeveynli bir aileden gelen çocuğa bu tür hizmetlerin sunulması, çocuğun iyi bir eğitim alarak yoksulluk sarmalından kurtulmasının ilk adımı olarak değerlendirilmez. Çocuk eğitiminin bu ilk aşamasının, annenin kayıtdışı işlerde, ucuz işgücü olarak

sömürülmesini kolaylaştırıcı bir adım olmaktan ziyade, çocuğun bir hakkı olarak değerlendirilerek kaliteli şekilde düzenlenmesi önemli bir noktadır.

6.3. Öneriler

Yalnız anneli istihdama katılımlarını artırma konusunda AÇSHB, yerel yönetim ve İŞ-KUR'un işbirliği içinde özel bir müdahale sistemi oluşturmaları; yalnız anneli ailenin taşıdığı yoksulluk riskini ve istihdama katılım açısından annenin potansiyellerini değerlendirilmeleri, nihai olarak bu bilgiler ışığında her aile için bir müdahale planının oluşturulması özgün bir model olarak değerlendirilmelidir. Bu şekilde bir çalışma, yerel yönetimler ve İŞ-KUR'la entegre şekilde yürütülebildiği taktirde meslek eğitimlerinden maksimum fayda sağlayacak kadınların belirlenmesi ve eğitimlerin bu şekilde yapılandırılması, oluşturulacak ortak bilgi havuzu içerisinde kadınların kendilerine uygun açık iş pozisyonlarına yönlendirilmeleri mümkün olacaktır. Böyle bir model içerisinde yerel yönetimin merkezi rol üstlenmesi, AÇSHB ile ortak hareket ederek çocuk veya yaşlı bakım sorumluluğu gibi ihtiyaç alanlarına çözüm üretmesi kolaylaşacaktır. Bu şekilde çok yönlü müdahaleler içeren bir modelin, çıktıları çoğu durumda maliyetlerini karşılamayan kısa süreli meslek eğitimlerinden daha etkili olma ihtimali değerlendirilmelidir.

Dünyanın hemen hiçbir ülkesinde yalnız anneler sosyal politika düzenleme ve müdahale alanı içinde ayrı bir grup olarak tanımlanmamıştır. Bu durumu var olan sorunların kolayca çözülebilecek nitelikte olmasıyla değil; aksine, sosyal devletin reflekslerindeki yavaşlamayla ilişkilendirmek doğru olacaktır. Türkiye de bu durumun bir istisnası değildir. Dolayısıyla yalnız annelerin, yukarıda bahsedilen model gibi bir sistem içinde yoksulluktan korunmalarına yönelik bir uygulama bu alanda atılacak ilk adımlardan birisi olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye'de sayıları –öngörülebilir düzeyde- artmakta olan yalnız anne statüsündeki kadınların, yalnız anne olma sebeplerinden bağımsız şekilde ve annelik vasıflarının ötesinde, sosyal devletin müdahalelerine ihtiyaç duyabilecek, incinebilir bireyler olarak ele alınmaları; yasal düzenlemeler ve sosyal hizmet uygulamalarının bu bilinçle oluşturulması önemlidir. EVEK'in kapsamının boşanmış veya hiç evlenmemiş yalnız anneleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi, bu yaklaşımla atılacak adımlardan biri olacaktır. EVEK yanında yalnız anneli ailelerin yoğun şekilde yararlandığı diğer

yardım düzenlenmelerinin de, sosyal yardımların yalnız anneli ailelerin yoksulluktan ve/veya açlıktan korunabilmelerini sağlayabilecek en önemli müdahaleler olduğu bilinciyle oluşturulması önemlidir. Bu nedenle söz konusu ailelerin yararlandığı ve çoğunlukla sınırlı süreli verilen yardımların, yoksulluk şartları ortadan kalkana kadar sürecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir.

Türkiye’de yalnız anneli ailelerde büyüyen çocuk sayısının gelişmiş pek çok ülkeye kıyasla düşük olmasının avantajıyla çocuk bazlı çözümler üzerinde durulması da uygun bir çözüm olarak değerlendirilmelidir. Ailelerin, sosyal hizmetler ve aile hekimliği sistemleri içinde daha yakından takip edilmeleri, özellikle bu ailelerde büyüyen çocukların beslenme, sağlık, akademik devamlılık gibi takiplerinin ayrıca yapılması bu şekilde bir müdahale örneği olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte yalnız anneli aile oranlarındaki artışın takibi ve bilimsel araştırmaların ortaklığı ile mevcut şartlar içinde verim alınabilecek, özgün ve Türkiye sosyal yapısına da uygun yoksulluk azaltıcı uygulamaların geliştirilebilmesinin önünü açacaktır.

Tek ebeveynli ailede büyüyen çocukların fiziksel-ruhsal sağlık takiplerinin düzenli olarak yapılması, beslenme düzenlerinin ve yeterliliğinin takip edilmesi konusu önemlidir. Ayrıca hem annelerin hem de çocukların sağlıklarına ilişkin ulusal verilerin sağlanması gelecekte yapılacak uygulamalar için bilgi sağlaması yönünden önem taşımaktadır. Bu takiplerin aile hekimleri tarafından yapılması ise takiplerin sürekliliği, ayrıca anne ve çocuklara ilişkin bilgilerin Sağlık Bakanlığının güvenilir bilgi ağında toplanabilmesi yönünden üzerinde durulması gereken bir alternatif olarak değerlendirilmelidir.

Bilindiği üzere tüm dünyada yoksulluğun kadın nüfusta yoğunlaşması kadınların siyaset alanının, dolayısıyla meşru hak arayışı alanlarının dışında tutulmasının da bir sonucudur. Yalnız anne statüsünde, ayrıca düşük eğitim ve gelir düzeyindeki dezavantajlı kadınların yoksulluk ve siyasi dışlanmayla oluşan bu fasit dairede kaybolmalarının uzun vadeli sonuçlarının ise tüm toplum açısından ağır olacağı açıktır. Dolayısıyla söz konusu kadınların sosyal devlete yönelik hak talepleri konusunda farkındalık geliştirmeleri önemlidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları ve sosyal çalışma görevlilerinin, yoksulluk temelli sorunların etkilerinin sosyal yardımlar aracılığıyla hafifletilmesine aracılık etmek yanında, bilinçlendirme ve

savunuculuk içeren müdahaleler geliştirme konusunu gündemde tutmaları da uzun vadeli çözüme giden bir yol açabilecektir.

Tüm dünyada yalnız anneli ailelerle ilgili ortaya çıkan sorunların neredeyse tamamı, kadının iyi bir eğitime sahip olmamasının sonucudur. Bu nedenle yapılacak öneriler ve geliştirilecek müdahalelerin temelde, kız çocuklara iyi bir eğitim verilmemesiyle oluşmuş sorunların giderilmesini amaçladığını bu noktada hatırlatmak da yerinde olacaktır. Dolayısıyla konuyla ilgili yapılabilecek en temel öneri, eğitimin nitelikli hale getirilmesi, kız çocuklarının eğitiminin mesleki eğitim de içerecek kapsama ulaştırılması olacaktır.

Konuyla ilgili bilimsel çalışmalar konusunda yapılacak önerilerin başında ise, istihdama katılım, işsizlik, istihdamın niteliği gibi konulara ilişkin araştırmalarda bireylerin tek başlarına aile geçindirme ve/veya çocuk bakım sorumlulukları olup olmadığını anlamaya yönelik sorulara yer verilmesi önerisi gelmektedir. Ayrıca istihdam ve özel olarak kadın istihdamı alanında yapılacak çalışmalarda artan yalnız anne sayısının işgücü üzerindeki etkilerinin takip edilebilmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle araştırmalar çalışanların bu özelliklerine yönelik bilgi alabilecek şekilde tasarlanmalıdır.

Bugüne kadar oluşan literatür, tek ebeveynle yaşamaya uyum sürecinin çocuğa ilişkin çıktıları doğrudan etkilediğini göstermektedir. Buna göre boşanma veya vefat sonrası tek ebeveynle yaşamaya alışma süreci çocuk açısından ortalama 2-3 yıl sürmektedir. Bu nedenle, tek ebeveynle büyüyen çocukları incelemeye yönelik olarak sosyal hizmet, eğitim bilimleri, psikoloji, psikolojik danışmanlık gibi alanlarda yapılan çalışmalarda tek ebeveynli ailede yaşama süresi bilgilerinin alınarak çocuğa ilişkin diğer verilerin yorumlanmasında bağımsız değişken olarak değerlendirilmesi önemlidir. Aynı şekilde tek ebeveynli ailelerden gelen çocukların ruh sağlıkları, akademik başarıları, sosyal uyumları değerlendirilirken çocuğun yaşadığı ailenin sosyo-ekonomik özelliklerinin bağımsız değişken olarak dikkate alınması hem araştırmaların daha anlamlı ve doğru sonuç vermesini hem de konuyla ilgili geliştirilecek yaklaşımların doğru sebeplere odaklanılabilmesi açısından önemlidir.

Araştırmamız kadınların tek başına çocuk yetiştirme sürecinde manevi-dini inançlarından güç aldıklarını ortaya koymuştur. Ancak yeni aile formlarının en yaygın olduğu ülkelerde yapılan çalışmalar dahi yalnız annelerin, damgalayıcı davranışlara

uğrama endişesiyle ibadethanelere veya dini toplantılara gitme konusunda çekingenlik yaşadıklarını göstermektedir. Manevi-dini katılımı gerçekleştirememek, yalnız annelerin kendileri ve çocukları için önemli bir sosyal sermaye kaynağından mahrum kalmaları ve ibadet haklarını kullanamamaları anlamına gelmektedir. Bu bilgilerden hareketle, ülkemizde dinin toplumsal algıları şekillendirme etkisi de göz önünde bulundurularak, herhangi bir sebeple yalnız anne olan kadınlara yönelik toplumsal algının ve dinin bu algı üzerindeki etkisinin incelenmesi, bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. (2013). *Tek ebeveynli ailelerde psikolojik tepkiler ile psikolojik destek almanın klinik sosyal hizmet açısından analizi: Yalova örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbulut Kılıçoğlu, N. (2016). Tek ebeveynli ergenlerin sosyal-duygusal öğrenme becerilerini geliştirmeye yönelik dışavurumcu temelli grup çalışmasının etkililiğinin sınanması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akçabay, F.C. (2019). *Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-hukuki bir inceleme)*. Kadın Dayanışma Vakfı. Ankara.
- Akgeyik, T. (2017). Ülke Örnekleri ile Türkiye’de Kısmi zamanlı Çalışmanın Görünümü. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(2): 33-62.
- Aydın, K. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yoksulluk Riski ve Sosyal Dışlanma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38): 12-31.
- Akyıldız, H. A. (2018). *Sosyal ve ekonomik destek bağlamında kadın yoksulluğu: Trabzon örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albelda R, Himmelweit, S. and Humphries, J. eds. (2005). *The Dilemmas Of Lone Motherhood: Essays From Feminist Economics*. UK: Routledge.
- Amato, Paul & Keith, Bruce. (1991). Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, (110): 26-46. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.26>.
- Andersen, G.E.A. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press.
- Anderson, E. R., & Greene, S. M. (2013). Beyond Divorce: Research on Children in Repartnered and Remarried Families: Beyond Divorce. *Family Court Review*, 51(1): 119-130. <https://doi.org/10.1111/fcre.12013>

- Anving, T. (2017). Struggling to Make Ends Meet: Lone Mothers and Intergenerational Support in Sweden. *Studies in the Maternal*, 9(1): 2-23. <https://doi.org/10.16995/sim.214>
- Antonopoulus, R., Kim, Kijong. (2011). Social Protection: Opportunities for Promoting a Gender Equality Agenda. *Fe Dergi*, 3(2): 68-84.
- Arıcan, B. (2019). *Tek ebeveynli kadınların sosyal psikolojik sorunları ve bu sorunlarla baş etme yöntemleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslantürk, H. (2015). *Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Avan, E. (2019). *Boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri, sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili faktörlerin tanımlanması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Aydiner Boylu, A. (2015). Tek Ebeveynli Ailelerde Finansal Sıkıntı ve Fonksiyonlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32. <https://doi.org/10.17065/huiibf.34906>
- Aydın, Y. (2012). *Türkiye’de sosyal yardımların emek arzı üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, K., Güloğlu, T. (2011). Türkiye’de Nispi Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 60: 89–118.
- Azuka-Obieke, U. (2013). Single-Parenting, Psychological Well-Being And Academic Performance Of Adolescents in Lagos, Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 4(1): 112-117.
- Bağdatlı Vural, N. (2016). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. Saygılıgil, F. (ed.) *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. İstanbul. Dipnot Yayınları.

- Bajekal, N. (2009). "Why So Many Women Travel to Denmark for Fertility Treatment?" Time Magazine. <https://time.com/5491636/denmark-ivf-storklinik-fertility/> [02.11.2019]
- Bánociová, A., Slavomíra, N. (2017). Active Labour Market Policies of Selected European Countries and Their Competitiveness. *Journal of Competitiveness*, 9(3): 5 – 21.
- Barber, B., Eccles, J. (1992). Long-Term Influence of Divorce and Single Parenting on Adolescent Family- and Work-Related Values, Behaviors, and Aspirations. *Psychological Bulletin*, 111(1): 108-26.
- Bashevkin, S. (2013). *Women's Work is Never Done: Comparative Studies in Care-Giving, Employment, and Social Policy Reform*. Routledge.
- Baştürk, S., Baştepe, M. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Vize Yayıncılık. Ankara.
- Bayraktar, E. (2016). *Tek ebeveynli, lisede okuyan ergenlerde algılanan yalnızlık düzeyleri ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Bell, A., Reeves, A. (2005). *A Question of Balance: Lone Parents, Childcare and Work Research Report* (Report No: 203). Great Britain Social Policy Research Unit, Department for Work and Pensions.
- Bergqvist, K., Aberg Yngwe, M., Lundberg, O. (2013). Understanding the role of welfare state characteristics for health and inequalities - An analytical review. *BMC Public Health*, 13(1):1234.
- Berkman, L. F., Zheng, Y., Glymour, M. M., Avendano, M., Börsch-Supan, A., & Sabbath, E. L. (2015). Mothering Alone: Cross-National Comparisons Of Later-Life Disability And Health Among Women Who Were Single Mothers. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69(9): 865-872.
- Bernardi, B. (2017). *Lone Parenthood In The Life Course*, Springer Berlin Heidelberg.

- Bertram, H. (2019) From the Skeptical to the Overburdened Generation. In Meier-Gräwe, U., Motozawa, M., Schad-Seifert, A. (Eds). *Family Life in Japan and Germany Challenges for a Gender-Sensitive Family Policy: Challenges for a Gender-Sensitive Family Policy*. Springer.
- Bjorklund, A. (2006). Does Family Policy Affect Fertility? Lessons From Sweden. *Journal of Population Economics*, (19): 3-24. 10.1007/s00148-005-0024-0.
- Blanden, J. (2015). Intergenerational Income Persistence. *IZA World of Labor*. 2015: 176.
- Blinder, A.S. (2006). The Case Against the Case Against Discretionary Fiscal Policy. In *The Macroeconomics of Fiscal Policy*, Kopcke, Tootell, and Triest (eds.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Bonoli, G. (2007). Time Matters: Postindustrialization, New Social Risks, and Welfare State Adaptation in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies*, 40(5): 495–520.
- Bradbury, B., Jäntti, M., & Lindahl, L. (2018). Labour Income, Social Transfers and Child Poverty. *Social Indicators Research*, 143: 251–276. doi.org/10.1007/s11205-018-1963-7
- Bradshaw, S., Chant, S., & Linneker, B. (2017). Gender and Poverty: What We Know, Don't Know, And Need To Know for Agenda 2030. *Gender, Place & Culture*, 24(12): 1667-1688. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2017.1395821>
- Bradshaw, J., Antonia K. and Yekaterina, C. (2018). Cash Benefits And Poverty in Single-Parent Families. In Ed: Rense Nieuwenhuis ve Laurie C. Maldonado (Eds.) *The Triple Bind Of Single-Parent Families: Resources, Employment And Policies To Improve Wellbeing*, Bristol: Bristol University Press, 437-448.
- Brown, P. A. (2008). Poverty, Public Assistance and Single Mothers: A Comparative Look at Norway, Russia and the U.S. *Journal of Comparative Social Work*, 1: 1-24.
- Buffoni, L. (2014). Küreselleşmiş Koşullarda Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. İçinde *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. (Ed.) Giddens, A. Say Yayınları.

- Buğra, A. (2017). Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma. Dedeoğlu, S., Elveren, A.Y. (Der.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2008). Kent Nüfusunun En Yoksul Kesiminin İstihdam Yapısı ve Geçinme Yöntemleri, *Sosyal Politika Forumu Raporu*, İstanbul.
- Buvinić, M., and Rao Gupta, G. (1997). Female-Headed Households and Female-Maintained Families: Are They Worth Targeting to Reduce Poverty in Developing Countries? *Economic Development and Cultural Change*, 45(2): 259-80.
- Campbell, M., Thomson, H., Fenton, C., & Gibson, M. (2016). Lone Parents, Health, Wellbeing And Welfare To Work: A Systematic Review Of Qualitative Studies. *BMC Public Health*, 16(1): 1-10.
- Canatan, K., Bilge, Y., Çapar, H. (2019). Tek Ebeveynli Aile Bağlamında Yaşayan Annelerin Sosyal ve Psikolojik Problemleri: Küçükçekmece Örneği. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(4): 1331-1354.
- Cartılı, K. (2016). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin tek ebeveynli öğrencilerin öfke ve olumlu duygularına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Ceren, A., Erdem, T . (2018). Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamaları, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1) , 6-24.
- Chang, L., McBride-Chang, C., Stewart, S. M., & Au, E. (2003). Life satisfaction, self-concept, and family relations in Chinese adolescents and children. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 182–189.
- Chzhen, Y., & Bradshaw, J. (2012). Lone Parents, Poverty and Policy in the European Union. *Journal of European Social Policy*, 22(5): 487–506.
- Cheung, K. C.K. (2015). Child Poverty in Hong Kong Single-Parent Families. *Child Indicators Research*, 8(3): 517-536. <https://doi.org/10.1007/s12187-014-9256-4>

- Child Trends, I., & World Family Map. (2014). *World Family Map 2014: Mapping Family Change And Child Well-Being Outcomes*.
<http://www.deslibris.ca/ID/243053>
- Christopher, K. (2002). Single Motherhood, Employment, or Social Assistance: Why Are U.S. Women Poorer Than Women in Other Affluent Nations? *Journal of Poverty*, 6(2): 61-80. https://doi.org/10.1300/J134v06n02_04
- Ciabattari, T. (2005). Single Mothers, Social Capital, and Work-Family Conflict. *Journal of Family Issues*, 28(1): 34-60. doi.org/10.17848/wp05-118
- Clark, S., Hamplová, D. (2013) Single Motherhood and Child Mortality in Sub-Saharan Africa: A Life Course Perspective. *Demography*, 50(5): 1521–1549. doi.org/10.1007/s13524-013-0220-6
- Cooper, C. E., McLanahan, S. S., Meadows, S. O., & Brooks-Gunn, J. (2009). Family Structure Transitions And Maternal Parenting Stress. *Journal of Marriage and the Family*, 71(3): 558–574. doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00619.x
- Costemalle, V. (2017). How Long Do Situations Of Single Parenthood Last? An Estimation Based On French Data. *Economie et Statistique*, 493(1): 87-112. doi.org/10.24187/ecostat.2017.493s.1914
- Coşan, B. (2017). *Sosyal politika perspektifinden Türkiye'de tek ebeveynli aile sorunsalının boşanma bağlamında değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cribb, J., Hood, A., Joyce, R., & Keiller, A. N. (2017). *In-Work Poverty among Families with Children*. Institute for Fiscal Studies (IFS), London.
- Çaha, H., Aydın, E. S., & Çaha, Ö. (2014). *Değişen Türkiye'de Kadın*, KADEM: İstanbul.
- Çıngı, H. (1994). *Örnekleme Kuramı*, H.Ü. Fen Fakültesi Basımevi, Beytepe.
- Creed, P. A., Muller, J., & Patton, W. (2003). Leaving high school: The influence and consequences for psychological well-being and career-related confidence. *Journal of Adolescence*, 26, 295–311.

- Daigneault, P.M. (2014). Three Paradigms of Social Assistance. SAGE Open. <https://doi.org/10.1177/2158244014559020>
- Daşlı, Y. (2016). Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Eşi Vefat Etmiş Kadınlar Yardım Programı: Sivas Örneği. *The Journal of Academic Social Sciences*, 33(33): 130-130. doi.org/10.16992/ASOS.3471
- Davies, L. (2012). Lone Parents: Unemployed or Otherwise Engaged? *People Place and Policy Online*, 6(1): 6-28. doi.org/10.3351/ppp.0006.0001.0003.
- Deaton, A. (2008). Income, Health, and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 53–72.
- Demir, S., & Çelebi, Ş. (2017). Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13): 111-128. doi.org/10.17828/yalovasosbil.333891
- Demirbilek, M. (2013). *Tek ebeveynli olan ve olmayan ergenlerin atılganlık düzeyleri ile benlik saygılarının incelenmesi: İstanbul ili Sancaktepe örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. Palgrave.
- Duncan, S., & Edwards, R. (1997). Introduction: A Contextual Approach To Single Mothers And Paid Work. In S. Duncan & R. Edwards (Eds.), *Single Mothers In An International Context: Mothers Or Workers?* London: University College.
- Duyulmuş, C. U. (2015, March). Single Parent Families and Poverty in Continental Welfare States: Examining Dutch Policy Responses to New Social Risks. *European Union Studies Association*, Boston.
- Dünya Bankası (2015). *Türkiye’de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu: Bir Karma Yöntem Çalışması*. Washington DC: The World Bank.
- Erdoğan, Ç. (2017) *Türkiye’de gönülsüz kısmi süreli çalışmanın lojistik regresyon modeli ile analizi: hane halkı işgücü anketinden bulgular* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

- Erdoğan, E.S. (2018). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) Araştırma Dizisi, No:41
- Erdoğan, S., Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41): 63-114.
- Erdut, Z. (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, (1):53-82
- Esping-Andersen, G. (2009). *Incomplete Revolution: Adapting Welfare States to Women's New Roles*. Polity Books. Cambridge.
- Esteve, A., & Florez-Paredes, E. (2018). Families in Latin America: Dimensions, Diverging Trends, and Paradoxes. In N. Cahn, J. Carbone, L. DeRose, & W. Wilcox (Eds.), *Unequal Family Lives: Causes and Consequences in Europe and the Americas*. Cambridge: Cambridge University Press, 40-65.
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (2007). *Study on Poverty and Social Exclusion Among Lone Parent Households*. Report.
- Fallesen, P., & Gähler, M. (2020). Post-Divorce Dual-Household Living Arrangements and Adolescent Wellbeing. In D. Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe: New Insights in Trends, Causes and Consequences of Relation Break-ups*, Springer International Publishing: 337-354. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25838-2_16
- Freeman, L., Brewer, M. (2013). Family Matters: Links Between Family Structure and Early Child Health. *Journal of Applied Research on Children: Informing Policy for Children at Risk*. 4(1).
- Fritzell, S., Burstrom, B. (2006). Economic Strain And Self-Rated Health Among Lone and Couple Mothers In Sweden During The 1990’s Compared to the 1980’s, *Health Policy*. Elsevier, 79(2-3): 253-264.
- Gal, J. (2010). Is There An Extended Family Of Mediterranean Welfare States? *Journal of European Social Policy*, 20(4): 283–300. <https://doi.org/10.1177/0958928710374374>

- Garriga, A., & Cortina, C. (2017). The Change in Single Mothers' Educational Gradient Over Time in Spain. *Demographic Research*, 36: 1859-1888.
- Garriga, A., Sarasa, S., & Berta, P. (2015). Mother's Educational Level and Single Motherhood: Comparing Spain And Italy, *Demographic Research*, 33: 1165-1210. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.33.42>
- Genç, Ö. (2019). *Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunların incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Gimenez-Nadal, J.I., Molina, J.A. & Sevilla-Sanz, A. (2012). Social Norms, Partnerships and Children. *Review of Economics of the Household*, (10): 215–236. <https://doi.org/10.1007/s11150-011-9120-y>
- Gingrich, L. G. (2010). Single Mothers, Work(fare) and Managed Precariousness. *Journal of Progressive Human Services*, 21: 107-35. DOI: 10.1080/10428230903301410
- Gornick, J. C. (2018). The Socioeconomics Of Single Parenthood: Reflections on the Triple Bind. In R. Nieuwenhuis & L. C. Maldonado (Ed.), *The Triple Bind Of Single-Parent Families*, Bristol University Press. 437-448. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2204rvq.26>
- Göcen, C. (2018). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılmadaki Yeri ve Uluslararası İstihdam Çabaları. *International Academic Journal*, 2 (2): 313-333.
- Grütjen, D. (2006). The Turkish Welfare Regime: An Example of the Southern European Model? The Role of the State, Market and Family in Welfare Provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7.110-129.
- Guzmán, G. (2014). How effective are active employment policies to reduce unemployment in EU countries?, *Atlantic Review of Economics*, Colegio de Economistas de A Coruña, A Coruña, 2: 1-15.
- Güray, M. (2012). Türkiye'de Aktif İşgücü Politikaları Kapsamında Verilen Eğitimlerin Kadınların Güçlenmesi Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2): 90-108.

- Güçlüoğlu, Ü. M. (2017). *Türkiye istihdam analizi ve bazı makroekonomik değişkenlerin istihdam üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Güler, T., Yılmaz, A., Aksanyar, Y. (2018). Sosyal Yardım Olgusu ve Türkiye’de Şartlı Sosyal Yardım Uygulamaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 22(73): 595-612.
- Gümüş, E. (2014). Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4):127-138.
- Güngör, B. Ş. (2020). *Tek ebeveynle ve iki ebeveynle yaşayan ergenlerin öznel iyi oluşuna göre okulda öznel iyi oluş ve arkadaşla bağlanma düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008*. Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018*, HÜNEE, Ankara.
- Hacısalıhoğlu, E., & Kutlu, D. (2018). *Sosyal Yardım Alanlar: Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Härkönen, J., Lappalainen, E. and Jalovaara, M. (2016). Double Disadvantage in a Nordic Welfare State: A Demographic Analysis of the Single Mother Employment Gap in Finland, 1987–2011. *Stockholm Research Reports in Demography*.
- Herd, P. (2015). Reforming a Breadwinner Welfare State: Gender, Race, Class, and Social Security Reform. *Social Forces*, 83(4): 365–94.
- Hohnerlein E.M. (2019). Addressing Poverty Risks of Lone Mothers in Germany: Social Law Framework and Labour Market Integration. In: Meier-Gräwe U., Motozawa M., Schad-Seifert A. (Eds.) *Family Life in Japan and Germany*. Springer VS, Wiesbaden.
- Houseknecht, S.K., Sastry, J. Family "Decline" and Child Well-Being: Comparative Assessment. *Journal of Marriage and Family*, 58(3): 726-739.

- Hutchison, E.D. (2018). *Dimensions of Human Behavior: Person and Environment*. London: SAGE Publications.
- Frazer, H., Marlier, E. (2014). *Investing in Children: Breaking the Cycle of Disadvantage- A Study of National Policies*. (an Analysis by the European Network of Independent Experts on Social Inclusion). European Commission.
- ILO (2011a), Social Security for Social Justice and a Fair Globalization: Recurrent Discussion On Social Protection (Social Security) Under the ILO Declaration on Social Justice For a Fair Globalization, Geneva: International Labour Office, 01.02.2014.
- Institute for Family Studies (Charlottesville, Va.), Wheatley Institution, ve Social Trends Institute. (2019). *World Family Map 2019 Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes*. Charlottesville, VA: Institute for Family Studies. <https://ifstudies.org/reports/world-family-map/2019/executive-summary>.
- İlkkaracan, İ., Kijong, K. ve Kaya, T. (2015) *Sosyal Bakım Hizmetlerine Kamu Yatırımının İstihdam, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Yoksulluğa Etkileri: Türkiye Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi ve Levy Ekonomi Enstitüsü - Bard College. [24 Aralık 2019]
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de yoksulluğun boyutları: mücadele politikaları ve müdahale araçları* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Institute for Family Studies (Charlottesville, Va.), Wheatley Institution, & Social Trends Institute. (2019). *World Family Map 2019 Mapping Family Change And Child Well-Being Outcomes*. Institute for Family Studies.
- Jenkins, S. P., & Symons, E. J. (2001). Child Care Costs and Lone Mothers’ Employment Rates: UK Evidence. *The Manchester School*, 69(2): 121–147. doi:10.1111/1467-9957.00238
- Jones, Kim, A. (2007) Assessing the Impact of Father-Absence from a Psychoanalytic Perspective. *Psychoanalytic Social Work*, 14(1): 43-58.

- Kader, M.,U. (2018) *Yeni bir mücadeleye atılan adım: Düşük sosyo-ekonomik seviyedeki boşanmış bekâr annelerin deneyimlerinin aile kaynakları ve Türkiye'nin sosyal politikaları bakımından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaçor, Z., Mangır, F., Güvenek, B., Kayhan, A. (2019). Türkiye İşgücü Piyasasına Yönelik Devlet Düzenlemelerinin İşsizlik Üzerine Etkisi: 1988-2018 Yılları İçin Müdahale Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Fuat Sezgin Özel Sayısı*, 269-282
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, (2): 83-127.
- Karim, M. (2015). Iran: Single Mother Families in Poverty. *People’s Mojahidin Organization of Iran*. <https://english.mojahedin.org/i/newsen/38476>. [25 Aralık 2019]
- KEİG. (2013). *Türkiye’de Kadın Emegi ve İstihdamına Yönelik Politikalar- Kadın Emegi ve İstihdamına Dair Politika ve Faaliyetlerin 12 İlde Değerlendirilmesi*. Araştırma Raporu. Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi.
- Kiernan, K. E., & Mensah, F. K. (2010). Partnership Trajectories, Parent And Child Well-Being. In Hansen, K. Joshi, H. and Dex, S. (Eds.) *Children of the 21st Century: From birth to age 5*, Bristol: Policy Press, 76-94.
- King, A. R. (2017). *The role gender plays for heterosexual single parents interacting with social workers* (Unpublished Academic Dissertation). California State University, San Bernardino.
- Lau, Y. (1998). A Cultural Challenge: Multiple Family Groups for Post-Separation and Post-Divorce Families in Hong Kong. *Social Work with Groups*, 21(1-2): 77-87. 10.1300/J009v21n01_07.
- Lewis, J., Hobson, B. (1997) Introduction. In Lewis, J. (Ed.), *Lone Mothers in European Welfare Regimes*. London: Jessica Kingsley Publishers, 1-20.
- Kadir Has Üniversitesi. (2020). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması*. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, İstanbul.

- Kamacı, A. (2016). Doğu Karadeniz’de İşgücü ve İstihdam. *Jomelips*, 1(1): 14-32.
- Kayalidere, G., Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 57-75.
- Kılıç, D., Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1)Ç: 107-130.
- Kızıler, N . (2017). Poverty Reduction And Social Transfer Expenditures in Turkey. *Journal of Life Economics*, 4 (1): 77-100.
- Klett-Davies, M. (2016). *Going it Alone: Lone Motherhood in Late Modernity*. Routledge.
- Kocabaş, F., Canbey Özgüler, V. (2019). Pasif İşgücü Piyasası Politikaları: İşsizlik Ödeneği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28): 266-283.
- KOÇ-KAM. (2018) *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Koç Üniversitesi Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.
- Koistinen, P. (2009). *Emerging Systems of Work and Welfare*. Presses Interuniversitaires Europeennes.
- Korkmaz, M., Germir, H.N, Yücel, A.S., Gürkan, A. (2015). Yaşam Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Sosyodemografik Bileşenler Üzerine Bir Analiz, *Uluslararası Hakemli Psikiyatri Ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2):78-111.
- Kossek, E. E., & Michel, J. S. (2011). *Flexible work schedules*. In S. Zedeck (Ed.), *APA handbooks in psychology. APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 1. Building and developing the organization* (p. 535–572). American Psychological Association.
- Kraft, K. (1998). An evaluation of active and passive labour market policy. *Applied Economics*, 30(6), 783–793.

- Lahelma, E., Arber, S., Kivelä, K., & Roos, E. (2002). Multiple Roles And Health Among British and Finnish Women: The Influence of Socioeconomic Circumstances. *Social Science & Medicine*, 54(5): 727–740.
- Land, H. (2001). One Mothers, Employment and Childcare. In J. Millar, K. Rowlinston (Eds.) *Lone Parents, Employment And Social Policy- Cross National Comparisons*, Bristol University Press.
- Lansford, J. E. (2009). Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2): 140-152. doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x
- Lewis, J. E. (1997). *Lone Mothers in European Welfare Regimes: Shifting Policy Logics*. Jessica Kingsley Publishers.
- Lipman, E. L., Offord, D. R., & Boyle, M. H. (1997). Single Mothers in Ontario: Sociodemographic, Physical And Mental Health Characteristics. *CMAJ: Canadian Medical Association Journal*, 156(5): 639-645.
- Marx, I., Salanauskaite, L., & Verbist, G. (2013). *The Paradox of Redistribution Revisited: And That It May Rest in Peace?* IZA Discussion Paper, No: 7414.
- Mazlum, M.M., Atalay, A. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yönteminin Belirlenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4): 1-21.
- McLanahan, S. (2007). The Consequences Of Single Parenthood for Subsequent Generations. *Focus*, (11):16-21.
- McLanahan, S. (2004). Diverging Destinies: How Children Are Faring Under the Second Demographic Transition. *Demography*, 41(4): 607-627. doi.org/10.1353/dem.2004.0033
- McLanahan, S., & Booth, K. (1989). Mother-Only Families: Problems, Prospects, and Politics. *Journal of Marriage and Family*, 51(3): 557-580. doi.org/10.2307/352157
- McMunn, A. M., Nazroo, J. Y., Marmot, M. G., Boreham, R., & Goodman, R. (2001). Children's Emotional and Behavioural Well-Being and The Family Environment: Findings From The Health Survey For England. *Social Science & Medicine*. 53(4): 423–440.

- McVeigh, T. (19 Temmuz 2014). Single Mothers Do Just As Good A Job As Couples. *The Observer*. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2014/jul/19/children-little-affected-by-lone-parenthood> [05 Kasım 2019]
- Mehel, F. (2019). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Meral, B.F. (2014). Kişisel İyi Oluş İndeksi-Yetişkin Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 2(2): 119-131.
- Mercan, M. & Barlin, H. (2016). Intergenerational Income Elasticity in Turkey: A New Estimate. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 5(3): 30.
- Miller, C. C. (6 Eylül 2014). The Motherhood Penalty vs. The Fatherhood Bonus. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2014/09/07/upshot/a-child-helps-your-career-if-youre-a-man.html> [05 Ekim 2019]
- Mortaş, S. (2016) Evlenen Kadın İle Velayeti Kadına Bırakılan Çocuğun Soyadının Belirlenmesinde “Kocanın Soyadı” Parametresi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2.
- Nathanson, R., (2019). Single Parent Families in Israel. *The Center for Political Economics*. <http://www.macro.org.il/en/publications/?id=146>
- Nawaz, S. (2015). Understanding The Lives And Labours Of Lone-Mother Students (Unpublished Dissertation). Liverpool John Moores University.
- Neuman, W.L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Yayın Odası. İstanbul.
- Nieuwenhuis, R., Maldonado, L. C. (2017). *Single-Parent Families and In-Work Poverty*, LIS Working Paper Series, No. 687, Luxembourg Income Study (LIS), Luxembourg.
- Nollenberger, N., & Rodríguez-Planas, N. (2011). Child Care, Maternal Employment and Persistence: A Natural Experiment from Spain. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Papers*.

- OECD. (2016). *Patterns Of Employment And The Distribution Of Working Hours For Single Parents*. Social Policy Division. Directorate of Employment, Labour and Social Affairs.
- OECD. (2017). Family Database: By Country. The Structure of Families <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=68249>
- Office for National Statics. (2019). Families. [11 Nisan 2019] <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families>
- Odimegwu, C. O., Mutanda, N., & Mbanefo, C. M. (2017). Correlates of Single Motherhood in Four Sub-Saharan African Countries. *Journal of Comparative Family Studies*, 48(4): 313-328.
- Oláh, L. Sz., Kotowska, I. E., & Richter, R. (2018). The New Roles of Men and Women and Implications for Families and Societies. In G. Doblhammer & J. Gumà (Esd.), *A Demographic Perspective on Gender, Family and Health in Europe*, Springer International Publishing, 41-64.
- Olivetti, C. and Petrongolo, B. (2017). The Economic Consequences of Family Policies: Lessons from a Century of Legislation in High-Income Countries. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (1): 205-30.
- Opçin, E. (2018). *Tek ebeveynli ailelerde çocuk yoksulluğu: Tekirdağ ili alan çalışması* (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Otto, D. (2014). Gendering the Right to Social Security in the Era of Crisis Governance: The Need for Transformative Strategies. Goldblatt, B. and Lamarche, L. (eds), *Women's Rights to Social Security and Social Protection*. Hart Publishing.
- Önder E., P. (2018). Toplumsal Değerler Sistemleri Olarak Ailecilik ve Bireyciliğin Doğurganlık Üzerine Yansımaları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35): 871-893. doi.org/10.21550/sosbilder.405705
- Özabacı, N., Gamsız, Ö., Biçen, B. Ş., Altınok, A., Dursun, A., Sandıkçı, Ç., Altunbaş, T., & Ağcagil, Y. (2015). Boşanmış Kadınların Umutsuzluk Düzeyleri ve Sosyal Destek Alma Durumları. *Journal of Human Sciences*, 12(1): 456-479.

- Özar, Ş., & Yakut-Cakar, B. (2012). *Aile, Devlet ve Piyasa Kısılacında Boşanmış Kadınlar. Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 16: 1–12.
- Özar, Ş., Yakut-Çakar, B. (2015). *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* içinde, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (eds), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özar, Ş., Yakut-Çakar, B. (2015). "Kamu Politikaları, Piyasa ve Toplumsal Normlar Kısılacında Türkiye'de Erkeksiz Kadın Olmak", *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* içinde, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (eds), İmge Kitabevi Yayınları.
- Özar, Ş. vd. (2011). *Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi*. Boğaziçi Üniversitesi Raporu, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özen, Y., Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(7):394-422.
- Özsoy, D. (2019). *Türkiye'de yoksullukla ilgili sosyal politikalar: bir değerlendirme çalışması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, S. (2012). *Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları ekonomik güçlüklerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, M.S., Boylu, A. A. (2015). Investigation of Economic Activities of Single Parent Families. *Sosyoekonomi*, 23(25): 93-111.
- Öztürk, S. & Başar, D. (2018). Türkiye'de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2): 41-58.
- Pau M., Moreno-Fuentes, F. J. (2013) The Southern European Welfare model in the post-industrial order. *European Societies*, 15(4): 475-492.
- Pearce, D. (1978). Feminisation of Poverty. *Urban and Social Change Review*, 11(1-2): 28-36.

- Perelli-Harris, B., Sigle, W., Kreyenfeld, M., Lappegård, T., Berghammer, C., & Keizer, R. (2010). *The Educational Gradient Of Nonmarital Childbearing in Europe: Emergence Of A Pattern Of Disadvantage?* Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany, MPIDR Working Papers.
- Petts, R. J. (2012). Single Mothers' Religious Participation and Early Childhood Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 74(2): 251-268. doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00953.x
- Pieters, J. (2016). Single Parents Lead Big Rise in Netherlands Welfare Reliance. *NL Times*, 26 Ocak 2016. <https://nltimes.nl/2016/01/26/single-parents-lead-big-rise-netherlands-welfare-reliance>.
- Popenoe, D. (1997). *Life Without Father: Compelling new Evidence that fatherhood and marriage are indispensable for the good of children and society*. New York: Martin Kessler Books.
- Rabindrakumar, S. (2018). *One in Four: A Profile of Single Parents In The UK*. Gingerbread Report.
- Raymo, J. M., Park, H., Iwasawa, M., & Zhou, Y. (2014). Single Motherhood, Living Arrangements and Time With Children in Japan. *Journal Of Marriage and The Family*, 76(4): 843-861. <https://doi.org/10.1111/jomf.12126>
- Riala, K., Isohanni, I., Jokelainen, J., Jones, P. B., & Isohanni, M. (2003). The Relationship between Childhood Family Background and Educational Performance, with Special Reference to Single-parent Families: A Longitudinal Study. *Social Psychology of Education*, 6(4): 349-365.
- Richard, P., Gaskin, D. J., Alexandre, P. K., Burke, L. S., & Younis, M. (2014). Children's Emotional and Behavioral Problems and Their Mothers' Labor Supply. *Inquiry*, 51(1): 1-13.
- Richter, D., Lemola, S. (2017). Growing Up With A Single Mother And Life Satisfaction in Adulthood: A Test Of Mediating And Moderating Factors. *PLoS ONE*, 12(6): 1-15.
- Rode, J. & Arthaud-Day, M., Mooney, C., Near, J., Baldwin, T., Bommer, W., Rubin, R. (2005). Life satisfaction and student performance. *Academy of Management Learning and Education*, 4:(421-433).

- Roman, C. (2017). Between Money and Love: Work-family Conflict Among Swedish Low-income Single Mothers. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 7(3): 23-41.
- Rowlingson, K. and Millar, J. (2002) Lone parents, poverty and work: policy approaches and lessons from abroad. *Benefits*, 10. pp. 207-21
- Rowlingson, K. and Millar, J. (2002) Lone parents, poverty and work: policy approaches and lessons from abroad. *Benefits*, 10. pp. 207-21
- Rowlingson, K. and Millar, J. (2002) Lone parents, poverty and work: policy approaches and lessons from abroad. *Benefits*, 10. pp. 207-21
- Rowlingson, K. and Millar, J. (2002) Lone parents, poverty and work: policy approaches and lessons from abroad. *Benefits*, 10. pp. 207-213.
- Rowlingson, K., Millar, J. (2002). Lone Parents, Poverty and Work: Policy Approaches and Lessons From Aboard. *Benefits*, 10(3): 207-213.
- Ruggeri, K., & Bird, C. E. (2014). Single parents and employment in Europe: Short Statistical Report No:3. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR362.html
- Ruspini, E. (2003). Lone Mothers and Poverty in Italy, Germany and Great Britain, Evidence from Panel Data. *Institute for Social and Economic Research*, Working Paper.
- Salter, E. (2018). A Media Discourse Analysis of Lone Parents in the UK: Investigating the Stereotype. İçinde L. Bernardi & D. Mortelmans (Eds.), *Lone Parenthood in the Life Course*. Springer International Publishing, 55-74.
- Sanal, M.E. (2014). Bir Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Toplum Yararına Çalışma Programlarının Edirne İlinde 2009 - 2011 Yılları Arasındaki Uygulaması ve Programlar Bitmeden Ayrılan Katılımcılara Yönelik Analiz. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 4, 1-27.
- Sancaklı, D. (2014). *Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Sands, R. G., & Nuccio, K. E. (1989). Mother-Headed Single-Parent Families: A Feminist Perspective. *Affilia*, 4(3): 25–41. Doi:10.1177/088610998900400303
- Sarıca, A.O. (2019). Türkiye’de Emeklilik Sistemlerinin Yaşlı ve Emekli Yoksulluğu Üzerine Etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2): 477-498.
- Sarısoy, İ., Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*, 158(1): 326-348.
- Sarpkaya, O. (2015). Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimlerine Sosyolojik Bakış. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2): 1-43.
- Saunders, P. G. (2002). *The Direct and Indirect Effects of Unemployment on Poverty and Inequality*. University of New South Wales, Social Policy Research Centre.
- Sassler, S., Williams, K., Addo, F. R., Frech, A. M., & Cooksey, E. C. (2013). Family Structure And High School Graduation: How Children Born To Unmarried Mothers.
- Schmitz, C. L. (1995). Reframing The Dialogue On Female-Headed Single Parent Families. *Affilia*, 10(4): 426-441.
- Samuels, A. (2017, September 7). Japan is not a Place For Single Mothers. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/business/archive/2017/09/japan-is-no-place-for-single-mothers/538743/>
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye’deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi. *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35): 16-42.
- Skubiejute, G. (2019). Children in Single Mother Families: Outcomes of Social Construction and Policy Design of Single Mother Families. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 5(2): 643-661. 10.20319/pijss.2019.52.643661.
- Stansbury, K. L., Harley, D. A., King, L., Nelson, N., & Speight, G. (2012). African American Clergy: What Are Their Perceptions of Pastoral Care and Pastoral Counseling? *Journal of Religion and Health*, 51(3): 961-969. doi.org/10.1007/s10943-010-9413-0

- Stephens, C. A. (2017). Women And Work-Life Balance: A Narrative Inquiry Of Working Single Mothers Balancing Family And Work, . Dissertations. 1391.
- Stevenson, B. (2008). Divorce Law and Women's Labor Supply. *Journal of Empirical Legal Studies*, 5(4): 853-873. doi.org/10.1111/j.1740-1461.2008.00143.x
- Struffolino, E., & Mortelmans, D. (2017). Lone Mothers in Belgium: Labor Force Attachment and Risk Factors. In L. Bernardi & D. Mortelmans (Eds.), *Lone Parenthood in the Life Course*. Springer International Publishing, 257-282. doi.org/10.1007/978-3-319-63295-7_12
- Subramaniam M, Prasad RO, Abdin E, Vaingankar JA, Chong SA. (2014). Single Mothers Have A Higher Risk Of Mood Disorders. *Ann Acad Med Singapore*, 43(3):145-151.
- Sumbas, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni. *Hacettepe HFD*, 8(2): 167 – 194.
- Tartari, M. (2015). Divorce and The Cognitive Achievement Of Children: Divorce And The Cognitive Achievement Of Children. *International Economic Review*. 56(2): 597-645. doi.org/10.1111/iere.12116
- Taş, N. (Mayıs-2016). *Türkiye'de Boşanmaların Coğrafi Bölgelere Göre Analizi (2001-2014)*. Geomed 2016. 4th International Geography Symposium.
- Taylor-Gooby, P. (2004). *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press, Oxford.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2020). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. [04 Eylül 2020] http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/pijZ2+ACSHB_2019_Faaliyet_Raporu.pdf
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespit ve Öneriler*. [26 Ekim 2019] https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/31612/mod_resource/content/0/taya2013trk.pdf

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2014). *Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi*. [12 Temmuz 2019] <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-isgucu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara. <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/aile-egitim-yayinlari/tek-ebeveynli-aileler.pdf> [25 Eylül 2019]
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*. Ankara.
- Temiz, H.E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, 2(17): 61-100.
- Thomas, S. L. (1994). From the Culture of Poverty to Culture of Single Motherhood. *Women&Politics*, 14(2): 65-97.
- Thomas, S. L. (1998). Race, Gender, and Welfare Reform: The Antinatalist Response. *Journal of Black Studies*, 28(4): 419–446. doi:10.1177/002193479802800401.
- Thompson, L. (1994). The Advantages and Disadvantages of Different Social Welfare Strategies, *Social Security Bulletin*, (57:3)3-11.
- Thornton, A., Binstock, G., Yount, K., Abbasi-Shavazi, M.J. , Ghimire, D., Xie, Y. (2012). International Fertility Change: New Data and Insights From the Developmental Idealism Framework. *Demography*, 49(2):677-98
- Timur, Ç. (2019). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin akran ilişkilerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toksöz, D. G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum*, 4(15) 57-79.
- Topgül, S. (2018). Kadın Yoksulluğu: Yoksulluğun Kadınlaşmasının Tokat İli Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 10: 1-23.

- Turan Cebeci, S. C. (2009). *Tam aileye ve tek ebeveyne sahip ailelerden gelen 7-12 yaşları arasındaki çocukların bağlanma stilleri ve kaygı durumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK. (2016). *Tek Ebeveynli Çekirdek Aile* [Veriseti].
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *Household Size and Composition Around the World 2017*, Data Booklet.
- United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2018). *Why we need social protection*. Sales No: ST/ESCAP/2819.
- Uysal, G., Köksal, S. (2017). *Reisi Kadın Olan Hanelerde Yoksunluk Artıyor*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- Ünal, N. (2014). *Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Sosyal Politikalar: Farklı Ülke Örnekleri* (Uzmanlık Tezi). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Üzümcü, A., Korkat, M. (2014). Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi. *Kafkas Üniversitesi IIBF Dergisi*, 5(8): 135-166.
- Van De Kaa, DJ. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Popul Bull.* 42(1):1-59.
- Van Lancker, W. (2018). Does The Use of Reconciliation Policies Enable Single Mothers to Work? A Comparative Examination Of European Countries. In R. Nieuwenhuis & L. C. Maldonado (Eds.), *The Triple Bind Of Single-Parent Families*, Bristol University Press, 239-262.
- Varhan, Ş. (2016). *Orta öğretim düzeyindeki tek ebeveynli sporcu öğrencilerin 12 haftalık sportif etkinliklerinin saldırganlık ve şiddet eğilimi düzeylerine etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Vignoli, D., Matysiak, A., Styr, M., & Tocchioni, V. (2016). The Positive Impact of Women’s Employment on Divorce: Context, Selection or Anticipation? *Demographic Research*, 38: 1059-1110.

- Woessmann, L. (2015) An International Look at the Single-Parent Family. *Education Next*, 15(2). <https://www.educationnext.org/international-look-single-parent-family/>
- Yaman Öztürk, M. (2010), Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emegi: 1980'lerden 2000'lere, Dedeoğlu, S. & Yaman Öztürk, M. (der.), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Yaron, L. (2016). Single Moms in Israel Campaign to Change Laws That Keep Them Poor. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-single-moms-campaign-to-change-laws-that-keep-them-poor-1.5397391> [15 Ocak 2020]
- Yavuz, S. (2012). Türkiye'de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1): 76-118.
- Yıldırım, B., Şahin, F. (2015). Esping-Andersen'in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye'nin Konumu. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18):2525 – 2554.
- Yılmaz, S. (2018). Türkiye'de Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri ve Sosyal Güvenlik Hukuku Düzenlemeleri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2): 63-80.
- Yılmaz, A. (2015). Türkiye'de Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Yardımlar: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A., Aksanyar, Y., Güler, T. (2019). Yoksullukla Mücadelede İstihdam Bağlantılı Şartlı Sosyal Yardımlar: Küresel Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59(4): 105-122.
- Youngblut, J. M., Brady, N. R., Brooten, D., & Thomas, D. J. (2000). Factors Influencing Single Mother's Employment Status. *Health Care For Women International*, 21(2): 125–136. doi.org/10.1080/073993300245357
- Yüksel, İ., Çavlin, A., Ergöçmen, B. (2015). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

Zagel, H., & Hübgen, S. (2018). A Life-Course Approach To Single Mothers' Economic Wellbeing in Different Welfare States. In R. Nieuwenhuis & L. C. Maldonado (Eds.), *The Triple Bind Of Single-Parent Families*. Bristol University Press, 171-194.

EKLER

EK-1: Soru Formu

Sayın Katılımcı;

- Aşağıda yer alan sorular; yalnız annelerin yaşam deneyimlerini anlamak amacıyla yürütülen bir çalışma için hazırlanmıştır. Çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- İsminizi yazmanız ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermeniz gerekmemektedir.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak olup; araştırmanın amacı dışında kullanılmayacak veya başkalarıyla paylaşılmayacaktır. Gösterdiğiniz ilgi ve destek için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkındaki soru, görüş ve önerilerinizi, [REDACTED] adresinden iletebilirsiniz.

Melike Boztilki

Araştırma Görevlisi

Yaşınız: .....

Medeni durumunuz

- a. Hiç evlenmedim   b. Boşandım   c. Eşim vefat etti

En son hangisinden mezun oldunuz?

- a) Diplomam yok
- b) İlköğretim
- c) Lise
- d) Önlisans
- e) Lisans
- f) Lisansüstü

Hangi şehirde yaşıyorsunuz?

Hangi yerleşim biriminde yaşıyorsunuz?

- a. Köy   b. Kasaba   c. İlçe   d. İl

Kaç çocuğunuz var?

- a. 1
- b. 2
- c. 3
- d. 4 ve daha çok

Çocuğunuzun/çocuklarınızın yaşını aşağıdaki tabloda belirtiniz.	0-5 yaş	6-10 yaş	11-14 yaş	15-18 yaş	18'den büyük
1. Çocuk					
2. Çocuk					
3. Çocuk					
4. Çocuk					

İlk çocuğunuz doğduğunda kaç yaşındaydınız?

.....

Çocuklarınıza kaç yıldır tek başınıza bakıyorsunuz?

.....

Çalışma durumunuz

- a) Çalışmıyorum - İş arıyorum
- b) Çalışmıyorum - İş ARAMIYORUM
- c) Çalışıyorum
- d) Emekliyim
- e) Kendi işimde çalışıyorum

Eğer çalışıyorsanız çalışma düzeninizi nasıl tanımlarsınız?

- a) Tam zamanlı (günde 8 saatten fazla; veya toplamda haftada 45 saat ve üzeri)
- b) Yarı zamanlı (günde 8 saatten az; veya toplamda haftada 45 saatten az)

SGK prim ödemeleriniz düzenli olarak yapılıyor mu?

- a) Evet
- b) Hayır

Eğer çalışmıyorsanız çalışmama sebebiniz nedir?

- a. Maddi olarak ihtiyaç duymuyorum
- b. Çocuğuma bakmam gerektiği için çalışmıyorum
- c. İş arıyorum ancak bulamıyorum
- d. Çalışmak istemiyorum
- e. Diğer

Aylık net geliriniz ne kadar?

- a. 2020'den az
- b. 2021- 2999
- c. 3000-4499
- d. 4500-5999
- e. 6000'den fazla

Aylık geliriniz içinde aşağıdakilerden hangileri, ne süreklilikte yer almakta? Size uygun olan şıkları seçerek işaretleyiniz.	Sürekli	Zaman zaman	Hiçbir zaman
Aylık (maaş)			
İlçe belediyesinden para yardımı			
Büyükşehir belediyesinden para yardımı			
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından para yardımı			
Aile desteği			
Nafaka			
Kişilerin yaptığı para yardımı			
Zekat, fitre, sadaka gibi dini yardımlar			
Dernek, vakıf gibi kuruluşların yaptığı para yardımı			
Çalışma karşılığı ücret			
Emekli, dul-yetim aylığı			
SED (Sosyal ekonomik destek)			

Şu anda herhangi bir kişi veya kuruluşa aylık gelirinizden yüksek miktarda borcunuz var mı?

- a. Evet
- b. Hayır

Kendinize ait eviniz var mı?

- a) Evet
- b) Hayır

Kendinize ait bir arabanız var mı?

- b) Evet
- b) Hayır

Şu anda yaşamakta olduğunuz evi nasıl tanımlarsınız?

- a. Sahibi olduğum evde yaşıyorum
- b. Kiracıyım
- c. Ev sahibi değilim ama kira ödemiyorum

Evinizde çocuğunuz ve siz dışında kimler yaşıyor?

- a. Ailem (anne, baba, kardeş)
- b. Arkadaşım
- c. Yalnız çocuğum ve ben
- d. Diğer

Çalışma saatlerinizde çocuğunuza kim bakıyor?

- d. Ailem (anne, baba, kız kardeş, kuzen vs..)
- e. Özel bakıcı
- f. Anaokulu- kreş - gündüz bakımevi
- g. Çocuğum evde tek başına kalıyor
- h. Büyük çocuğum kardeşlerine bakıyor

Çalışma saatlerinizde çocuğunuza bakım verenlere ücret ödüyor musunuz?

- a. Evet b) Hayır c) Zaman zaman

Ücretsiz kreş hizmetinden faydalandınız mı?

- a. Evet, geçmişte faydalandım
- b. Evet, hala faydalanıyorum
- c. Hayır, hiç faydalanmadım

Bir sosyal hizmet kuruluşuna maddi yardım için başvurdunuz mu?

- a. Başvurmadım
- b. Başvurdum ancak başvuruma olumlu yanıt almadım
- c. Başvurdum ve aldığım destek ihtiyacımı karşıladı
- d. Başvurdum ancak aldığım destek ihtiyacımı karşılamadı

Bir sosyal hizmet kuruluşuna kendiniz için psikolojik destek veya danışmanlık hizmeti almak için başvurdunuz mu?

- a. Başvurmadım
- b. Başvurdum ancak başvuruma olumlu yanıt almadım
- c. Başvurdum ve aldığım destek ihtiyaçlarımı karşıladı
- d. Başvurdum ancak aldığım destek beklentilerimi karşılamadı

Bir sosyal hizmet kuruluşuna çocuğunuz için psikolojik destek veya danışmanlık hizmeti almak için başvurdunuz mu?

- a. Başvurmadım
- b. Başvurdum ancak başvuruma olumlu yanıt almadım
- c. Başvurdum ve aldığım destek ihtiyacımı karşıladı
- d. Başvurdum ancak aldığım destek beklentilerimi karşılamadı

Lütfen aşağıdaki soruları memnuniyet derecenize göre, 0'dan 10'a kadar seçeneklerden birini seçerek cevaplayınız.											
	Hiç memnun değilim						Kararsızım				Tamamen memnunuz
Yaşam koşullarınızdan ne kadar memnunsunuz? (ekonomik, refah düzeyi vs.)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Sağlık durumunuzdan ne kadar memnunsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yaşamınızdaki başarılarınızdan ne kadar memnunsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Diğer insanlarla ilişkilerinizden ne kadar memnunsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplumla olan ilişkilerinizden, toplumun bir parçası olmaktan ne kadar memnunsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Geleceğinizle ilgili kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Manevi yaşamınızdan (dini, ruhsal yaşantı vs.) ne kadar memnunsunuz?	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Mevcut maddi gelirinizin yeterliliğiyle ilgili, size en çok uyan şıkları seçerek işaretleyiniz.	Her zaman	Genellikle	Kararsızım	Nadiren	Hiçbir zaman
Çocuklarımla tatile çıkabilmek için yeterli					
Kişisel zevklerim, hobilerim için yeterli					
Kişisel bakımım için yeterli					
İhtiyaçlarımı karşılandıktan sonra tasarruf yapmak için yeterli					
Çocuğumun istediğim nitelikte eğitim alması için yeterli					
Çocuğumla sosyalleşebilmem için yeterli					

ÖZGEÇMİŞ

Melike Boztilki

EĞİTİM

Doktora : İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet, 2020,
İstanbul.

Yüksek Lisans : İstanbul Üniversitesi, Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet, 2016.

Lisans : Yeditepe Üniversitesi, 2008; Marmara Üniversitesi, 2003.

AKADEMİK DENEYİM

Araştırma Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 2014-2020.

YAYINLAR

Kitap Bölümleri

Barış, İ., Boztilki, M. (2017). Refakatsiz Göçmen Çocuklar. Süleymanov, A., Sönmez, P., Üniver, F., Akbaba, S. (der). *Uluslararası Göç ve Çocuklar*, Londra: Transnational Press.

Barış, İ., Boztilki, M. (2017). Sağlık Kurumlarında Sosyal Çalışmacılar ve İletişim. Şeker, M., Bulduklu, Y. (der) *Tıbbi ve Psiko Sosyal Hizmet*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taylan, H.H., Boztilki, M. (2017). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Sosyal Çalışma. Şeker, M., Bulduklu, Y. (der) *Tıbbi ve Psiko Sosyal Hizmet*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Boztilki, M. (2020). Risk Altındaki Çocuklar. Şenkal, A., Karacan, E., Uludağ Güler, Ç.(der). *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Sosyal Hizmetler*. Umuttepe Yayınları.

Makale

Boztilki, M., Ardiç, E. (2017). Maneviyat ve Sağlık. *Journal of Academic Research in Nursing*, 3(1): 39-45.